

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt: 7, Sayı: 2, Aralık 2018

**TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE**

Volume 7, Number 2, December 2018

ISSN 2147-1371

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi (BAE-Dergisi), Balkanlar üzerine sosyal bilimler alanında özgün çalışmalara yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce makalelere yer veren BAE-Dergisi, Temmuz ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır. BAE-Dergisi'ne gönderilen yazılar, yayımlanmadan önce Yayın Kurulunca dergi yazım ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Yayımlanması uygun bulunan makaleler adları gizli tutulan iki ayrı hakeme gönderilir. Hakem süreçleri tamamlanan makaleler Yayın Kurulu'nun nihai değerlendirmesi ve kararı sonrası dergide yayımlanır. Dergide yayımlanan makalelerde savunulan görüşler BAE-Dergisini hiçbir surette bağlamaz. Yayımlanan makale ve yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Gönderilen makaleler intihallere karşı *iThenticate* programı ile denetlenmektedir. <http://www.ithenticate.com/>

Journal of Balkan Research Institute (JBRI) is an international biannual (July and December) peer-reviewed academic journal that aims to publish original articles, i.e. papers which have not been previously published in any journal, in the realm of Social Sciences related to the Balkans. Each article is examined by the Editorial Board regarding writing principles and guidelines. The ones approved are sent to two independent experts for double-blind peer review. Those articles which peer review process is completed are published after the final evaluation and decision of the Editorial Board. Authors are responsible for their articles. Any of their ideas are individual and does not bind the JBRI. No article is returned to authors.

The articles sent are controlled for plagiarism by the *iThenticate* programme. <http://www.ithenticate.com/>

YAZIŞMA ADRESİ / CORRESPONDENCE ADDRESS

Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi Enstitüler Binası
Balkan Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü
22030 Edirne / TÜRKİYE

Telefon / Phone: +90 284 - 235 34 58 **Belgegeçer / Fax:** +90 284 - 236 31 79

E-Mektup / E-mail: baedergisi@trakya.edu.tr; baedergisi@gmail.com

www.baedergisi.trakya.edu.tr / www.baedergisi-en.trakya.edu.tr

<http://dergipark.gov.tr/baed>

BASKI / PRINTING

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO – Sarayıçeri Yerleşkesi / EDİRNE

E-Mektup / E-mail: matbaa@trakya.edu.tr

EDİRNE – ARALIK 2018

BALKAN ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
JOURNAL OF BALKAN RESEARCH INSTITUTE

ISSN 2147-1371

DERGİ SAHİBİ / OWNER

Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Balkan Araştırma Enstitüsü adına
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY

EDİTÖR / EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Kerima FILAN (University of Sarajevo, Saraybosna/Bosna-Hersek)*
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)
Prof. Dr. Dragi GJORGIEV (Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Makedonya)
Prof. Dr. Machiel KIEL (Netherlands Institute, İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Mirjana TEODOSIJEVIC (University of Belgrade, Belgrad/Sırbistan)
Prof. Dr. Thanos VEREMİS (National and Kapodistrian University of Athens, Atina/Yunanistan)
Prof. Dr. İlhan TOKSÖZ (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)
Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)
Doç. Dr. Liliana BOŞCAN ALTIN (University of Bucharest, Bükreş/Romanya)
Doç. Dr. Alexei KALİONSKİ (Sofia University "St. Kliment Ohridski", Sofya/Bulgaristan)
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)
Dr. Öğr. Üyesi Sabri Can SANNAV (Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye)

İNGİLİZCE EDİTÖR / ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Ali HÜSEYİNOĞLU

YAYIN KOORDİNATÖRÜ / PUBLICATION COORDINATOR

Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil URHAN

DİZGİ / TYPESETTING

Öğr. Gör. Utku KIRLIDÖKME

HALKLA İLİŞKİLER / PUBLIC RELATIONS

Arş. Gör. Fatma RODOPLU

İNDEKS KOORDİNATÖRÜ / INDEX COORDINATOR

Dr. Öğr. Üyesi Ali HÜSEYİNOĞLU

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN

Fatma YAZICI

ULUSLARARASI BİLİM DANIŞMA KURULU
INTERNATIONAL SCIENTIFIC ADVISORY COMMITTEE

- Prof. Dr. Yücel ACER, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye
Prof. Dr. İlker ALP, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH, Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Nuray BOZBORA, Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Sabina BAKSIC, University of Sarajevo, Saraybosna/Bosna-Hersek
Prof. Dr. Bernt BRENDAMOEN, University of Oslo, Oslo/Norveç
Prof. Dr. Rıdvan CANIM, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Swietlana M. CZERWONNAJA, Nicolaus Copernicus University, Torun/Polonya
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Birgül DEMİRTAŞ, TOBB Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Zafer GÖLEN, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur/Türkiye
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN, Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ, University of Prishtina, Priştine/Kosova
Prof. Dr. Fadil HOCA, Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Makedonya
Prof. Dr. Ömer Soner HUNKAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Nazim İBRAHİM, Ss. Cyril and Methodius University, Üsküp/Makedonya
Prof. Dr. Zegir KADRIU, SEEU University, Kalkandelen/Makedonya
Prof. Dr. Osman KARATAY, Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ/Türkiye
Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU, Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Lyubomir MÍKOV, Bulgaristan Bilimler Akademisi, Sofya/Bulgaristan
Prof. Dr. İrfan MORİNA, University of Prishtina, Priştine/Kosova
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ, Gazi Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Emel G. OKTAY, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon/Türkiye
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ, TÜRKSOY Genel Sekreter Yrd., Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Lelija SOCANAC, University of Zagreb, Zagreb/Hırvatistan
Prof. Dr. Mirjana TEODOSIJEVIC, University of Belgrade, Belgrad/Sırbistan
Prof. Dr. İlhan TOKSÖZ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Sibel TURAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Fahri TÜRK, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Prof. Dr. Mustafa TÜRKES, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN, İzmir/Türkiye
Prof. Dr. Hamit XHAFERI, SEEU University, Tetovo/Makedonya

Doç. Dr. Uğur ALTUĞ, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı/Türkiye
Doç. Dr. Selim ASLANTAŞ, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Goran BANDOVIĆ, Univ. College of IR and Diplomacy, Zagreb/Hırvatistan
Doç. Dr. Tuba ÜNLÜ BİLGİÇ, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Bilgin ÇELİK, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU, Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye
Doç. Dr. Neriman HASAN, Ovidius University of Constanta, Köstence/Romanya
Doç. Dr. Murat ÖNSOY, Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye
Doç. Dr. Ayşe ÖZKAN, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı/Türkiye
Doç. Dr. Caner SANCAKTAR, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/Türkiye
Doç. Dr. Abidin TEMİZER, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Dilaver Arkan AÇAR, Yaşar Üniversitesi, İzmir/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Veysi AKIN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mümin İSOV, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel HOŞ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül KILIÇ, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Kader ÖZLEM, Uludağ Üniversitesi, Bursa/Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil URHAN, Trakya Üniversitesi, Edirne/Türkiye

Balkan Araştırma Enstitüsü (BAE) Dergisi, *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *TÜBİTAK/ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı*, *Central and Eastern European Online Library (CEEOL)*, *EBSCO*, *J-Gate*, *Modern Language Association (MLA) International Bibliography*, *ProQuest* ve *T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Veri Tabanı* tarafından taranmaktadır.

The Journal of Balkan Research Institute (JBRI) is indexed in *Emerging Sources Citation Index (ESCI)*, *TÜBİTAK/ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı*, *T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Veri Tabanı*, *Central and Eastern European Online Library (CEEOL)*, *EBSCO*, *J-Gate*, *Modern Language Association (MLA) International Bibliography* and *ProQuest*.

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi/Kütahya
Prof. Dr. Abide DOĞAN, Hacettepe Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Süer EKER, Başkent Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Osman KÖKSAL, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/Eskişehir
Prof. Dr. Ömer TURAN, Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Ankara
Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ, Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Ankara
Doç. Dr. Alexei KALİONSKİ, Sofia University "St. Kliment Ohridski"/Sofya-Bulgaristan
Doç. Dr. Yahya Kemal TAŞTAN, Ege Üniversitesi/İzmir
Doç. Dr. Ali YİĞİT, Uludağ Üniversitesi/Bursa
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet KAÇMAZ, Sakarya Üniversitesi/Sakarya
Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU, İstanbul Medeniyet Üniversitesi/İstanbul
Dr. Öğr. Üyesi Kader ÖZLEM, Uludağ Üniversitesi/Bursa
Dr. Öğr. Üyesi Sabri Can SANNAV, Trakya Üniversitesi/Edirne
Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil URHAN, Trakya Üniversitesi/Edirne

**BALKAN ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Cilt 7, Sayı 2, Aralık 2018

**JOURNAL OF BALKAN
RESEARCH INSTITUTE**

Volume 7, Number 2, December 2018

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

RESEARCH ARTICLES

Ömer AKSOY

*Bosna Hersek'te Alfabe Meselesi Ve
Boşnak Yazı Dilinin Sadeleştirilmesine
Yönelik Türkiye İle Paralel Olarak
Yapılan Reform Çalışmaları*

*The Alphabet Issue In Bosnia And
Herzegovina And Reforms Parallel To
Turkey Aiming To Simplify The
Bosnian Written Language*

249-272

İlker ALP

*Balkan Savaşları'nda Türk Ve İslâm
Dünyasından Gelen Yardımlar*

*The Assistance Of Turkish And
Islamic World In The Balkan Wars*

273-309

Aziz ALTI

*Divaneorman Nahiyesi'nden 1768-
1774 Osmanlı-Rus Harbine Asker
Temini Ve Divaneorman Nahiyesi'nin
Demografik Özellikleri
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere
Göre)*

*The Military Support To The 1768-
1774 Ottoman-Russian War From
Divaneorman District And
Divaneorman District's Demographic
Features
(Based On The Registry 6445, dated
1773)*

311-340

Halil ÖZCAN

*Ankara Elçisi Rauf Fico'nun
Günlükleri Işığında Krallık İlanı
Öncesi
Türkiye-Arnavutluk İlişkilerine
Atatürk'ün Yaklaşımı*

*The Approach Of Atatürk To Relations
Between Turkey And Albania Before
The Proclamation Of Monarchy, In
The Light Of The Diaries Of Rauf Fico,
The Minister Plenipotentiary Of
Ankara*

341-366

Giustina SELVELLI

*The Clash Between Latin And Arabic
Alphabets Among The Turkish
Community In Bulgaria In The
Interwar Period*

*İki Savaş Arası Dönemde
Bulgaristan'daki Türk Topluluğunda
Latin Ve Arapça Alfabeler Arasındaki
Çatışma*

367-390

Bilge Kaan TOPÇU

*Impacts Of Balkan Wars On The
Birth Of Turkish Nationalism:
Examples From Nazım Hikmet's
Youthful Poems (1913-1930)*

*Balkan Savaşları'nın Türk
Milliyetçiliğinin Doğuşuna Etkileri:
Nazım Hikmet'in Gençlik Şiirlerinden
Örnekler (1913-1930)*

391-410

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ / BOOK REVIEWS

Gülten HALİLOĞLU

*İbrahim Kamil, Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Bulgaristan Komünist Partisi
Gizli Belgeleri (1949-1989), Cilt I-VIII*

411-418

Levent KURU

*Yasemin Beyazıt, Kadıasker Atama Ruznâmçelerinden "Çivizâde Mehmed Efendi
Ruznamçesi"*

419-422

BOSNA HERSEK’TE ALFABE MESELESİ VE BOŞNAK YAZI DİLİNİN SADELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TÜRKİYE İLE PARALEL OLARAK YAPILAN REFORM ÇALIŞMALARI

Ömer AKSOY*

ÖZ

Tanzimat’la birlikte Batılılaşma meselesi kapsamında dilin yeniden düzenlenmesi ve her kesimden insanın anlayabileceği biçimde sadeleştirilmesi, uzun bir dönem Türk entelektüellerin en mühim kültür meselelerinden birisi olmuştur. Genç Kalemler Dergisi ve bu dergi etrafında toplanan aydınlar tarafından başlatılan Yeni Lisan Hareketi kapsamında Türkçenin sadeleştirilmesi ve halka daha kolay ulaşılması düşüncesi, milliyetçi fikirlerin Osmanlı siyasi yaşamında yerini alması ile aynı dili konuşan Türk soylu halkların dil birliğine ve ortak bir alfabe kullanımına yönelik fikirlere dönüşecektir. Osmanlı Devleti’nin bir parçası olan Bosna Hersek ve Boşnaklar tarafında da Tanzimat döneminde yazı dilinin sadeleştirilmesi fikirleri tartışılmış, bu konu ile alakalı çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ziya Gökalp’ın halka doğru düsturuna benzer bir biçimde Bosna Hersek’te kayıt altına alınan sözlü kültür ürünleri, Boşnak yazı dilinin çerçevesini belirleme noktasında aydınlara yol göstermiştir. Boşnak aydınlar, Avusturya-Macaristan hâkimiyeti döneminde yazıya geçirilen sözlü kültür ürünleri vasıtasıyla Boşnak yazı dilinin, Boşnak halkının kullandığı şekilde sadeleştirilmesi ve Türk toplumu ile manevi birliğin korunması adına yazı dilinin ve Arap alfabesinin reforme edilmesi üzerine çalışmalar yapmışlardır. Bu makaleyi yazmaktaki amacımız Boşnakların etnik bir aidiyet unsuru olarak dilin sadeleştirilmesi meselesinde sözlü kültür ürünlerine yönelmeleri ile Türk ve Boşnak entelektüellerin gönül birliği olan coğrafyalarla manevi bağları koparmama ve Batılılaşma hedefleri doğrultusunda yapılan benzer reform çabalarını gözler önüne sermek ve yapılan çalışmalar ile bunların mahiyeti hakkında bilgi vermektir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Dönemi, Bosna Hersek, Türkiye, Türkçe, Boşnakça, reform, sadeleşme.

* Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Edirne, ORCID: orcid.org/0000-0001-9837-7567, E-mektup: omeraksoy@trakya.edu.tr

ÖMER AKSOY

**THE ALPHABET ISSUE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND
REFORMS PARALLEL TO TURKEY AIMING TO SIMPLIFY THE
BOSNIAN WRITTEN LANGUAGE**

ABSTRACT

Along with the Tanzimat, the restructuring of the language within the context of the Westernization issue and the simplification of it to make people able to understand in every way, is considered as one of the most important cultural issues of Turkish intellectuals. The idea of simplification of the Turkish language and its easier accession to the public within the scope of the New Language Movement initiated by the Genç Kalemler Magazine and those intellectuals gathered around this journal will turn into nationalist ideas in the Ottoman political life and ideas for the language unity and the use of the a common Turkish alphabet for those peoples speaking the same language. Ideas of simplification of the written language in the Tanzimat period were discussed by Bosniaks in Bosnia and Herzegovina, which was part of the Ottoman Empire, and various studies were conducted on this subject. The oral culture products, which were recorded in Bosnia and Herzegovina in a way similar to Ziya Gökalp's through the people principle, led the intellectuals to determine the framework of Bosnian language. The Bosnian intellectuals worked on the reforming of the text language and the Arabic alphabet in order to simplify the Bosnian text language used by the Bosnian people and to preserve the spiritual unity with the Turkish society through the oral culture products written during the period of Austrian-Hungarian rule. This article aims to reveal and provide information about similar reform efforts that enable Bosnians to focus on oral culture in order to simplify language as an element of ethnic belonging and not to break spiritual bond with the geographies that have moral ties in terms of Turkish and Bosniak intellectuals in line with the Westernization objectives.

Keywords: Tanzimat, Bosnia and Herzegovina, Turkey, Turkish, Bosnian, reform, simplification.

Giriş

Avrupa'da cereyan eden milliyetçi hareketler neticesinde modern ulus ve ulus devlet anlayışı ortaya çıkarken teorik arka planda ulusa ait bir dil sembolizmi oluşturulmuştur. Bu dil, hayali cemaatin tarihten gelen ortak anlaşma aracı olarak cemaatin sınırlarını belirlemektedir. Öyle ki etnik kimlik ve milliyetçilik ile alakalı araştırma yapan birçok isim, millî kimliğin en belirleyici unsurlarından birisi olarak topluluğun sahip olduğu dili görmüştür. Konuşulan dil, cemaati tek bir paydada buluşturma işlevinin yanında topluluğa ulaşılması ve yönlendirilmesi noktasında mühim bir araçtır.

**BOSNA HERSEK'TE ALFABE MESELESİ VE BOŞNAK YAZI DİLİNİN
SADELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TÜRKİYE İLE PARALEL OLARAK YAPILAN
REFORM ÇALIŞMALARI**

Mensubu olunan cemaat üzerinde etkili olunabilmesinin en temel koşulu anlaşılır bir dille onlara hitap etmektir. Toplumun okur-yazarlık oranının artırılması da bu etkinin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda toplumların terakkilerinin temel şartı olarak sahip oldukları dillerin reforme edilmesi ve aynı ulusu oluşturan unsurların tamamının anlayabileceği bir dil kullanılması, ulus ve ulusçu düşünce kapsamında entelektüellerin en temel meselelerinden birisi olmuştur. Türkçülük akımına bağlı olarak birçok Türkçü aydın, Türk toplumunun terakkisi noktasında dil meselesine eğilirken Boşnak entelektüeller de benzer kaygılarla önceleri Osmanlı kültürel hayatının bir parçası, daha sonra ise müstakil bir etnik gruba mensup olarak Boşnak dili ve alfabesinin yeniden düzenlenmesi ile alakalı çalışmalar yapmışlardır.

Boşnakçanın reforme edilmesi ve Boşnakçanın yazımında kullanılan Arap alfabesinin standartlaştırılıp tek ve ortak bir Arap alfabesi kullanımı ile alakalı öncü çalışmaların yapılması, bölgede Türk hâkimiyetinin fiilen sona erdiği ve Bosna Hersek yönetiminin Avusturya-Macaristan'a geçtiği 1870'li yıllara rastlar. Boşnak aydınların öncülüğünde başlatılan bu çalışmaların arka planında ise bir takım siyasi gelişmeler yatar. Osmanlı Devleti ve toplumunda cereyan eden sosyo-kültürel gelişmelere paralel olarak Bosna Hersek'te de yeni arayışlar ve yeni düşünce hareketleri, bunların neticesi olarak da başta dil çalışmaları olmak üzere edebî ve kültürel bir takım gelişmelerin ortaya çıkması söz konusudur. Osmanlı toplumunda ortaya çıkan her türlü sosyo-kültürel gelişme ise Boşnak toplumunu da doğrudan etkileyecektir.

19. yüzyıl boyunca Osmanlı yönetimi bir taraftan merkezî yönetimin otoritesini yeniden sağlamak için siyasî ve askerî anlamda büyük bir mücadele içerisinde iken diğer taraftan reform girişimleri ile Osmanlı toplumunun çok-etnili yapısının ve Batılı devletlerin kışkırtması ile ortaya çıkan ayrılıkçı hareketlerin önüne geçmek adına tedbirler alma yoluna gitmiştir. Ulusçu hareketlerin bir neticesi olarak 19. yüzyıl, Osmanlı toplumu açısından etnik sınırların iyice belirginleştiği bir dönem olmuştur. Bu durum, çok-etnili yapısı ile Bosna Hersek'i de doğrudan etkilemektedir. Çünkü Osmanlı padişahı olduğu dönemde İslamcı düşüncenin belirli bir süre Osmanlı Devleti'nin devlet politikası haline geldiği Sultan Abdülhamit'in tahta çıkışı ile aynı dönemde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna Hersek topraklarını ilhakı ile Bosna'da yaşayan ve Müslüman olmaları hasebiyle Osmanlı toplumunun asli unsuru olarak kabul edilen Boşnaklar, kendilerini Müslüman kimliklerini ön plana çıkararak beraber yaşadıkları

Slav gruplardan farklı bir etnik grup olarak yeniden tanımlama çabası içerisine gireceklerdir.

Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Çabaları ve Dil Çalışmalarına Yansımaları

Osmanlı aydınları Avrupa'da ortaya çıkan fikir akımlarını ve kültürel hareketleri yakından takip etmiş, Batı menşeli yeni düşünceleri Osmanlı toplumuna yaymayı kendilerine gaye edinmişlerdir. Toplumun terakkisi adına girişilen bu hareketin başarılı olabilmesi için geniş halk kitlelerini bu yeni akımlarla tanıştırmak zarureti hâsıl olmuştur. Ağâh Efendi ve Şinasi öncülüğünde ilk özel teşebbüs ile çıkarılan Türkçe gazete olan Tercüman-ı Ahval'in öncelikli amacı, halkın anlayacağı dilden yazmak ve halkı sosyal, kültürel ve siyasal meseleler hakkında bilgilendirmektir. Gazetelerde kaleme alınan köşe yazıları da aynı gayeye hizmet etmesi için ilk kez Türk kültür hayatında yerini almaya başlamıştır. Edebî faaliyetleri ile ön plana çıkan çok sayıda isim halka ulaşabilmesi ve toplumun bilinçlendirilmesi adına edebî dilin sadeleştirilmesi ve halkın anlayabileceği bir dille eserler vücuda getirilmesi gerekliliği hususunda hem fikirdir. Alfabe ve dilin sadeleşmesi konusunda Namık Kemal, Cevdet Paşa, Fuat Paşa, Münif Paşa ve Ali Suavi gibi Tanzimat aydınlarının da içerisinde bulunduğu bir grup, alfabenin yetersiz olduğu ve ıslah edilmesinin zorunlu hale geldiği üzerinde dururken alfabe değişikliği konusunda ise isteksiz bir tutum sergilemişlerdir. Bunun sebebi, alfabe değişimi ile binlerce yıllık eserlerin bir işe yaramayacağı endişesidir. Arap alfabesinin bırakılıp yerine başka alfabe alınması fikri tam bir anlaşma sağlanamadığından terk edilmiştir.¹

Tanzimat aydınları dilin sadeleşmesi hususundaki düşünceleri pratiğe dökme konusunda başarısız olmuşlardır. Kaleme aldıkları edebî eserlerde Osmanlı toplumunun alışkın olmadığı fikirleri geleneksel edebî yöntemlerin yerine Avrupa menşeli yeni türlerde ortaya koyarken kullanmış oldukları ağır dil ve üslup ile halkın kendilerini anlamalarını imkânsız kılmışlardır. Osmanlı aydınlarının Batı'dan ithal ettikleri yeni fikirler, belirli bir zümreyle sınırlı kalmış, Osmanlı toplumu istenilen düzeyde Batı'da cereyan eden kültürel gelişmelerden haberdar olamamıştır.

¹ Abdullah Saydam, "Yenileşme Döneminde Osmanlı Toplumunu", *Genel Türk Tarihi*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 555.

BOSNA HERSEK'TE ALFABE MESELESİ VE BOŞNAK YAZI DİLİNİN
SADELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TÜRKİYE İLE PARALEL OLARAK YAPILAN
REFORM ÇALIŞMALARI

Edebî ve kültürel gelişmelerin yanında yine bu dönemde Türkçenin devletin resmî dili olması ile alakalı gelişmeler ile karşılaşırız. İstanbul'dan devletin resmî kurumlarına gönderilen talimatlarda resmî dairelerde kullanılan dilin sade olması istenmiştir. Devlet işlerinde daha sade bir dilin kullanımına yönelik Akif Paşa, Mustafa Reşit Paşa, Ahmet Cevdet Paşa, Münif Paşa gibi dönemin önemli devlet adamlarının çeşitli girişimleri ve destekleri söz konusu olmuştur. Resmî yazışmalarda sade bir dilin kullanılması, okullarda okutulan kitapların halkın anlayabileceği bir üslupla yazılması, Türk dilinin ihmal edildiği gibi ifadeler Tanzimat dönemi devlet adamlarının ve devlet dairelerinin yapmış oldukları yazışmalarda açıkça ifade edilmektedir. Tanzimat dönemi dil politikalarının önemli dönüm noktalarından bir tanesi de Türkçenin Osmanlı Devleti'nin resmî dili olduğuna dair 1876 Anayasasına konulan maddedir. Anayasanın 18. maddesinde "Tebaa-i Osmaniye'nin hidemât-ı devlette istihdâm olunmak için devletin lisan-ı resmîsi olan Türkçeyi bilmeleri şarttır." demek suretiyle devlet dairelerinde çalışan memurlara Türkçe bilme şartı getirilmiştir.²

Dilin sadeleşmesi ve halka daha kolay ulaşılması düşüncesi belirli bir süre kültür hayatımızın merkezinde yer alacak olan Türkçülük akımı çerçevesinde yeniden Türk aydınının gündemine gelmiştir. II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ile yönetimi ele geçiren İttihat ve Terakki Partisi Türkçülüğü devletin resmî politikası haline getirirken milliyetçilik mefhumunu, birleştirici özelliği sayesinde ulusçu düşüncenin en belirleyici unsurlarından olan dil cihetinden de yorumlamayı ihmal etmemişlerdir. Tanzimat aydınlarının Batılılaşma adına olmazsa olmaz gördüğü ve birincil önem atfettiği dilin reforme edilmesi meselesi, *Yeni Lisan Hareketi* adı altında Selanik'te çıkan *Genç Kalemler* dergisi etrafında toplanan Türk aydınlarının temel meselesi olacaktır. Bu düşünce doğrultusunda Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem öncülüğünde Türk dilinin Türk halkının anlayabileceği bir şekilde kullanma gayretleri çerçevesinde bilimsel makaleler ve edebî eserler vücuda getirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde, Tanzimat aydınlarının aksine başarıya ulaşan dilde sadeleşme ve reform girişimlerinin arka planında Türkçü-Turancı düşünce akımı yatar. Yeni Lisan hareketinin öngördüğü şekilde dilin reforme edilmesi ve Latin alfabesinin kabulü, bir taraftan Batılılaşma hareketlerinin zaruri kıldığı bir dönüşüm gibi yansıtılsa da esasında Türkçülük akımının bir neticesi olarak Türk dünyası ile olan bağların kopmaması adına yapılan bir düzenleme olarak okunabilir. Nitekim 1926 yılında Bakü'de düzenlenecek olan Birinci Türk Dünyası

² Saydam, *a.g.m.*, s. 555.

Kurultayı da Türk dünyasının ortak bir meselesi olarak dil ve alfabe meselesinin tartışıldığı bir platform hüviyeti kazanacaktır.

Bakü Türkoloji kurultayında tartışılan konuların başında Türk soylu halkların aynı alfabeyi kullanması yani Latin alfabesine geçiş meselesi gelmekteydi. Kurultaya katılan Türkologların çoğu, kurultay başlamadan önce zaten Latin alfabesinin kabulü yönünde çalışmalar yapmışlardı. Kurultayda önde gelen bazı delegeler Türk topluluklarının Latin alfabesine geçmesini isterken Türk boylarının büyük bir kısmının idari olarak bağlı olduğu Sovyet yönetimi esasen Türk halklarının Kiril alfabesine geçmesini istemekte idi. Ancak böyle bir dayatmanın yaratacağı tepkiyi dikkate alan yöneticiler bir geçiş stratejisi ve süreci belirlediler. Buna göre önce Latin alfabesine geçiş gündeme getirilecek, batılı devletlerin tepkisi böylece ortadan kaldırılacak ve daha sonra Kiril alfabesine geçilecekti. Kiril alfabesine geçiş bu kurultayda gündeme getirilmekle birlikte üzerinde çok da ısrar edilmemiş, tartışmalar Arap alfabesi ile Latin alfabesi taraftarları arasında yaşanmıştır.³ Birçok Türk aydın, Türk boylarının Latin harflerini kabul etmesi yönünde görüş bildirmiştir. Türkiye Türklerinin de henüz Arap harflerini kullanması, Sovyet yönetimi Türkiye ile Türk dünyası arasındaki birliğin önüne geçmek adına Türk boylarının Latin harflerine geçişini desteklemiştir. Sonuç itibarıyla Latin alfabesi taraftarları galip gelmiş ve görüşlerini tüm katılımcılara kabul ettirmişlerdir. Sovyetler Birliği bünyesinde yaşayan tüm Türk boyları Latin alfabesi kullanımını kabul etmiştir. Tüm Türk topluluklarının Latin alfabesinde birleşmesi, Türkçülük akımının temel prensibi olan Türk birliği düşüncesinin dil yönünü temsil etmektedir.

Türkoloji Kurultayının ikincisinin iki yıl sonra, 1928'de Semerkand'da yapılması kararlaştırılmış fakat bu mümkün olmamıştır. 1936 yılında Aşkabad'da düzenlenen "Türkmenoloji Kongresi"yle Bakü Türkoloji kurultayı ile başlatılan süreç bütünüyle tersine çevrilmiştir. Bu kongrede Kiril alfabesine geçiş yönünde görüşler benimsenmiştir. Bu kongreyle birlikte Latin alfabesini isteyen Türkçü aydınlar ve Türkologlar tasfiye edilmeye ve tutuklanmaya başlanmış, Bakü'de yapılan Kurultay sonrasında Latin alfabesini kullanmaya başlayan Türk toplulukları, Aşkabad'da 1936 yılında yapılan Türkmenoloji kongresinden sonra Kiril/Rus alfabesine

³ Ahmet Buran, "Sovyet Türkolojisi ve Birinci Türkoloji Kurultayı", *Turkish Studies*, Volume 4/3 Spring 2009, s. 439.

BOSNA HERSEK'TE ALFABE MESELESİ VE BOŞNAK YAZI DİLİNİN
SADELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TÜRKİYE İLE PARALEL OLARAK YAPILAN
REFORM ÇALIŞMALARI

geçirilmişlerdir.⁴ Türkiye’de ise halka daha rahat ulaşılması ve Türk soylu topluluklarla ortak bir alfabe paydasında buluşulması sürecin bir devamı olarak 1928 yılında gerçekleştirilen dil devrimi ile Arap alfabesi, yerini Latin alfabesine bırakmıştır.

Türkçenin sadeleşmesi ve alfabe meselesinde Tanzimat’tan Cumhuriyet Türkiye’sine değin geçen süreci genel olarak değerlendirecek olursak; dilin sadeleşmesi hususunda Tanzimat aydınlarının, kaynağı Avrupa olan özgürlük, bağımsızlık, hürriyet vb. siyasî ve kültürel mefhumların topluma kazandırılma düşüncesinin aksine daha sonraki dönemlerde yapılan reformların özünde ulusçu düşüncenin temel argümanlarından birisi olarak ulusal özelliği en iyi yansıtan dilin halkın konuştuğu şekilde ve yabancı etkilerden mümkün olduğunca arındırılmak suretiyle reforme edilme düşüncesi yatar. Aynı zamanda dil vurgusu ile soydaş Türk toplulukları arasındaki kültürel birliği sağlama, coğrafi uzaklıklara rağmen manevi bağların kopmasına engel olma gayretleri öne çıkar. Manevi ve kültürel bağları koruma adına yapılan bu tarz girişimler, sadece siyasi sınırların uzun yıllar öncesinde ayırdığı Türk soylu topluluklar için değil, Osmanlı bakiyesi topluluklar için de geçerlidir.

Boşnak Aydınların Dil Çalışmaları ve Bu Çalışmaların Politik Arka Planı

Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasî ve kültürel başkenti İstanbul ve diğer kültür merkezi şehirlerinde bu gelişmeler yaşanırken, dilin reforme edilmesi ve manevi bağların kopmasının önüne geçme adına benzer reform girişimlerine Bosna Hersek’te de rastlarız. Türkiye’dekine paralel olarak Tanzimat dönemi Boşnak aydınlarının ilk reform çabaları özelde Boşnakların, daha geniş planda ise İslam dünyasının Avrupa karşısında geri kalmışlığını ortadan kaldırmak, halkı kültürel anlamda geliştirmek adına gerçekleştirilmiştir. Klasik Türk edebiyatı geleneğinde Arapça ve Farsça sözcüklerin yoğun bir şekilde kullanılması ve edebî faaliyetlerin sadece belirli bir zümre ile sınırlı kalması gibi Bosna Hersek’te de Osmanlı hâkimiyeti boyunca Boşnak dilinde edebî eserler kaleme alma geleneği oldukça geri kalmış, edipler Boşnakça yerine Türkçe, Arapça ve Farsça yazmayı yeğlemiş, Boşnakça vücuda getirilen eserlerde ise Türkçe, Arapça ve Farsça kökenli sözcükler yoğun olarak kullanılmıştır. Bu durum Osmanlı toplumundaki gibi sanatın sadece belirli bir zümrenin tekelinde olduğunun, edebiyatın didaktik

⁴ Buran, *a.g.m.*, s. 442.

gayelerden daha ziyade estetik ve sanat kaygısı ön planda tutulmak suretiyle vücuda getirildiği bir anlayışın Bosna kültürel hayatına egemen olduğunun göstergeleridir.

Boşnak aydınların üzerinde durduğu diğer bir konu ise Boşnakçanın yazımı meselesi olmuştur. Boşnakçanın yazımı konusunda Müslümanlar Arap alfabesini, Katolikler Latin alfabesini, Ortodokslar ise Kiril alfabesini kullanmışlardır. Boşnaklar Arap alfabesi kullanmalarının yanı sıra Latin ve Kiril harflerini de kısmen kullanmışlardır. İleride üzerinde duracağımız gibi Türk ve İslam dünyası ile bağların kopmaması adına dinî ve millî yönü ağır basan Boşnak entelektüellerin birçoğu Boşnakçanın yazımı konusunda Arap harflerini kullanmayı teklif edip bu doğrultuda dil çalışmalarına imza atacaklardır. Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısına değin Boşnakçanın Arap harfleri ile yazımında tek ve yaygın bir kullanım söz konusu olmamıştır. Bu noktada Boşnak dilinin reforme edilmesi çalışmaları alfabe kullanımına tek bir standart getirilmesi ve dilin halkın konuştuğu Boşnakçaya uygun bir biçimde sadeleştirilmesi olmak üzere iki başlıkta devam ettirilmiştir.

Boşnakçanın reforme edilmesi meselesinin ilk ayağı olan; Arap alfabesinin Boşnakçaya uyarlanması ve tek bir standart kullanımın yaygınlaştırılması hususunda ilk çalışmalar 1860'lı yıllardan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların ilk önemli ismi eğitimci, yazar ve şair kimliği ile tanınan Omer Hazim Humo'dur. Humo, eğitim kurumlarında ana dilinde eğitim yapılmaması ve Boşnak edebiyat tarihinde Boşnakçanın Arap harfleri ile yazımı noktasında karşılaşılan sıkıntılar üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Dilde reform yapılması ile alakalı ilk çalışmalara değin, Boşnakçanın Arap harfleri ile yazımında tek ve yaygın bir kullanım noktasındaki sıkıntılarının çözümü adına tüm şairler Arap alfabesini Boşnak diline kendi yöntemleri ile uyarlamışlardır. Humo da bu problem üzerinde durmuştur. İnsanların temel eğitimlerini ana dillerinde yapmalarının öneminden bahsetmiş, Boşnakçanın kullanımının başta eğitim kurumları olmak üzere geniş halk kitleleri arasında yayılabilmesi adına Arap harflerinin standartlaştırılması ve Boşnakçanın eğitim kurumlarında eğitim dili olarak kullanılmasına yönelik çalışmalar yapmıştır. 1865 yılında yayımlanan meşhur eseri *Sehvetü'l-Vüsul*'de medreselerde Türkçe ve Arapça eğitimin yerine Boşnakça eğitim verilmesi gerekliliği hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

*Dobro znadi, svakom insanu svoj jezik od sviju jezika odveće lakši je.
Nama Bošnjacima naš jezik veoma je lagahan, da se opiše arapskim*

**BOSNA HERSEK'TE ALFABE MESELESİ VE BOŞNAK YAZI DİLİNİN
SADELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TÜRKİYE İLE PARALEL OLARAK YAPILAN
REFORM ÇALIŞMALARI**

resmi-hat-tom i jazijom kao što je u Musafu....Moj sinak! Ovo vako ti velim: ezberlejiši ovaj ćitab, hedželejši, namah odmah anlaiši i, kako sam opiso, arabskim resmi-hattom jazijom, da napišeš sibjanu. Mučnije je učit u selu. U kasabi svako veliko ćeljada, koje u musafu umi učit, naši bosanski riči kako će se učit ovi napisani šerh i talimat turski i bosanski sam sobom neka gleda i hedželejše i promisli kako se govore, odma namah primiće. Lasno je, ne treba niko da mu pamti i prokaziva.

U našem kadiluku ovi naš bosanski ilmihal puno ćeljadi kupilo je, pa odma namah sobom napamtili i primili. Oni rekoše: ostalim ćitabima primanju fajda nam i pomoć biva, elhamdu lillahi. Potlje tasnife deset godina ja i moji talibi đeci prokazivali smo, hitro i pravo primili bi i naučili, neće nikad zaboravit. Bosansku đecu vazda vidili smo pet godina turćijatom ilmihal uče i čališe i pravi ilmihal zanauče, i što zapamte, zaboravljaju ga.

Ah, da je Bog do meni, kad sam počeo učit, ovi hazur ćitab bijo!

(İyi bil, her insana kendi dili tüm dillerden çok daha kolaydır. Bizim için Kur'an gibi Arap harfleri ile yazılan Boşnak dili oldukça basittir. Oğlum, sana şunu söylüyorum: Bu kitabı (kendi yazdığı Boşnakça ilmihali kastediyor) ezberle, hecele, hemen anla ve Arap harfleri ile yaz. Çocuklar için bu şekilde daha kolaydır. Köyde okumak daha zordur. Kasabada okuma yazma bilen ve Kur'an'ı da okuyabilen her insan bu kitabı kolayca kendi kendine öğrenerek okuyup anlayabilir. Kimsenin ona yardımcı olmasına gerek yok.

Bu bizim Boşnakça ilmihalimizi çok çocuk satın almıştır. Hemen okuyup öğrenecekler. Bu tasniften 10 yıl sonra ben ve benim öğrencilerim bu ilmihali hiçbir zaman unutmayacaklar. Boşnak çocukları gördük, 5 yıldır Türkçe ilmihal okuyorlar, çalışıyorlar ve ezberleseler de hemen unutuyorlar. Ah, Tanrım bana keşke eğitime başladığımda bu hazır kitabı (Boşnakça yazılan) bana verseydi.)

Humo'nun bu satırlarında milliyetçilik akımının etkisi mevzu bahis değildir. Bu dönem, bilhassa Müslüman Boşnaklar için kökene dayalı milliyetçi yaklaşımın taraftar bulması açısından oldukça erken bir dönemdir. Zira Türk hâkimiyeti söz konusu olmamasına rağmen Boşnaklar uzun yıllar Müslüman olmalarından hareketle Türk etnik adı ile adlandırılmaya devam etmişlerdir. Bu satırlar, Osmanlı medreselerinde eğitim dilinin Türkçe yapılması gayretlerine benzer bir şekilde Boşnak halkın muasır medeniyetler seviyesine ulaşması noktasında eğitimin ana dilinde yapılmasının gerekliliğine vurgu yapan ifadelerdir. Humo'nun bu düşünceleri Boşnakların

ÖMER AKSOY

kültürel hayatları açısından devrimsel nitelikte ifadelerdir. Uzun yıllar Türk hâkimiyetinde yaşayan Müslüman Boşnaklar, Osmanlı medreselerinde Türkçe ve Arapça eğitim görmüşlerdir. Humo'ya göre ana dili Boşnakça olan çocukların ilköğrenimden itibaren yabancı dilde eğitim görmeye başlaması, onların eğitim ve öğretim performanslarını olumsuz yönde etkilemektedir. Yazmış olduğu bir şiirde ise Boşnak dilinin kendileri açısından önemini şu şekilde belirtmektedir:

*Bez sumnje je babin jezik najljepši,
Svatko njime vama vijekom besjedi.*

*Draga braća Bošnjači,
Hak vam omer govori.⁵*

(Şüphesiz baba dili en güzel dildir, herkes yüzyıllardır bu dil ile konuşuyor. Sevgili Boşnak kardeşlerim, Ömer size hakikati söylüyor.)

Omer Humo ile birlikte Boşnak medreselerinde eğitim dilinin Boşnakların ana dilleri yerine Türkçe, Arapça ve Farsça yapılması, bu dönem aydınları tarafından Batılılaşma ve modernleşme yolunda bir engel olarak görülmeye başlanmıştır. Müslüman olmaları hasebiyle bir nevi din kökleri sembolize eden Arapça ve Türkçenin tedrisattan tamamen kaldırılması, muhafazakâr aydınların çok da istediği bir durum değildir. Etnik olarak aynı kökene mensup olduğu Slavlardan ziyade kendilerini İslam medeniyetinin bir parçası olarak gören Boşnakların, Doğu ile bağları koruyacak şekilde Boşnakçanın Hırvat ve Sırpın Latin ve Kiril alfabelerini kullanmalarının aksine Arap alfabesinin sistematize edilerek Boşnakçanın yazımında kullanılması, üzerinde duracakları diğer mesele olacaktır.

Eğitim kurumlarında eğitim ve öğretimin Boşnakça yapılabilmesi, Boşnakçanın Arap harfleri ile standart bir kullanımın yaygınlaştırılması gerekliliğini doğurmuştur. Boşnakçada kullanılan 5 ünlüye karşılık Arap alfabesinde ünlü sesleri karşılamak için sadece 3 işaret kullanılmaktadır. Benzer şekilde Boşnak dilinde 30 ses varken Arap alfabesinde bu sesleri karşılamak için sadece 28 işaret bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesinde de benzer şekilde karşılaştığımız aynı işaretlerle birden fazla sözcüğün yazılması sorunu, Boşnakların Arap harflerini Boşnakçaya uyarlama konusunda yukarıda da ifade ettiğimiz gibi okur yazarların uzun yıllardır bireysel

⁵ Hazim Šabanovič, *Književnost Muslimane BiH na orjentalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo 1975, s. 661.

BOSNA HERSEK'TE ALFABE MESELESİ VE BOŞNAK YAZI DİLİNİN
SADELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TÜRKİYE İLE PARALEL OLARAK YAPILAN
REFORM ÇALIŞMALARI

yöntemlerle çözümler ortaya koymalarına neden olmuştur. Bu da yıllarca Arap harfleri ile yazılan Boşnakçanın o döneme değin standartlaşmış tek bir kullanımının olmamasında etkili olmuştur. Bu noktada Omer Humo, alfabenin Boşnakça seslere uygun bir biçimde yeniden düzenlenmesi ile alakalı ilk çalışmaları yapmıştır. Kendince geliştirdiği yeni sistem ile Boşnakçada bulunan seslerin tamamının Arap harfleri ile karşılanmasını hedeflemiştir. Ancak onun yazı sistemi Boşnaklar için çok kullanışlı ve pratik olmamıştır. Bu sebepten daha sonraki yıllarda onun ilk kez uyguladığı sistem yeniden düzenlemeye ihtiyaç duymuştur.⁶

Humo'nun Arap harflerinin reforme edilmesi ve Boşnak dilinin sadeleştirilmesi konusundaki düşünceleri sonraki kuşaklar için yol gösterici olacaktır. Özellikle dilin sadeleştirilmesi meselesinde sonraki kuşaklar Humo'nun fikirlerinden ilham alarak dilde sadeleştirme çalışmalarına imza atacaklardır. Humo ise ilk nesil Tanzimat aydınlarının Türkçenin sadeleşmesi konusundaki teorik düşüncelerini yazmış oldukları eserlerde pratiğe dökemeyip ağdalı bir dil kullanmalarına benzer bir şekilde Boşnakçada Boşnak halkın anlayamayacağı şekilde çok fazla Arapça, Farsça ve Türkçe kökenli sözcüklerin kullanılmaması gerektiğini ifade etse de yazmış olduğu eserlerde çok yoğun olarak Arapça, Farsça ve Türkçe kökenli sözcüğe yer vermiştir.

Humo'dan sonra Boşnak dili konusunda yaptığı çalışmalarla Boşnaklarda Boşnakça bilinci oluşmasında etki sahibi olan bir diğer isim İbrahim Berbiç'tir. İstanbul'da eğitim gören ve Türkçeyi çok iyi bilen İbrahim Berbiç *Boşnakça Türkçe Muallimi (Bosansko turski učitelj)* adını verdiği karşılaştırmalı Türkçe-Boşnakça gramer kitabı ile Türkçenin gramer yapısının Boşnaklara öğretilmesini karşılaştırmalı bir yöntemle yapmıştır. Eser 1893 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bu dönemde karşılaştırmalı gramer kitapları tek dilde yazılırken Berbiç eserini iki dilli hazırlamıştır. Bu sayede ilk kez Boşnakçanın grameri üzerine öncü çalışmalardan birisi kaleme alınmıştır.⁷ Eser bir taraftan Türkçe gramer kurallarını Boşnaklara öğretme gayesi taşırken, bir taraftan da Türkçe ile Boşnakça arasındaki benzerlikler ve farklılıklar belirtip Boşnakça'yı bazen Arap bazen ise Latin harfleri kullanarak yazmıştır. Gramer terimlerinin çoğunu Arap gramerinden almıştır. Bu eser, Boşnaklara Türkçe öğretme amacı yanında Boşnak dilinin sistemli

⁶ Muhamed Huković, *Zbornik alhamijado književnosti*, Preporod, Sarajevo 1997, s. 6.

⁷ Adnan Kadric, "İlk 'Komparatif' Osmanlıca Boşnakça Grameri: Boşnakça Türkçe Muallimi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s. 524-529.

bir şekilde Arap alfabesine uyarlanması ve Boşnakçanın gramer yapısının Türkçe ile mukayese edilmek suretiyle ortaya konması açısından oldukça faydalı bir çalışma olmuştur. Berbiç'in gayesi sadece Boşnaklara Türk dilini öğretmek değil, aynı zamanda Türklere de Boşnakça öğretmektir. Berbiç'in bu çalışması bu dönemde Boşnakların ana dilleri konusunda oluşmaya başlayan hassasiyetin de aynı zamanda bir tezahürüdür. Zira Berbiç'in Boşnak dilini ön plana almak suretiyle vücuda getirdiği çalışması bu dönemde Boşnakça'ya karşı Boşnak aydınlar nezdinde oluşan eğilimin bir sonucudur.⁸

Avusturya-Macaristan hakimiyeti ile birlikte Boşnak entelektüellerin tartıştıkları meselelerden biri de özellikle Avusturya hükümeti tarafından uygulanan kültür politikalarının ve Avrupalı tarzda modernleşme hareketlerinin ortaya çıkardığı; Boşnakça edebiyat dilinde kullanılan Arapça, Farsça ve Türkçe sözcüklerin oldukça yoğun olması hasebiyle geniş halk kitlelerinin bu dile tam anlamıyla vakıf olamaması meselesi olmuştur. Avusturya politikalarının hedeflediği yapının Bosna Hersek'te kurulması için yapılacak yayın faaliyetlerinin geniş halk kitleleri tarafından takip edilmesi zaruri idi. Dilin sadeleştirilmesi yanı sıra Arap alfabesinin ıslah edilmesi ve belirli bir sisteme bağlanması ile alakalı çalışmalar da Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyetini kaybetmesi ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna'nın yönetimini ele geçirmesinden hemen sonra uygulanan kültür politikalarının sonucu olarak hız kazandı. Boşnaklar arasında okur-yazar oranının düşük olması yanında, Boşnakça yazan entelektüellerin eserlerinde Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelere oldukça fazla yer vermesi, halkın edebî Boşnakçayı anlama noktasında güçlük yaşamasına neden olmaktadır.

Yazı dilinin Boşnak halkının konuştuğu dil olması gerektiği konusundaki teorik düşüncelerin başarılı bir şekilde pratiğe dökülmesi, Avusturya-Macaristan döneminde yapılan derleme çalışmaları ile halk dilinden kayıt altına alınan sözlü kültür ürünleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Bu çalışmalar, Boşnak entelektüellere somut bir halk Boşnakçası modeli sunmuştur. Esasında bu durum, meselenin siyasi arka planı ile yakından ilişkilidir. Avusturya-Macaristan, Bosna Hersek'te siyasî hâkimiyeti sağlamasının hemen ardından bölgede baskın olan Türk ve Müslüman kültürüne karşı Katolik Hırvatları desteklemesine rağmen Bosna Hersek'te yaşayan Katoliklerin hamisi olan Hırvatistan'ın büyüyerek nüfuz kazanması

⁸ Dževad Jahić, Senahid Halilović, Ismail Palić, *Gramatika Bosanskoga Jezika*, Dom Štampa, Zenica 2000, s. 57.

BOSNA HERSEK'TE ALFABE MESELESİ VE BOŞNAK YAZI DİLİNİN
SADELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TÜRKİYE İLE PARALEL OLARAK YAPILAN
REFORM ÇALIŞMALARI

Avusturya-Macaristan tarafından hoş karşılanmamıştır. Benzer şekilde bölgedeki Ortodoksların hamisi pozisyonunda olan Sırbistan'ın Bosna'daki nüfuzunu hem Ortodokslar, hem Müslüman Sırpolar olarak tanımladığı Boşnaklar üzerinde artırması ve bölgede Bosna topraklarını da içine alacak şekilde kurulacak büyük bir Sırbistan devleti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bölgedeki çıkarları ile çatışmakta idi. Müslümanlar ise aynı etnik kökene mensup olmamalarına rağmen etnik algının din ve mezhep üzerine kurulu olduğu bu bölgede yüzyıllardır birlikte yaşadığı ve aynı dine mensup olduğu Türkler ile bağları koparmama gayretleri içerisindeydi. Bu hassas ortamda Avusturya-Macaristan, Bosna Hersek'i ilhak ederek kendi çıkarlarını koruma gayesi ile kendi belirlediği politikaları Bosna Hersek'te tatbik etme imkânına kavuşmuştu. Bu bağlamda bölgede Müslümanlar da dâhil olmak üzere etnik grupları milliyetçi politik akımlardan uzak tutmayı ve Bosna milliyetçiliği fikrini apayrı ve birleştirici bir unsur olarak geliştirmeyi hedeflemişti.⁹

Avusturya'nın Slav politikalarının mimarlarından olan ve aynı zamanda Bosna Hersek'e vali olarak atanan Benjamin Kallay, Boşnak sözcüğünün çerçevesini bütün dinî cemaatlerin mensuplarını kapsayacak şekilde genişletmek istiyordu. Öncelikli olarak Saraybosna müzesi kurulup Bosna'nın kadim tarihini aydınlatacak arkeolojik kazılar yapılmaya başlandı. 1893-1896 yılları arasında Saraybosna yakınlarındaki Butmir bölgesinde başlatılan kazı çalışmalarında Bosna'da yaşayan tarih öncesi kavimlere ait kalıntılar bulunmuştu. Butmir bölgesinde yaşayan insanların sosyal ve kültürel hayatlarını aydınlatacak neolitik dönemden kalma gündelik hayata ait aletler, toprak seramikler, süs eşyaları gün yüzüne çıkarılmaya başlandı.¹⁰ Butmir'de başlatılan ve Bosna'nın tüm bölgelerine yayılan arkeolojik kazılar Bosnalıların tarih öncesi dönemlere ait köklerini ortaya koymayı hedefleyen girişimlerin bir tezahürü idi. Kallay önderliğinde takip edilen tek bir Boşnak etnik kimlik projesi dil çalışmalarını da doğrudan etkiledi. Bosna Hersekli Katolik, Ortodoks ve Müslümanlar tek bir etnik topluluğu meydana getiren dinî cemaatler olarak aynı tarihî kökene mensup, aynı dili konuşan ve aynı kültüre sahip bir etnik grup olarak tanımlanacak, Boşnak olarak adlandırılan bu etnisitenin konuştuğu dilde Boşnakça olacaktır.

⁹ Noel Malcolm, *Bosna*, Çev. Aşkın Karadağlı, OM Yay., İstanbul 1999, s. 226.

¹⁰ Alojz Benac, "Mlade Kamenio i Prelazno Doba", *Kulturna Istorija Bosne i Hercegovine*, II Izdanje, Sarajevo 1984, s. 32.

Avusturya-Macaristan hükümetinin tüm Bosnalıların tek bir etnik topluluk olarak kabulü noktasında ön ayak olduğu çalışmalar, zamanla farkında olunmadan İslam temelli bir Boşnak etnisitesinin oluşumuna önemli bir etken olmuş ve yapılan dil çalışmaları da bu minvalde doğrudan etkilenmiştir. Bosna'nın ve Boşnakların kadim kültürel köklerinin ortaya çıkarılması adına Saraybosna Ulusal Müzesi Müdürü Kosta Hörman'ın öncülüğünde Bosna Hersek'in değişik bölgelerinden birçok folklor malzemesi kayıt altına alınıp 1878-79 yıllarında 2 cilt olarak yayımlandı.¹¹ Hörman'ın bu çalışması Boşnakların Arap harfleri kullanımından Latin harflerine geçişinde önemli bir basamak işlevi görmüştür. Nitekim Kosta Hörman'ın çalışmalarını 1893-1899 yılları arasında Saraybosna Belediye Başkanlığı yapan Mehmed Beg Kapetanoviç'in yaptığı çalışmalar takip etmiş, Kapetanoviç de ilk kez kayıt altına aldığı folklor ürünlerini Latin harfleri ile yayımlamıştır. Bu durum Boşnak tarihinde Boşnakçanın yazımında ilk kez Latin harflerinin kullanılması anlamına gelmekteydi. Kapetanoviç, Boşnakların batılılaşma ve modernleşme meselesinde eserleri ile radikal işler yapmış bir entelektüeldir. 1887'de *Narodno Blago (Halk Hazinesi)*, 1896-97'de *Istočna Blago (Doğu Hazinesi)* adlı eseri iki cilt halinde yayımlamıştır.¹² Boşnak dilinin gelişiminin yönünü oldukça önemli bir şekilde etkilemiştir. Onun kullandığı dil, Boşnak edebî dilinin bu dönemdeki gelişim aşamalarının ilk safhasını teşkil etti. Bu isimler kayıt altına aldıkları malzemeyi olduğu gibi yayımlayarak halkın gündelik hayatta kullandığı Boşnakçayı ilk kez edebî bir eserde kullanmışlardır. Kosta Hörman ve Kapetanoviç'in çalışmaları Boşnak halk dilinde yazı sisteminin geliştirilmesinde kendilerinden sonraki araştırmacılara yön göstermiştir. Bu çalışmalar sayesinde Boşnakça ileriki dönemlerde konuşma temel alınmak suretiyle yeniden biçimlenecektir.

Bosna Hersek'te yaşayan tüm dinî grupların aynı etnik gruba mensup olduğu politikası süreli yayınlar aracılığıyla da halka, bilhassa da Ortodoks ve Katoliklere empoze edilmeye çalışıldı. 1891 yılında kurulan ve adı dahi bu politikanın bir yansıması olarak verilen *Bošnjak* (Boşnak) adlı gazete, Kallay'ın politikaları doğrultusunda yayınlar yapmaya başladı. Zaten gazetenin editörlüğü görevi de Kallay'ın fikirlerinin en önemli savunucusu olan Mehmed Bey Kapetanoviç'e verilmişti. Gazetenin temel politikası

¹¹ Kosta Hörmann, *Narodno Pjesme Muhamedovaca u BiH, Knjiga I*, Zemaljska Štamparija, Sarajevo, 1888; Kosta Hörmann, *Narodno Pjesme Muhamedovaca u BiH, Knjiga II*, Zemaljska Štamparija, Sarajevo 1889.

¹² Mehmet Beg Kapetanoviç Ljubušak, *Sabrana Djela Mehmed-Beg Kapetanoviç Ljubušak 1-3, Narodna Blago, Istočno Blago I-II*, Svjetlost Sarajevo 1987.

BOSNA HERSEK'TE ALFABE MESELESİ VE BOŞNAK YAZI DİLİNİN
SADELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TÜRKİYE İLE PARALEL OLARAK YAPILAN
REFORM ÇALIŞMALARI

Bosna Hersek'te yaşayan tüm dinî grupların aynı kökene mensup oldukları ve aynı dili konuştukları, bu grubun adının Boşnak, konuştuğu dilin ise Boşnakça olduğu düşüncesine insanları alıştırmaya çalışılmak olmuştur. Latin harfleri ile terkip edilen Boşnak gazetesi, o döneme değin Latin harfleri ile Boşnakça yayımlanan ilk süreli yayın olma özelliğine de sahipti. Bu açıdan da Boşnak gazetesi Boşnak dilinin Latin harfleri ile yazılması noktasında sonraki dönem Boşnak entelektüellere öncülük etmiştir. Dönemin en önemli Boşnak entelektüellerin yayın organı olarak 1900 yılında çıkarılmaya başlayan Behar dergisi gibi 20. yüzyılın başlarından itibaren çok sayıda süreli yayın Latin harfli yayımlanacaktır.

Avusturya-Macaristan hükümeti Boşnakçayı Bosna Hersek'teki tüm etnik grupların konuştuğu dilin resmî adı olarak kullanmıştır. Hatta Avusturya hâkimiyetinin ilk dönemlerinde Sırp-Hırvat dili olarak adlandırılan yerel dil, Boşnak yerel dili olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Benjamin Kallay, yerel hükümetin başında iken Bosna Hersek'teki tüm idari birimlerde kullanılan resmî dil Boşnakça olarak adlandırılmıştır. İç politikada artık belirgin bir şekilde tek bir Boşnak ulusal kimliğinin ve ulusal dilin oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Yine Kallay'ın politikalarının dil çalışmalarına yansması olarak Avusturya-Macaristan idaresi 1890 yılında Frane Vuletiç'e Bosna Hersek'teki okullarda okutulmak üzere *Gramatika Bosanskoga Jezika za Srednje škole (Ortaokullar için Boşnak Dili Grameri)* adlı çalışmayı hazırlatmıştır. Bu kitap 1911 yılına kadar Bosna Hersek'teki okullarda okutulmuştur. Fakat Kallay'ın Bosna Hersek politikasının geçerliliğini yitireceği 1907 yılından itibaren eser, Sırp-Hırvat dili grameri olarak adlandırılacaktır.¹³ Bu tarihten sonra Boşnak adı, sadece yerel Boşnak Müslümanların kendi yerel dilleri için kullandıkları bir adlandırmaya dönüşmüş, Boşnakça resmî statüsünü kaybederek sadece Müslüman Slavların dilini adlandırmaya başlamıştır.

Kallay'ın öncülüğünde başlatılan süreç geçerliliğini yitirse de Kallay'ın Bosna'da uygulamış olduğu kültür ve dil politikaları Boşnaklar ve Boşnak dili ve edebiyatının tarihî gelişimi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Sürecin tabii sonucu olarak Boşnak dili ve edebiyatı kavramları korunmakla kalmadı, Bosnalı Müslümanlar arasında Boşnak etnik bilinci oluştu. Avrupa tarzı modernleşme süreci devam ederken Boşnak etnik topluluğunun diğer etnik gruplardan ayırıcı vasfı olan İslam öncesi Bogomil

¹³ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Boşnjačka Zajednica Kulture Preporod, Sarajevo 1997, s. 382.

ve İslam ruhunun korunması gayreti içerisine girildi. Bu etnik grubun konuştuğu dilde Boşnak dili olarak adlandırıldı. Sırp-Hırvat ve Sloven Krallığı ile Yugoslavya döneminde Boşnaklara ve Boşnak diline yönelik baskılara ve yasaklara kadar Avusturya Macaristan yönetimi boyunca Boşnakça Bosna Hersek'te yaşayan Müslümanların konuştukları dili adlandırdı. Benzer şekilde Türkiye'ye göçen Boşnaklarda konuştukları dili Boşnakça ve etnik adlandırmalarını Boşnak şeklinde sürdürdüler.¹⁴

Avusturya hükümetinin politikasının geçerliliğini yitirmesinde Müslümanlardan ziyade Hırvat ve Sırp'ların kendi aralarındaki kıyasıya rekabetin ve Sırbistan ile Hırvatistan'ın bölgedeki dinî gruplar üzerindeki etnik propagandalarının önemli etkisi olmuştur. Özellikle Hırvat ve Sırp'lar, bölgede yaşayan Müslümanların kendi etnik gruplarının bir parçası oldukları yönünde yoğun bir propaganda faaliyeti içerisine girmişlerdir. Öyle ki Boşnak düşüncesinin propagandasını yapmak amacıyla yayımlanmaya başlayan Boşnak gazetesi, Bosna'daki etnik grupların birbirlerine karşı kendi etnisitelerinin farklılıklarını, Malcolm'un ifadesi ile Müslüman din adamlarının muhafazakâr tutumlarının aleyhinde yazan ve hem Hırvat hem de Sırp milliyetçilerinin, Bosnalı Müslümanların aslında Hırvat veya Sırp olduklarını kanıtlama çabalarını bertaraf etmeye çalışan bir Müslüman yayın organına dönüşmüştür.¹⁵

Hırvat ve Sırp etnik adlandırmalarının Boşnak adının önüne geçmesi, ayrıca Hırvat ve Sırp'ların Bosnalı Müslümanları kendi etnik gruplarına ait gibi gösterme çabaları bir kısım Müslüman aydın nezdinde kabul görse de genel olarak Boşnak entelektüeller bu durumdan hoşnut olmamıştır. Buna tepkiler özellikle dil boyutunda doğrudan veya dolaylı olarak yansımalarını bulacaktır. Dönemin süreli yayınlarında Türkçe ile alakalı geçen ifadeler, Türkçe süreli yayın çıkarma gayretleri ve hatta Boşnak dilinin Arap harfleri ile yazımı konusunda yeniden başlatılan reform çabaları bu durumun yansımaları olarak okunabilir. İlk olarak dönemin Boşnak entelektüellerinin en önemli yayın organı olan Behar dergisinde çıkan bazı yazılar ve derginin Türkçe çıkarılmaya başlanması bu duruma güzel bir örnek teşkil eder. Boşnak entelektüellerinin buluşma noktası olan Behar dergisi Latin harfleri ile çıkarılmasına karşın 1906 yılından itibaren Türkler ile kültürel bağların koparılmasına adına Arap harfli Türkçe olarak da çıkarılmaya başlanacaktır. Derginin 15 Ocak 1906 tarihli sayısında Türkçenin yeterince ilgi görmemesi,

¹⁴ Jahić, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁵ Malcolm, *a.g.e.*, s. 242.

BOSNA HERSEK'TE ALFABE MESELESİ VE BOŞNAK YAZI DİLİNİN
SADELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TÜRKİYE İLE PARALEL OLARAK YAPILAN
REFORM ÇALIŞMALARI

incelenip araştırılmaması, tarihî köklere inilmekte geç ve yetersiz kalınmasına vurgu yapılmış ve Osmanlı hakimiyetinde dört yüz yılı aşkın süre kalan bir ülkenin mektep ve medreselerinde Türkçenin okutulma düzeyinin yetersiz olmasından duyulan üzüntüler dile getirilmiştir.¹⁶ Aynı yılın Mayıs ayında Türkçe de çıkartılmaya başlanan dergide Türkler ve Türkçe ile alakalı yazılan ifadeler konumuz açısından dikkat çekicidir; *Öncelikle Behar dergisi yanına söyleyişinde tatlılık olan Osmanlı Türkçesini de arkadaş yaparak kendini göstermek istiyor.* ifadesi ile derginin Boşnakça yanında Türkçede çıkarılmaya başlandığı bildirilmektedir. Türkçe, şu ifadelerle tanımlanmaya devam eder:

Şarkın İslam'ın beşiği olması, kendilerinin de Müslüman olması hasebiyle Arap alfabesi ile yazılan Şark dillerine meylimiz tabiidir.... Kur'an'ın nazil olduğu Arapçadan sonra en mühim lisan Türkçedir. En çok bu dile bağlıyız. Bosna Hersek Müslümanları için en önemli dil Türkçedir. Bunun pek çok sebebi vardır. Birincisi İslam dinine dair pek çok kitap bu dille yazılmıştır. İkincisi Türkçe, Hilafet makamını elinde bulunduran büyük İslam coğrafyasının resmi dilidir. Türkçe ana dilimiz olmamakla beraber yine bu lisandan vazgeçemeyiz...¹⁷

Bu ifadeler 20. yüzyılın başlarında Boşnak aydınlar arasında yayılan bir yönelimin tezahürüdür. Bu yönelim Türkler ile Boşnaklar arasında var olan kadim kültürel bağların siyasi ve coğrafi sınırların araya koyduğu mesafelere rağmen koparılmaması adınadır. Özellikle bu dönemde artan Hırvat ve Sırp grupların Bosnalı Müslümanların kendi etnisitelerinin bir parçası olduğu ile alakalı iddiaların karşısına Boşnakların daha çok Türklerle var olan bağları ortaya çıkarma adına gelişen bir öze dönüş hareketidir. Avusturya hükümetinin Hırvat, Sırp ve Boşnakları aynı etnik paydada buluşturmayı hedefleyen Bosnalılar fikri bir kısım Müslüman entellektüel tarafından benimsenmişti. Ancak Katolik ve Ortodoksların, Hırvat ve Sırp entitetlerine olan bağlılığı, diğer taraftan Müslümanların da Hırvat ve Sırplardan bağımsız olarak kendi entitetlerine mensup olduklarına dair görüş ve propagandaları çok yaygın bir hal almıştı. Böyle bir siyasî ortamda Bosnalı Müslüman entelektüeller hem bölgede hızla artan Alman kültürel nüfuzuna

¹⁶ Sibel Bayram, Gencay Zavotçu, “Bosna-Hersek'te Türkçe Basın: Behar”, *Balkanlarda Türkçenin Süreli Yayınlardaki Yeri ve Önemi Sempozyumu Tebliğ Kitabı*, CPU Printing Company, Sarajevo 2017, s. 251.

¹⁷ Genç Osman Geçer, “Bosna Hersek'te Türkçe Yayına Dönüşe Bir Örnek: Behar Mecmuası”, *Balkanlarda Türkçenin Süreli Yayınlardaki Yeri ve Önemi Sempozyumu Tebliğ Kitabı*, CPU Printing Company, Sarajevo 2017, s. 258-259.

karşı durabilme, hem de Sırp ve Hırvatların etnik propagandaları karşısında Türk ve İslam dünyası ile olan dinî ve kültürel bağları koparmama adına birtakım gayretler içerisine girmişlerdir. Bu gayretlerin önemli bir ayağını da dil çalışmaları oluşturacaktır. Batılılaşma ve çağdaşlaşma yolunda yapılan kültürel çalışmalarda Türk ve İslam dünyası ile olan tarihî bağlara özellikle vurgu yapılacaktır.

Latin harfli Boşnakça yazımın yaygın olduğu bu dönemde Arap harfli Boşnakça yazımı meselesi yeniden gündeme gelmiş, Arap harfli Boşnakça yayınlar yapabilmek için resmî girişimlerde bulunulmuştur. Bosna parlamentosunun matbaalarda basılan kitap ve mecmuaların Latin ve Kril alfabelerinin yanı sıra Arap harfli olarak da basılabilmesi ile alakalı almış olduğu karar, Viyana hükümeti tarafından veto edilmişse de Bosna Hersek'te Avusturya-Macaristan Devleti'ni temsil eden Vali Benjamin Kallay bu girişime onay vermiştir.¹⁸ Boşnakça'nın Arap harfli yazımı özellikle Müslüman Türk ve İslam kültürünün etkisi ile müstakil bir etnik topluluğu ihtiva edecek olan Boşnak etnisitesinin Türk ve İslam coğrafyası ile olan bağlarının korunması adına elzem görülmüştür. Bu doğrultuda Boşnak alfabesinin sistemli bir şekilde Arap harflerine uyarlanması yeniden gündeme gelmiştir.

İlk kez dönemin Bosna Hersek müftüsü Mehmed Cemaludin Çavuşeviç Arap alfabesini sistemli, basit ve anlaşılır bir şekilde Boşnak alfabesine uyarlamıştır. Cemaludin Çavuşeviç, Boşnak siyasî ve kültürel tarihinin çok mühim bir simasıdır. Eğitimci kimliğinin yanında 17 yıl boyunca Bosna Hersek müftülüğü yapmıştır. Onun, Boşnakçanın Arap seslerine uyarlanması konusunda yapmış olduğu devrimsel nitelikteki çalışmalar, kendisinden önce yapılan çalışmalara göre çok daha kolay anlaşılır bir yapıdadır. Çavuşeviç, Arap alfabesinde olmayan sesler yerine var olan seslere farklı işaretler getirerek yeni semboller oluşturmuştur. Noktalama işaretlerinde ise Boşnakçanın Latin alfabesi ile yazımında kullanılan sembolleri birebir Arap harfli sisteme uyarlamıştır. Geliştirdiği bu yeni sembolleri yapmış olduğu tüm kitap ve süreli yayınlarda uygulatmış, mekteplerde verilen dinî eğitimin de bu sembolleri kullanarak yapılmasına öncülük etmiştir. Çavuşeviç, Boşnakçada bulunup Türkçe, Arapça ve Farsçada bulunmayan sembolleri şu şekilde karşılamıştır:

¹⁸ Muhamed Huković, *Alhamijado književnost i njeni stvaraoči*, Biblioteka Kulturno Nasljeđe Bosne i Hercegovine, Svjetlost, Sarajevo 1986, s. 20.

BOSNA HERSEK'TE ALFABE MESELESİ VE BOŞNAK YAZI DİLİNİN
SADELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TÜRKİYE İLE PARALEL OLARAK YAPILAN
REFORM ÇALIŞMALARI

lj (ly) sesine karşılık olarak ل
c (ts) sesine karşılık olarak چ
č (kalın ç) sesine karşılık olarak چ
đ (kalın c) sesine karşılık olarak چ
nj (ny) sesine karşılık olarak њ

Cemaludin Çavušević'in sistematize ettiği Arap harfleri kullanılmak suretiyle yine onun öncülüğünde *Muallim*, *Tarik*, *Misbah* gibi süreli yayımlar çıkarılmıştır. Bunlar, Arap harfli Boşnakça çıkarılmasının yanında Arap harfli Türkçe olarak da yayımlanmıştır. 1908 yılında yayımlanmaya başlayan *Tarik*'in ilk sayısında Çavušević tarafından Boşnakça kaleme alınan yazıda, gazetenin yayımlanma sebepleri ve Boşnaklara getireceği faydalar üzerinde durulmaktadır. Bir kısım ile Çavušević öncelikle Boşnakların İslam dinine ait temel bilgileri bilmeleri ve ardından Türk dilini öğrenmeleri gerekliliği üzerinde durmaktadır.¹⁹ Yine ilk sayıda Arap harfli Boşnakça bir dergi çıkarılmasının ne kadar önemli olduğundan bahseder. Latin ve Kiril alfabeleri ile terkip edilen yayımların, çok az sayıda Müslüman okuyucuya ulaşmasından ötürü Arap alfabesi ile Boşnakça bir dergiye ihtiyaç duyulduğu üzerinde durur. Dil ve alfabe meselesinde herkesin bir doğru dili öğrenmesinin mümkün olmadığını, İslam'ın gereklerini ancak kendi dilleri ile yani Boşnakça öğrenebilmenin mümkün olacağını söyler. *Tarik* da onun tabiri ile Müslüman alfabesi olan Arap alfabesi ile kaleme alınacaktır. Dergi yönetimi okuryazarlığın yaygınlaştırılması yönünde adımlar atılmasını, çocukların anlayacağı şekilde ana dillerinde eğitim vermeleri gerektiğini belirtip Bosna'daki Müslümanların diğer ülkelerin vatandaşlarına göre geri kaldığı bu yüzden eğitime önem verilmesi gerektiği üzerinde özellikle durur.²⁰

Yaklaşık iki yıl çıkarılan *Tarik* gazetesinin son sayısı 11 Nisan 1910 tarihinde yayımlanmıştır. Bu tarihten yaklaşık altı ay sonra Boşnakçanın yanında Arapça ve Türkçe yazılarında yer aldığı *Muallim* dergisi yayımlanmaya başlamıştır. Derginin çıkarılış amacı olarak Bosnalı Müslümanlara dinî eğitim vermek gösterilmiştir. Gazetede ana dilinde eğitimin önemini konu alan öğretici ve eğitici nitelikte yazılar kaleme alınmıştır. Bunun yanında İslam coğrafyasında basılan Boşnakça, Arapça, Türkçe kitapların tanıtımının yapılması derginin yayımlanma amaçları

¹⁹ Tarik, I/1908, s. I, s. 1-4; Sibel Bayram, "Bosna Hersek'te Türkçe Basın: Tarik", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, S. 45, s. 58-61.

²⁰ Salih Seyhan, Hakan Temizyürek ve Senada Dizdar, *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 2016, s. 295-297.

içerisinde sayılmıştır. Derginin çıkarılışında Latin alfabesi yerine Arap alfabesi kullanılmasının nedeni şu şekilde açıklanmaktadır:

Mecmûamız -görüleceği gibi- kongrenin kararına tevfikân ahâlî-yi mahalliye lisânıyla, zebân-ı mâderzadımız ile ve Arap -daha doğrusu İslâm- hattı ile intişâr edecektir. Çünkü başka bir lisân ile intişâr ederse fâide-i matlûba hâsıl olamaz. Arap hurûfunu Lâtîn hurûfuna tercihimiz ise Arap hattı diyanet-i mukaddese-i İslâmiyyemizin hatt-ı resmiyesi olmaktan başka sâir memâlik-i fasîha-i İslâmiyyedeki ihvân-ı dinimizin isti'mâl ettiği hattı hemân be-tekmîl-i akvâm-ı İslâmiyyenin hatt-ı müştereki olması ve bizim elimiz ise şu din kardaşlarımızla daha bir râbîta-i diniyye kazanmaktır.²¹

Gazetenin ilk sayısında yer alan bu satırlarda açık bir şekilde Boşnakların İslam dinine mensup olması hasebiyle İslam alfabesi olan Arap harflerinin tercih edildiği ifade edilmektedir. Yine İslam alfabesini kullanmak suretiyle aynı dine mensup oldukları din kardeşleri ile dinî bağları güçlendirme gayesi net bir biçimde vurgulanmaktadır.

Bosna Hersek'te Türk ve İslam dünyası ile bağların korunmasına öncülük eden *Bosna Hersek İslam Cemiyeti*'nin bir diğer yayın organı *Misbah* dergisidir. *Misbah* dergisi 1912 ile 1914 yılları arasında Saraybosna'da yayımlanmıştır. Bosna Hersek İlim Cemiyetine ve Müslüman din adamlarına ait bir yayın organı olarak çıkarılmıştır. Derginin temel gayesi Bosna Hersekli Müslümanları ilmî, dinî ve sosyal konularda bilgilendirmektir. 1 Kasım 1913 yılına kadar Arap harfli olarak Türkçe ve Boşnakça yayımlanmıştır. Dergi, yaklaşık olarak bir yıl boyunca Türkçe yayımlanmıştır.²² *Misbah* dergisi, başta Bosna-Hersek olmak üzere dünya Müslümanlarının birliğini savunmuştur.

Avusturya-Macaristan hâkimiyetinin son dönemlerinde yoğunlaşan Arap harfli Boşnakça ve Türkçe süreli yayınların ve bu süreli yayınlarda Boşnakların İslam dinlerine mensubiyetlerinin açık bir şekilde vurgulanışı, Boşnakların Türk ve İslam dünyası ile olan bağların koparılmaması adına gösterilen gayretlerin bir yansımasıdır. Boşnakçanın Arap harfleri kullanılarak yazımı ve Arap harfli kitapların basımı 1941 yılına değin devam

²¹ Muallim, I/1911, s. I, s. 1-9; Sibel Bayram, "Bosna Hersek'te Türkçe Basın: Muallim", *Atatürk Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 57, Erzurum 2016, s. 1797-1198.

²² Đorđe Pejanović, *Štamparije Bosni i Hercegovini 1850-1941*, Veselin Masleša, Sarajevo 1961, s. 15; Seyhan, vd., a.g.e., s. 298.

BOSNA HERSEK'TE ALFABE MESELESİ VE BOŞNAK YAZI DİLİNİN
SADELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TÜRKİYE İLE PARALEL OLARAK YAPILAN
REFORM ÇALIŞMALARI

etmiştir. Cemaludin Çavuşeviç'in reforme ettiği Arap harfleri ile Boşnakça yaklaşık 40 eser bu tarihe kadar Bosna Hersek matbaalarında basılmıştır.²³ Buna rağmen muhafazakâr Boşnak entelektüellerin Türk İslam dünyası ile kültürel bağları korumak adına Arap alfabesini koruma ve Türk dilinde yapılan süreli yayınlar ile Türkçe öğrenimine Boşnakları teşvik etme yönündeki tüm çabaları, Avusturya-Macaristan hakimiyetinin sona erdiği dönemden itibaren tamamen ortadan kalkmıştır. Fakat Latin harflerinin kullanımı Bosna Hersek Müslümanları tarafından daha da benimsenecek, Latin harflerinin tedrisatta, bilhassa da geleneksel mektep ve medreselerin yerini alan Batı tarzı okullarda tamamen geçerli kılınması ile Arap harfleri, gelenekçi kesimin İslam coğrafyası ile olan bağlarının bir sembolü olarak dinî içerikli eserlerin yazımında kullanılan bir alfabe kimliğine bürünecektir. Avusturya-Macaristan hakimiyetinin sona ermesiyle başlayan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve devamında kurulan Yugoslavya Federasyonu dönemi ile Türkçe ve Arap harfli Boşnakça yazma girişimleri tamamen ortadan kalkacak Boşnak dili ise artık tüm resmî kurumlarda ve yayınlarda Sırp-Hırvat dili olarak adlandırılacaktır. Boşnakların Avusturya-Macaristan döneminde başlayan dil ve din bilinci uzun yıllar baskıya maruz kalacaktır.

Sonuç

Tanzimat dönemi Boşnak aydınların dil ve edebiyat yönünde yapmış oldukları çalışmaları; Boşnakçayı reforme etme, dili, özellikle edebî eserlerde kayıt altına alınan sözlü kültür ürünlerindeki Boşnakçadan ilham almak suretiyle sadeleştirme ve Arap alfabesini sistemleştirerek Boşnak diline uygun bir hale getirme şeklinde üç temel sebep üzerine temellendirdikleri gözlemlenir. Bunlardan ilk ikisini İslam coğrafyasını Batı karşısında geri kalmışlığının ana sebebinin eğitim sisteminde meydana gelen aksamalar ve Boşnak halkın yeteri düzeyde eğitim imkânlarından faydalanamaması üzerine girişilen reform hareketlerinin bir tezahürü olarak okumak mümkündür. Arap harflerinin sistematize edilmesi gayretleri ise iki nedene bağlıdır. Birincisi yine Boşnakların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi ile ilişkilidir. Bu da tevhide tedrisat dediğimiz tüm Boşnakların aynı eğitimi alarak Boşnak halk arasında düşün ve yazında bir birlik sağlama düşüncesinin tezahürüdür. İkinci neden ise Türk milleti ve İslam dünyası ile olan bağların koparılmaması gayretleridir. Boşnakların yazı dilinde Latin ve Kiril harfleri ile okuyup yazabilmelerine rağmen Arap alfabesi kullanımı noktasındaki ısrarlarının

²³ Huković, *a.g.e.*, s. 20.

arka planındaki sebep budur. 1878 yılı sonrasında bölgede Türk hâkimiyetinin resmî olarak sona ermesine rağmen Türkçe yayınların yapılmasına devam ettirmeye çalışması da aynı sebebin bir sonucudur. Hatta bu yayınlarda müellifler Türkçe yayın yapmalarının sebebi olarak başta Türkler olmak üzere İslam coğrafyası ile olan bağların koparılmaması olduğunu açık bir şekilde ifade etmişlerdir. Özellikle muhafazakâr yönü galebe çalan Boşnak entelektüellerin -ki bunların birçoğu eğitimini Türkiye’de tamamlamış ve Türk kültürünü yakından tanımış kişilerdir- Arap alfabesinin Boşnaklar tarafından kullanılması ve eğitimin Arap harfli Boşnakça yapılması hususunda önemli gayretleri olmuştur.

Netice itibariyle Tanzimat döneminde ve modern anlamda Boşnak ve Türk uluslarının teşekkülü esnasında Boşnak ve Türk aydınlar tarafından yapılan benzer girişimlere ve benzer sonuçlara tanık olmaktadır. Batılılaşma meselesinin en önemli aktörleri olan Tanzimat dönemi Türk aydınları geniş halk kitlelerine ulaşılabilmesi noktasında Türk dilinin yabancı dillerin tesirlerinden arındırılıp halkın konuştuğu seviyede anlaşılır bir biçimde kullanılması üzerinde ittifak etmişlerdir. Fakat yapılan tüm girişimleri, teoride geliştirilen düşüncelerin pratiğe geçirilememesi neticesinde sonuçsuz kalmıştır. Benzer şekilde Tanzimat dönemi Boşnak entelektüelleri Batılılaşma sürecinde halkın konuştuğu Boşnakçanın edebî metinlere ve eğitim kurumlarına hâkim kılınma gayretleri içerisine girmiştir. Fakat bu düşünceler ilk dönemlerde teorik düşünceden öteye geçememiş, hedeflendiği gibi dil, halkın çok da aşına olmadığı yabancı sözcüklerden arındırılmamıştır. Daha sonraki süreçte kayıt altına alınan sözlü kültür ürünleri, Boşnak yazı dilinin çerçevesini belirleyecektir. Sözlü kültür ürünleri vasıtasıyla Boşnak yazı dilinin oluşumu bize Genç Kalemler dergisi ve Yeni Lisan Hareketi öncülerinin Türkçenin sadeleştirilmesi konusundaki düsturunu anımsatmaktadır. Alfabe meselesinde de benzer bir süreç söz konusudur. Arap alfabesinden 1926 Bakü kurultayında tüm Türk soylu toplulukların ortak bir paydada buluşturulabilmesi adına Latin alfabesine geçiş meselesi, benzer şekilde Boşnak entellektüellerin Arap alfabesini ıslah etme ve dinî eğitim verilen mekteplerde bu alfabenin sistematize edilerek öğretilme gayretleri ile Arap harflerini kullanan Türkler ve İslam dünyası ile olan bağların devam ettirilmesi çabasının bir neticesidir.

BOSNA HERSEK'TE ALFABE MESELESİ VE BOŞNAK YAZI DİLİNİN
SADELEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TÜRKİYE İLE PARALEL OLARAK YAPILAN
REFORM ÇALIŞMALARI

KAYNAKÇA

BAYRAM, Sibel, “Bosna Hersek’te Türkçe Basın: Muallim”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 57, Erzurum 2016, ss. 1791-1808.

BAYRAM, Sibel-Zavotçu, Gencay, “Bosna-Hersek’te Türkçe Basın: Behar”, *Balkanlarda Türkçenin Süreli Yayınlarıdaki Yeri ve Önemi Sempozyumu Tebliğ Kitabı*, CPU Printing Company, Sarajevo 2017, ss. 244-253.

BAYRAM, Sibel, “Bosna Hersek’te Türkçe Basın: Tarik”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, S. 45, ss. 58-61.

BENAC, Alojz, “Mlade Kamenio i Prelazno Doba”, *Kulturna Istorija Bosne i Hercegovine*, II Izdanje, Sarajevo 1984.

BURAN, Ahmet, “Sovyet Türkolojisi ve Birinci Türkoloji Kurultayı”, *Turkish Studies*, Volume 4/3 Spring 2009, ss. 430-444.

GEÇER, Genç Osman, “Bosna Hersek’te Türkçe Yayına Dönüşe Bir Örnek: Behar Mecmuası”, *Balkanlarda Türkçenin Süreli Yayınlarıdaki Yeri ve Önemi Sempozyumu Tebliğ Kitabı*, CPU Printing Company, Sarajevo 2017, ss. 254-267.

HÖRMANN, Kostan, *Narodno Pjesme Muhamedovaca u BiH, Knjiga I*, Zemaljska Štamparija, Sarajevo 1888.

_____, *Narodno Pjesme Muhamedovaca u BiH, Knjiga II*, Zemaljska Štamparija, Sarajevo 1889.

HUKOVIĆ, Muhamed, *Alhamijado književnost i njeni stvaraoči*, Biblioteka Kulturno Nasljeđe Bosne i Hercegovine, Svjetlost, Sarajevo 1986.

_____, *Zbornik alhamijado književnosti*, Preporod, Sarajevo 1997.

IMAMOVIĆ, Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka Zajednica Kulture Preporod, Sarajevo 1997.

ÖMER AKSOY

JAHIĆ, Dževad - Halilović, Senahid - Palić, Ismail, *Gramatika Bosanskoga Jezika*, Dom Štampa, Zenica 2000.

KADRİC, Adnan, “İlk ‘Komparatif’ Osmanlıca Boşnakça Grameri: Boşnakça Türkçe Muallimi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, ss. 524-529.

KAPETANOVIĆ, Mehmet Beg Ljubušak, *Sabrana Djela Mehmed-Beg Kapetanović Ljubušak 1-3, Narodna Blago, Istočno Blago I-II*, Svjetlost Sarajevo 1987.

MALCOLM, Noel, *Bosna*, Çev. Aşkı Karadağlı, OM Yay., İstanbul 1999.

Muallim, I/1911, s. I, s. 1-9.

PEJANOVIĆ, Đorđe, *Štamparije Bosni i Hercegovini 1850-1941*, Veselin Masleša, Sarajevo 1961.

SAYDAM, Abdullah, “Yenileşme Döneminde Osmanlı Toplumunu”, *Genel Türk Tarihi*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 524-594.

SEYHAN, Salih - Hakan Temizyürek ve Senada Dizdar, *Osmanlı Dönemi Bosna Basın Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum 2016.

ŠABANOVIĆ, Hazim, *Književnost Muslimane BiH na orjantalnim jezicima*, Svjetlost, Sarajevo 1975.

Tarik, I/1908, s. I, s. 1-4.

BALKAN SAVAŞLARI'NDA TÜRK ve İSLÂM DÜNYASINDAN GELEN YARDIMLAR*

İlker ALP**

ÖZ

1912-1913 Balkan Savaşları sonucunda, Rumeli'nin büyük bir kısmı (Dimetoka hariç Meriç Nehri'nin batısı) elden çıkmış, Osmanlı Devleti'nin askerî gücü zayıflamış, ülke iktisadî ve malî alanlarda çökmüş, Türk milletinin kendisine ve ordusuna özgüveni sarsılmış, Avrupa'daki topraklarının %83'ü işgal edilmiş, 300 binin üzerinde sivil insan katledilmiş, savaş süresince ve sonradan yapılan zulüm, katliam, tecavüz ve baskılardan 440 bin Türk anavatanlarına sığınmak zorunda kalmıştır. Rumeli Türkleri için yeni bir felâket olan bu büyük göç dalgası, göçmenleri iskân etme, ihtiyaçlarını karşılama, iş bulma vd. meseleleri de beraberinde getirmiştir. Hâlbuki Osmanlı Devleti, savaşın başlamasından önce bile askerî, teknolojik, siyasî, içtimai, iktisadî, malî bakımdan iflâsın eşiğine gelmişti.

Savaşın ağır yükü altında ezilen Türklerin bu kötü günlerinde, Osmanlı Devleti'ni işgalden korumak ve göçmenlerle, şehit ailelerinin yaralarını sarabilmek için, Türk-İslâm dünyası elinden gelen destek ve yardımını esirgememiştir. Balkan Savaşları'na Azerbaycanlı öğretmenlerle öğrenciler, Türkistanlı 400 genç, Hindistan Müslümanları, gönüllü olarak katılmışlardır. Zaten ülke dışından gelen bu gönüllülerden “Kafkas Gönüllü Kıtaları” oluşturulmuştur. Hindistan Müslümanları, şehitlerle gazilerin ailelerine iletmek üzere 160 bin Lira civarında bağışta bulunmuşlardır. Hindistan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, savaşta yaralanan askerlerle göçmenleri tedavi etmek üzere İstanbul ve Çatalca'da 100'er yataklı birkaç seyyar hastane kurmuştur. Çok sayıda doktor, eczacı, hemşire ve hastabakıcı getirmiştir. Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, savaş mağdurlarına para, erzak, ilaç, tıbbi ve çeşitli malzeme yardımı yapmıştır. Ayrıca kurulan Hadımköy, Beylerbeyi, Yeşilköy, Maltepe ve Edirne hastanelerinde Mısırlı doktorlar, eczacılar, hastabakıcılar ve hademeler görev yapmışlardır. Mısır gemileri, hayatlarını kurtarmak için Rumeli'den

* 3-5 Mayıs 2018 tarihlerinde düzenlenen 4. Uluslararası Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Sempozyumu'nda sunulan ve basılmayan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Edirne, ORCID: orcid.org/0000-0002-9211-0682, E-mektup: ilkeralp@trakya.edu.tr

İLKER ALP

dalga dalga limanlara akın eden Türklerden 6000 kişiyi Kavala ve Selânik'ten İstanbul ile İzmir'e nakletmişlerdir. 1913 yılında Güney Afrika, Mısır, Cezayir, Bingazi ve Hindistan Müslümanları ile Rusya Türkleri toplam 263.000 Lira nakdi yardım yapmışlardır.

Bu çalışmada Türk ve İslâm Dünyasının, Osmanlı Türklerinin uğradıkları felâkete duyarsız kalmayışı, soydaşlarımızla dindaşlarımızın gönüllü olarak savaşa katılmaları, askerî, tıbbî, nakdî, erzak ve giysi yardımlarında bulunmaları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşları, Dış Yardımlar, Hint Müslümanları, Hindistan Hilâl-i Ahmeri, Mısır Hilâl-i Ahmeri, Rusya Türkleri.

THE ASSISTANCE OF TURKISH AND ISLAMIC WORLD IN THE BALKAN WARS

ABSTRACT

At the end of the Balkan Wars (1912-1913), a large part of Rumelia was lost (west of Meriç River, except Dimetoka), the armament of the Ottoman Empire weakened, the country crumbled in terms of economic and financial terms, the Turkish nation undermined its confidence to itself and its army, 83% of its lands located in Europe were occupied, more than 300.000 civilian were massacred, and 440.000 Turkish people were forced to leave their lands and find asylum in their homeland as a result of persecutions, massacres, rapes and oppression during and after the war. This huge wave of migration, which was a new disaster for Rumelian Turks, led to the matters of the migrants' settling, fulfilling their needs, employment etc. However, even before the Balkan Wars the Ottoman Empire had already been on the verge of a failure in terms of military, technological, political, social, economic, and financial matters.

Turkish and Islamic world provided full support and financial aid in those dark days of the Turkish nation in order to protect the last independent Turkish-Islamic state which was overwhelmed by the heavy burden of the war from occupation and to relieve the pains of the migrants and families of martyrs.

That is, the Azerbaijani teachers and students, 400 Turkistani youngsters and Indian Muslims joined the war voluntarily. The "Caucasian Volunteers Troops" were composed of those volunteers coming from outside of the country. The Indian Muslims donated 160,000 liras to the families of the martyrs and war veterans. For the treatment of wounded soldiers and migrants, a number of mobile medical units with 100-bed capacity were established in Istanbul and Çatalca by Indian Red Crescent (Hilâl-i Ahmer) Association. Also, a great number of doctors, pharmacists and nurses were brought to these medical units. Moreover, Egypt Red Crescent Association helped the victims of war in terms of money, supplies, medicine, medical and various equipments.

BALKAN SAVAŞLARI'NDA TÜRK VE İSLÂM DÜNYASINDAN GELEN YARDIMLAR

Furthermore, Egyptian doctors, pharmacists, nurses, and caregivers served in the hospitals that were established in Hadımköy, Beylerbeyi, Yeşilköy, Maltepe and Edirne. Egyptian ships transferred 6000 Turkish people flocking from Rumelia to the harbours to save their lives, from Kavala and Thessaloniki to İstanbul and İzmir. In 1913, South African, Egyptian, Algerian, Behghazian and Indian Muslims and also Turks of Russia donated 263,000 Liras in total.

This study discusses Turkish and Islamic world's not remaining indifferent towards the disaster of the Ottoman Turks, our cognates and coreligionists' voluntarily joining the war and providing military, medical and financial assistance, supplies and clothes.

Keywords: The Balkan Wars, Foreign Aids, Indian Muslims, Indian Red Crescent, Egyptian Red Crescent, Turks of Russia.

Giriş

İtalya'nın galibiyeti ile sonuçlanan 1911-1912 Trablusgarp Savaşı, Osmanlı Devleti'nin askerî, iktisadî, malî sıkıntılar yaşamasına ve siyasî bunalıma sürüklenmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu zayıf durumundan faydalanan Rusya, Balkanlar'a hâkim olabilmek amacıyla XVIII. yüzyıldan itibaren sürdürdüğü Panslavist siyasetini yeniden gündeme getirmiştir. Bu amaçla Rusya, *Balkan Devletleri Birliği*'ni kurma politikasını takip etmiştir. Balkan Birliği, Balkanlar'daki genel gelişmelere göre ve Rusya'nın menfaati doğrultusunda, Avusturya-Macaristan veya Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılacaktı.¹ Böylece Rusya, bölgedeki Slav devletlerini yönlendirerek Osmanlı Devleti'nin aleyhine ittifak yapmalarını sağlamıştır. 1911'de Sırbistan'la Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak esaslarını tespit etmişlerdir.² Ama iki ülke arasında Makedonya'nın paylaşılması hususunda anlaşmazlıklar çıkmıştır. Bu sebeple iki devlet arasında "Dostluk ve İttifak" antlaşması ancak Rusya'nın müdahalesi ve baskısı sonucunda, 13 Mart 1912'de imzalanmıştır.³ İngiltere'nin bilgisi, hatta talimatıyla

¹ A. Halûk Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 355, Ankara 1973, s. 195-196; Kader Özlem, "19. Yüzyılda Balkanlar'da Yaşanan Bazı Önemli Olayların Diplomasinin Gelişmesine Etkileri", *Diplomasi Tarihi I*, Editörler: Barış Özdal, R. Kutay Karaca, Dora Yayını, Bursa 2015, s. 460.

² John Reed, *Balkanlarda Savaş*, Çeviren: F. Burak Aydar, Sevgi Tamgüç, Pencere Yayınları, İstanbul 2006, s. 25; Kader Özlem, "Balkan Savaşları (1912-1913)", *Diplomasi Tarihi I*, Editörler: Barış Özdal, R. Kutay Karaca, Dora Yayını, Bursa 2015, s. 492.

³ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Ankara 1975, s. 331-337; İbrahim Kamil, "I. Balkan Savaşı ve Bulgar Ordusunda Ermeni Bölüğü", *Karadeniz Araştırmaları, Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, Güz 2016, Sayı 51, s. 2.

Yunanistan da Bulgaristan'la müzakereye başlamıştır. İki devlet arasında 29 Mayıs 1912'de bir ittifak yapılmıştır.⁴ Karadağ ise önce Bulgaristan'la sözlü anlaşmaya varmıştır. Bunu takiben 6 Ekim 1912'de Sırbistan'la da bir anlaşma yapmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'ne karşı, Balkan Devletleri arasındaki ittifaklar tamamlanmıştır. Karadağ, iki gün sonra, 8 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı Devleti'ne saldırmıştır. 17 Ekim'de Bulgaristan'la Sırbistan ve 19 Ekim'de Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmişlerdir.⁵ Hazırlıksız yakalanan Osmanlı Devleti, olumsuz şartlar altında savaşa dâhil olmak mecburiyetinde kalmıştır. Osmanlı Devleti savaşa, malî, iktisadî, askerî, siyasî, içtimaî ve teknolojik bakımdan büyük imkânsızlıklar içerisinde girmiştir. Savaşın başlamasından önce, Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti'nin, gaflet içinde aldığı kararlar neticesinde, Makedonya Ordusu'nun önemli bir bölümü terhis edilmiştir. Osmanlı Şark ve Garp orduları taarruz bir yana savunma savaşları bile yapamaz duruma getirilmişlerdir. Ayrıca iaşe ve lojistik destek temin etmek mümkün olmamıştır. Ordunun sağlık teşkilâtı da yetersizdir. Özellikle komutanların, sevk ve idare yetersizliğinin ve aralarındaki siyasî çekişmelerin etkisiyle kısa süre içerisinde cephelerden mağlubiyet haberleri gelmeye başlamıştır. Türk Ordusu, 19-20 Ekim'de Edirne'de Bulgarlara ve 26 Ekim'de Kumanova'da Sırlara yenilmiştir. 8 Kasım 1912'de Selânik de Yunanlılara teslim edilmiştir.⁶

Karadağ'ın saldırısı ile başlayan Balkan Savaşları'nın birinci safhasında, Balkan İttifak Devletleri, Makedonya'nın tamamını, Kosova'yı, Sancak'ı ve Batı Trakya'yı ele geçirmişlerdir. Arnavutluk da elden çıkmıştır. Türk birliklerinin bütün çabalarına rağmen, müttefik kuvvetler Yanya, İşkodra hatta Edirne'yi işgal etmişlerdir. Ayrıca Bulgarlar, Çatalca'ya kadar ilerleyerek İstanbul'u tehdit etmeye başlamışlardır. İşgal edilen yerleri kurtarmaya gücü yetmeyen Osmanlı Hükümeti, üst üste gelen mağlubiyetlerin sonucunda, Bulgaristan'a başvurarak 3 Aralık 1912 tarihinde

⁴ İbrahim Kamil, *Türk Kurtuluş Savaşı ile ilgili Bulgaristan Diplomatik Belgeleri (1919-1922) C. 1 (1919-1920)*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken 2017, s. XIV; Rauf Ahmet Hotinli, "Bulgaristan", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, MEB, İstanbul 1979, s. 802.

⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 338; Bazı kaynaklarda Bulgaristan'ın 18 Ekim'de savaş ilân ettiği öne sürülmüştür. (Bkz. Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913, I. Dünya Savaşı'nın Provası*, Çeviren: M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2003, s. 33); İbrahim Kelağa Ahmet, "Yunanistan'da Tarih Okul Kitaplarında Balkan Savaşları", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilaflı Durumlar*, C. 2, Editör: Mustafa Türkes, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 1162.

⁶ Kuter Çelen, Selânik'in 9 Kasım'da teslim olduğunu kaydetmiştir. (Bkz. Kuter Çelen, *Balkanlar'da Osmanlı'nın Acı Yılları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2014, s. 275).

mütareke imzalamıştır. Bulgaristan, mütarekeyi Karadağ ve Sırbistan adına da yapmıştır. Ancak aşırı isteklerde bulunmasından dolayı Yunanistan ile mütareke imzalanmamıştır.⁷ Balkan Devletleri ve Osmanlı Devleti arasında 30 Mayıs 1913'te Londra Antlaşması yapılmıştır. Böylece I. Balkan Savaşı sona ermiştir.⁸ Londra Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Ege Adaları'nın durumunun tayini ile Arnavutluk sınırlarının belirlenmesini büyük devletlere bırakmış ve Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımıştır.⁹ Girit'i hukuken Yunanistan'a terk etmiş, Midye-Enez Hattı'nın batısında kalan toprakları da Balkan Devletleri'ne vermek mecburiyetinde kalmıştır. Bu antlaşma ile Edirne ve Kırklareli Bulgaristan'a terk edilmiştir. Bulgaristan, Kavala ve Dedeoğaç arasındaki toprakları da alarak Ege Denizi'ne ulaşmıştır. Böylece beş yüz elli yıldır Osmanlı hâkimiyetinde bulunan, Türk vatanı hâline gelen ve nüfusun çoğunluğunu Türklerin teşkil ettiği topraklardan Osmanlı Devleti çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁰

I. Balkan Savaşı'nda, kısa bir süre içinde ağır mağlubiyete uğrayan Osmanlı Devleti, Edirne dâhil olmak üzere Midye-Enez Hattı'nın batısında kalan bütün Avrupa topraklarını kaybetmiştir. I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin kısa sürede yenilip Balkanlar'dan çekilmesi sonucunda, bu coğrafyada siyasî bakımdan büyük bir boşluk meydana gelmiş ve istikrarsızlık oluşmuştur. Bu boşluğu doldurmak ve “pastadan daha büyük bir hisse kapabilmek” için Balkan devletleri, harpten önceki ittifaklarını unutmamış, eski düşmanlıklarını canlandırmışlardır. Sırbistan'la Yunanistan, Makedonya'nın büyük bir kısmını kendi aralarında taksim etmek ve

⁷ Gnkur. Bşk.lığı ATASE Bşk.lığı, *Balkan Harbi, Birinci Çatalca Muharebesi*, C. II, K. I, Ankara 1983, s. 251-272.

⁸ İbrahim Kamil, “Enver Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı Sırasında Balkanları Teftişi ile İlgili Bilinmeyen İki Belge”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, Aralık 2016, s. 86.

⁹ I. Balkan Savaşı neticesinde Yunanistan'ın işgal ettiği Limni ve diğer Ege adaları hakkında geniş bilgi için bkz. Sabri Can Sannav, “Balkan Harbi'nde Limni Adası'nın Yunanistan Tarafından İşgali ve Adadan Çekilen İşgal Telgrafları”, *Türk Yurdu*, Ankara Kasım 2012, Cilt 32, Sayı 303, s. 123-128.

¹⁰ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu'nun Anlaşmalarını)*, C. I, Ankara 1953, s. 447-450; Kader Özlem, “Bulgaristan'ın Türk Azınlık Politikası (1912-1923)”, *VIII. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi*, “Küresel ve Bölgesel Sistemde Devlet ve Devlet Dışı Aktörler”, 28-29 Kasım 2016, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa 2016, s. 282.

Girit'in Osmanlı hakimiyetinden çıkış süreci hakkında geniş bilgi için bkz. Vaht Cemil Urhan, “Girit'te 1910 Yılında Yapılan Seçimler ve Müslüman Üyelerin Girit Millî Meclisinde Yaşadıkları Yemin Sorunu”, *Geçmişten Günümüze Girit Tarih, Toplum, Kültür Uluslararası Sempozyumu, 16/17/18 Ekim 2015*, Kuşadası 2017, s. 89-100.

Arnavutluk'u nüfuz bölgelerine ayırmak için anlaşmışlardır. Ayrıca Yunanistan, bütün Ege sahillerini ele geçirmeyi hedeflemiştir.¹¹ Bu hedefler doğrultusunda 1913 yılında Yunanistan ve Sırbistan, Bulgaristan'a karşı ittifak oluşturmuşlardır. 29-30 Haziran gecesinde Bulgar orduları, Sırbistan ve Yunanistan'a aniden saldırmıştır.¹² Ancak Bulgaristan, kısa zamanda yenilerek 31 Temmuz'da mütareke istemek zorunda kalmıştır.

Osmanlı Devleti ve I. Balkan Savaşı'na katılmayan Romanya da Bulgaristan'a savaş açmıştır. Türk birlikleri, ülkenin millî menfaatlerini korumak için, 20 Temmuz'da Midye-Enez Hattı'nı geçerek Meriç'e kadar Doğu Trakya topraklarını geri almış ve 22 Temmuz 1913'te Edirne'yi kurtarmıştır.¹³ Türk Ordusu'nun, ileri harekâta devam etmesini ve Meriç'in batısındaki yerleri kurtarmasını ise büyük devletler verdikleri notalarla önlemişlerdir.

Balkan Savaşları, birincisi Balkan devletlerinin kendi aralarında, ikincisi Osmanlı Devleti'nin Balkan devletleriyle ayrı ayrı imzaladıkları antlaşmalarla sona ermiştir. Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Romanya Bulgaristan'la 10 Ağustos 1913'de Bükreş Barış Antlaşması'nı imzalamışlardır. Buna göre Bulgaristan; Dedeağaç bölgesinde denize çıkmakla birlikte Kavala'yı Yunanistan'a, Silistre, Tutrakan ve Güney Dobruca'yı Romanya'ya, Güney Makedonya'yı ise Sırbistan'a bırakmıştır.¹⁴ Osmanlı Devleti'nin Balkan Devletleri'yle yaptığı barış antlaşmalarından birincisi, Bulgaristan'la imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Barış Antlaşması'dır. Bu antlaşmaya göre, Türk-Bulgar sınırı Edirne, Kırklareli ve Dimetoka Türkiye'ye dâhil olmak üzere, genelde Meriç Nehri boyunca tespit edilmiştir.¹⁵ Ayrıca Bulgaristan'daki Türklere temel hak ve hürriyetlerin verilmesi öngörülmüştür.¹⁶ Bu çerçevede Türkler din ve vicdan hürriyetine sahip olacaklardır. Türklerin mülkiyet hakları güvence altında alınacaktır.

¹¹ Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, Dördüncü Baskı, Emel Yayınları, Ankara 1977, s. 424-425.

¹² Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çeviren: Belkıs Çorakçı Dişbudak, Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 344.

¹³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 345-346; İbrahim Kamil, *Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili...*, s. XV.

¹⁴ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C: II, K: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 482; Ülman, *a.g.e.*, s. 202.

¹⁵ Bayur, *a.g.e.*, C. II, K. II, s. 463-464; Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s. 57-113; Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 346-347.

¹⁶ İbrahim Kamil, *İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1989, s. 21.

Kendi müftü ve baş müftülerini seçeceklerdir. Müftüler, Müslümanların idarî ve hukukî işlerine bakacaklardır. Alacakları kararlar ise Bulgar makamları tarafından uygulanacaktır. Türkler, ilk ve ortaokullarda Türkçe eğitim öğretim göreceklendir.¹⁷ (Hâlbuki Bulgar Prensiği'nin kuruluşunu takip eden 10 yıllık zaman zarfında, Bulgar yönetimi 1500 civarında Türk okuluyla medresesini yıktırmıştı.¹⁸ Aynı şekilde Balkan Savaşları sürecinde savaş alanı içinde kalan Türk okul binaları, Bulgar ve Yunan kuvvetleri ile çeteleri tarafından büyük ölçüde tahrip edilmiştir.)¹⁹

Sırbistan'la barış antlaşması 13 Mart 1914'de İstanbul'da yapılmıştır. İki devlet arasında ortak sınır kalmadığı için antlaşma konuları Sırbistan'daki Türklerin statüsü ve I. Sultan Murad'ın Kosova'daki türbesinin kamulaştırılmaması hükümlerini içermiştir.²⁰ Yunanistan'la barış antlaşması ise 14 Kasım 1913 tarihinde Atina'da imzalanmıştır. Bu antlaşmada sadece Yunanistan'daki Türklere temel hak ve hürriyetlerin tanınması konusuna yer verilmiştir. 1914'ün Şubatında Londra Konferansı'nda görüşülen adalar meselesi ise; Meis Adası'nın dışında İtalyanların Trablusgarp Savaşı'nda işgal ettiği bütün adaların İtalya'ya, Gökçeada ve Bozcaada hariç Yunanlıların işgal ettiği Ege adalarını Yunanistan'a verilmesi şeklinde karara bağlanmıştır.²¹ Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasından faydalanan Osmanlı Hükümeti, kendi aleyhine olan Londra Konferansı kararlarını onaylamamıştır. İtalya ve Yunanistan'a Ege ve Akdeniz'deki adaların verilmesini öngören söz konusu karar metinlerini imzalamayı reddetmiştir. Bu yüzden Londra Konferansı'nda alınan kararlar, sadece kâğıt üzerinde yazılı metinler şeklinde kalmış ve hukukî açıdan geçerli olmamıştır.²²

¹⁷ Bayur, *a.g.e.*, C. II, K. II, s. 485; Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 347; Erim, *a.g.e.*, s. 477-478; Kader Özlem, "Asimilasyon, Göç ve Demokratik Dönem Azınlık Sorunları Bağlamında Bulgaristan Türkleri", Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı, *Yeni Türkiye IV*, Sayı 69, Mart-Haziran 2015, s. 4423-4424.

¹⁸ 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması ve Bulgaristan'daki Türklerin tarihî süreç içindeki durumuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Kader Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri", *Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine Makaleler*, Editör: Yeliz Okay, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013, s. 173-202.

¹⁹ Kader Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri", s. 178.

²⁰ Bilâl N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2012, s. 64.

²¹ Erim, *a.g.e.*, s. 489-497.

²² Erim, *a.g.e.*, s. 477-478; Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 348; Ülman, *a.g.e.*, s. 202.

²³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 348.

Balkan Savaşları sonucunda Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ Osmanlı Devleti'nin zararına arazilerini genişletmişlerdir. Öyle ki Yunanistan 51.000 km² arazi ile 1.600.0000 nüfus, Sırbistan 29.000 km² ile 1.200.000 nüfus, Bulgaristan 18.000 km² arazi ile 114.000 nüfus, Romanya 8.300 km² ile 35.000 nüfus ve Karadağ 5.000 km² arazi ile 150.000 nüfus kazanmışlardır.²³ Osmanlı Devleti'nin, sahip olduğu 167.500 km² Avrupa topraklarından elinde sadece 12.300 km²'si ile 6.130.000 olan nüfusundan sadece 2.300.000'i kalmıştır.²⁴

Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin askerî gücü zayıflamış, ülke iktisadî ve malî alanlarda çökmüş, Türk milletinin kendisine ve ordusuna olan özgüveni sarsılmış, Avrupa'daki topraklarının %83'ü işgal edilmiş ve 300.000 üzerinde sivil Türk vahşice katledilmiştir. Savaş sürecinde yapılan katliâm, zulüm ve baskılar karşısında 440.000 civarında Türk, asırlarca yaşadığı yerleri terk ederek anavatanına sığınmak zorunda kalmıştır.²⁵

Rumeli'de, 1828-1829 ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarında olduğu gibi Balkan Savaşları sırasında da, Müslüman Türklere yapılan kötü muamele, baskı ve zulümler acımasızca devam etmiştir.²⁶ Osmanlı yönetiminin terk etmek zorunda kaldığı topraklarda yaşayan Türkler, hem Balkan Savaşları süresince, hem de takip eden yıllarda idareleri altında buldukları devletlerin hükümetleri ve halkı tarafından yapılan zulüm, işlenen katliâm, tecavüz ve takip edilen asimilasyon politikalarından dolayı evlerini, mallarını, mülklerini bırakmışlar, ata yadigârı olan vatanlarından ayrılarak Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır.²⁷ Mevcut durum ise Rumeli Türkleri için yeni bir felâket olmuştur. Yüzbinlerce insanın katılmasıyla oluşan bu büyük göç dalgaları, Osmanlı Devleti açısından göçmenleri iskân

²³ Cemil Bilsel, *Devletler Hukuku*, 2. Basım, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 137, İstanbul 1940, s. 264. Daha geniş bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, C. II, K. II, s. 463-491.

²⁴ Necdet Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 120.

²⁵ Tefvik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. I, Ankara 1955, s. 92-93.

²⁶ Kader Özlem, "1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması'nın Bulgaristan Türklerinin Azınlık Hakları Bağlamında Analizi", *Prof. Dr. Mehmed Genç'e Armağan*, Editörler: Kâmuran Rençber, Barış Özdal, Zeynep Özgenç, Dora Yayını, Bursa 2016, s. 539; İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990, s. 53-181.

²⁷ Bilâl N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 53-54; Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 26, 29-45.

etme, ihtiyaçlarını karşılama, iş bulma ve diğer meseleleri de beraberinde getirmiştir.²⁸

Görüldüğü gibi, Balkan Savaşları'ndaki mağlubiyetler Osmanlı Devleti'nin çok ciddi kayıplara uğramasına sebep olmuştur. Hatta bu savaş, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasındaki en önemli aşamalardan birini teşkil etmiştir. Büyük devletler, Osmanlı Devleti'nin artık dağılma sürecine girdiği kanaatine varmışlardır. Bu durumdan istifade etmek üzere harekete geçmişlerdir. Özellikle İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya gizli antlaşmalar yaparak Osmanlı ülkesini kendi aralarında paylaşmayı hedeflemişlerdir.²⁹

1. Ülke Dışındaki Türklerle Müslümanların Yaptıkları Yardımlar

Rusya ile Avrupa devletlerinin teşvik ve desteğiyle saldıran Balkan devletleri, birkaç yıldan beri yaptıkları hazırlıklar sayesinde her çeşit askerî malzeme, araç ve gereç bakımından üstünlüğü sağlamışlardır. 1911 Trablusgarp Harbi'nden yeni çıkmış olan Osmanlı Devleti ise yıpranmış ve tükenmiştir. Malî ve iktisadî açıdan zorluklar içine girmiştir. Dolayısıyla ordunun ihtiyaç duyduğu miktarda silâh, cephane ve askerî malzemeyi temin edememiş, gerekli lojistik desteği sağlayamamıştır. Sağlık teşkilâtı ve bu alanda verilen hizmetler yetersiz kalmıştır. Türk milletiyle devletin bu kötü günlerinde, vatanın müdafaası için ülke çapında destek ve yardım kampanyalarına başlanmıştır. Osmanlı vatandaşlarından çoğu bu yardım kampanyalarına katılmışlardır.³⁰ Aynı zamanda diğer devletlerin vatandaşları da maddî ve manevî yardımlarda bulunmuşlardır.³¹ Bununla birlikte bu çalışmanın inceleme konusunu, Osmanlı vatandaşlarından ziyade, arşiv

²⁸ İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla ...*, s. 157-169.

²⁹ Ülman, *a.g.e.*, s. 202.

³⁰ Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, 2003, s. 158-159; Balkan Savaşları'nın Anadolu'daki etkileri hakkında geniş bilgi için bkz. Nurten Çetin, "Balkan Savaşları'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki Toplumsal Yansımaları ve Bölgeden Orduya Yapılan Yardımlar (1912-1913)", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XV/30, 2015, s. 79-98; Nurten Çetin, "Balkan Savaşları'nda İzmit'te Seferberlik Uygulamaları", *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu - II*, Kocaeli 2016, s. 977-987; Nurten Çetin, "Balkan Savaşları'nın Orta Anadolu Vilayetlerine Etkisi", *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, 6/8 Ekim 2016, Çanakkale 2017, s. 199-211.

³¹ BOA, *MV.*, Dosya No: 238, Gömlek No: 10; BOA, *HR.SYS.*, Dosya No: 2434, Gömlek No: 69; Zekeriya Türkmen, "Balkan Savaşı Sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Ordusuna Yönelik Sağlık Hizmetleri", *Belleten*, C. LXVIII, S. 252, Ağustos 2004, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005, s. 514-515.

belgelerinden istifade ederek Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında yaşayan Türklerle diğer Müslümanların yaptıkları yardımlar teşkil etmektedir. Dünya'nın dört bir yanından Türkler ve Müslümanlar, Osmanlı Devleti'ne askerî, tıbbî, nakdî yardımlarda bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın sonlarından itibaren yaygınlık kazanan Türkçülük ve İslâmcılık gibi fikir akımlarının tesiriyle, Osmanlı ülkesi ile diğer devletlerin bünyesinde yaşayan Türkler ve Müslümanlar arasındaki ilgi ve kültürel bağlar güçlenmiştir. Bu sayede Balkan Savaşları boyunca Osmanlı Devleti'nden fikrî, siyasî, maddî ve manevî desteklerini esirgememişlerdir. Rusya'nın hâkimiyeti altında olan Türklerle diğer Müslümanlar, Hindistan ve Afrika Müslümanları, Balkan Savaşı'nda yaşanan bu mezâlîme ve Türklerin düştüğü sıkıntılı duruma kayıtsız kalmamışlardır. Onlar, Osmanlı Devleti'ne bu zor dönemde yardımcı olmuşlar ve hayatta kalmasını sağlama gayreti içinde bulunmuşlardır.

a. Rusya Türklerinin Yaptığı Yardımlar

Yukarıda da belirtildiği gibi Balkan Savaşları, başta Rusya olmak üzere emperyalist devletlerin Bulgar, Sırp, Yunan ve Karadağlıları teşvik ve kışkırtmasıyla başlamıştır. Rusya'nın Panslavist politikası sonucu Balkan Slavları birleşmiş ve Yunanistan'ın da katılımıyla Osmanlı Devleti'ne savaş açmışlardır. 1912-1913 yıllarında Balkan Savaşları sürerken de Rusya Balkanlar'daki emperyalist siyasetini devam ettirmiştir. Aynı zamanda Rusya, kendi sınırları dâhilinde Balkan devletleri için yardım toplanmasını teşvik etmiş, hatta alenen yardım kampanyalarının düzenlenmesini yürütmüştür. Rusya'nın görevlendirdiği askerlerin yanı sıra, basın yoluyla sürdürülen Türk düşmanlığı ve Panslavist politikasının sonucunda bazı asker ve sivillerden oluşan gönüllüler, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak üzere Sırp ve Bulgar ordularına katılmışlardır.³² Rusya, Slav unsurlarının Balkan devletlerine yardım etmelerini teşvik etmesine rağmen, kendi yönetimi altında yaşayan Türklerin Türkiye'ye yardım etmesine müsaade etmemiştir. Hatta Türkiye'ye yardım toplayanları ve Türkiye lehine çalışanları cezalandırma yoluna gitmiştir. Rusya'nın uyguladığı bu politika ve çifte standart sebebiyle Türkler ve diğer Müslümanlar tepki göstermişlerdir.³³

³² Bulgar ordusuna katılan Ermeni gönüllüler hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbrahim Kamil, "I. Balkan Savaşı ve Bulgar Ordusunda...", s. 1-18.

³³ Betül Aslan, *I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türkleri'nin Anadolu Türklerine Kardeş Kömeği (Yardımları) ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 47-48.

BALKAN SAVAŞLARI'NDA TÜRK VE İSLÂM DÜNYASINDAN GELEN YARDIMLAR

Rus basını tarafından, Balkan Savaşları'nın “*Slav-Türk ve Hristiyan-İslâm*” mücadelesi olarak aktarılması, Balkan müttefiklerinin başarılarının abartılarak anlatılması, Türklerin devamlı hor görülmesi ve tahkir edilmeleri Petersburg'daki Türk öğrencilerin tepkisine yol açmıştır. Petersburg'daki kız ve erkek Türk öğrenciler bir protesto metni hazırlayarak bütün basın organlarına göndermişlerdir. Rusça “**Den**” adlı gazetede yayınlanan bu protesto metninde şunlara değinilmiştir:

“Adl-ü insaftan nasipsiz birtakım adamlar, Rus matbuatı sahaifinde, Türk-Slav muharebesinin ilk saatinden itibaren yalnız Türkler aleyhine değil, bütün âlem-i İslâm aleyhine, evlâd-ı şarkın bütün mukaddesatı aleyhine yazmaya kalktılar.

...Münasebet düştükçe ‘hakkaniyet’ ‘hak’ ve ‘sulh’ gibi güzel sözlerle göz boyamaktan hoşlanan kimseler, sırf başkasının yerini, yurdunu gasbetmek kastıyla yapılan bu harbin ahlak-i nokta-i nazarından ma’yüb olmadığını ispat ve beyana imkân buldular!

Rus matbuatının bu harbi sûret-i takdiri, makul haddi çoktan aştı. Türk Ordusu’ndan firarla düşman askerine iltihak eden Osmanlı Hristiyanları alkışlanıp, kahramanlıkları tebcil olundu...

*Biz, aşağıya vaz-ı imza eden Müslümanlar, ... saf tuğumuzu kirletmek isteyen matbuata güvresle bağırarak protesto ediyoruz. Haklı olduğumuza tamamen emin olduğumuzdan bir sürü üsera gibi miskinâne ağzımızı kapayıp kalmak mecburiyetinde olmadığımızı, mukaddesatımızı tahkir edenler önünde açıktan ilân ediyoruz”.*³⁴

Rusya'nın XIX. yüzyıldan itibaren gerek Balkan ülkelerine yaptığı yardımlar ve gerekse sürdürdüğü propagandalara tepki olarak zamanla Türkçülük akımı canlanıp daha aktif bir hâle gelmiştir. Öyle ki Türkçülük akımının tesiriyle Rusya Türklerinde millî şuur gelişmiş ve Türkiye'ye karşı olan sevgi ve saygı bağları kuvvetlenmiştir. Bu yakınlık bilhassa Balkan Savaşları sırasında kendini açıkça belli etmiştir. Rusların işgali altında bulunan Kırım, Kazan, Kafkasya ve Türkistan'ın her tarafındaki Türklerin, Rusya'nın uyguladığı emperyalist politikalarına karşı gösterdikleri tepkiler, Balkan Savaşları sürecinde aleniyet kazanmıştır. Bu dönemde, Türk Dünyası ile Osmanlı Devleti arasında yakın ilişkilerin kurulmasında elbette ki İttihad ve Terakki'nin yürüttüğü ciddi gayretlerinin de etkisi olmuştur. Böylece Türk

³⁴ S. Esin Derinsu Dayı, “Türk Yurdu’nda Balkanlar ve Balkan Savaşları ile İlgili Haberler”, *Atatürk Dergisi*, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi, Cilt 1, Sayı 1, 2012, s. 36-37.

Dünyası ile sağlanan yakınlaşma, Rus hâkimiyeti altında yaşamak zorunda kalan Türklere önemli miktarlarda yardımın gelmesini sağlamıştır.³⁵

Balkan Savaşları sırasında Azerbaycan Türklerinin, Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi vasıtasıyla gönderdikleri yardımların önemi büyüktür.³⁶ Azerbaycan'ın yanı sıra, Rus yönetimi altında bulunan Kafkasya ve Türkistan gibi yerlerdeki Türklerin topladıkları yardımlar, Cemiyet-i Hayriye'ye devredilmiş, buradan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne gönderilmiştir.³⁷

Osmanlı Devleti'nin savaşta uğradığı mağlubiyetlerin haberleri Azerbaycan'a ulaşınca, Bakülü Türk zenginleri zor durumda kalan kardeşlerine yardım etmek için, Cemiyet-i Hayriye binasında bir toplantı düzenlemişlerdir. Toplantıda, **Cemiyet-i Hayriye**'nin idarecileri başta olmak üzere, *herkesin durumuna göre yardımlarda bulunması kabul edilmiş* ve bazı kararlar alınmıştır. Söz konusu kararlara göre; *Türkiye bu savaştan kurtuluncaya kadar, kızlar ve gençler evlenmeyecekler, hiç bir Türk sinema ve tiyatroya gitmeyecek, evlerde eğlence düzenlenmeyecek, erkeklerden hiç kimse tıraş olmayacaktır. Azerbaycanlı hanımlar da durumlarına göre çeşitli yardımlarda bulunmuşlar ve bu yardımları Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışlamışlardır.*³⁸

Topladıkları maddî yardımlar dışında Rusya'daki Türk ve Müslümanlar, cepheye gitmek ve Türk Ordusu'nun saflarında savaşmak amacıyla İstanbul'a gönüllü olarak gelmeye başlamıştır. Bayanlar da Hilâl-i Ahmer'e müracaat ederek hemşire ve hastabakıcı olmuşlardır.³⁹ Bunlar arasında Çarlık Rusyası'ndan gelen Kazanlı Gülsüm Kemalova, Taşkentli Meryem Yakubova, Petersburglu Nuriye (veya Rukiye) Yunusova ve Meryem Pataşova adlarında dört Türk kıızı Sen Petersburg Üniversitesi'ndeki tıp eğitimlerini yarıda bırakıp yardım etmek için İstanbul'a gelerek Hilâl-i Ahmer'e dâhil olmuşlardır. 1 Mayıs 1913 tarihli **Türk Yurdu**'nda "Türklük

³⁵ Aslan, *a.g.e.*, s. 48; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1970, s. 416.

³⁶ Aslan, *a.g.e.*, s. 46-53.

³⁷ BOA, *MV.*, Dosya No: 241, Gömlek No: 157. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Balkan Savaşı boyunca yaptığı tıbbî yardımlar ve faaliyetleri için bkz. Zekeriya Türkmen, *a.g.e.*, s. 495-512; Mesut Çapa, "Balkan Savaşı'nda Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti", *OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S. 1, Ankara 1990, s. 89-115.

³⁸ Aslan, *a.g.e.*, s. 50.

³⁹ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 135, 152.

Şuûru-Şimalli Hemşerilerimiz” başlıklı haberde de bu konuya değinilerek Balkan Savaşları'nın en kanlı günlerinde Petersburg Üniversitesi'nden gelen kızların, İstanbul'da Kadırğa Hastahanesi'nde 5 ay büyük fedakârlıkla gece-gündüz hizmet ederek yaralı Türk askerlerine baktıkları, böylece savaşın bitmesine kadar maddî - manevî yaralarımızı sardıkları bildirilmiştir.⁴⁰ Diğer taraftan Azerbaycanlı Türk kızları Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne bir dilekçe ile başvurarak kadınlardan oluşan birliklerin kurulmasını ve cepheye bu birliklerin gönderilerek askerlere moral verilmesini istemişlerdir. Türk kızları, kendilerinin de cepheye gitmek için gönüllü olduklarını belirten ve kadın yardım heyetlerinin kurularak yardım toplama faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasını isteyen dilekçeleriyle, Türk Dünyası'ndaki yardımlaşmanın ve cesaretin adeta bir simgesi olmuşlardır. Bu ve benzeri örnek davranışlar devam ederken hastane hâline getirilen evlerde gönüllü hastabakıcılık yapan Türk kadınlarının sayısı artmış, giderek daha teşkilâtli bir şekilde cephedeki askerlere ve zor durumda olan kimsesizlere yapılan yardım faaliyetleri yaygınlaşmıştır⁴¹. Yine gönüllü olarak birçok Azerbaycanlı genç öğretmen ve öğrenci derslerini ve okullarını bırakarak Balkanlar'da savaşmak için Türk Ordusu'na katılmışlardır. Zengin Türklerden ve din adamları ile imamlardan da savaşa gönüllü olarak katılanlar olmuştur. Azerbaycan'dan gelen gönüllülerden, İstanbul'da, “**Kafkas Gönüllü Kıtası**” teşkil edilmiştir. Azerbaycan'ın büyük Türk şairlerinden Ahmed Cevad ve Abdullah Saik, Balkan devletlerine karşı Türk kardeşleriyle birlikte omuz omuza savaşmışlardır. Balkan Savaşı esnasında Türkiye'de bulunan Hüseyinzade Ali Bey de çeşitli hastanelerde doktor olarak çalışmış, cepheye yaralanan Türk askerlerine tıbbî yardımda bulunmuştur.⁴²

Türkistan'dan da gönüllüler savaşa katılmışlardır. Hacca gitmek üzere Türkiye'ye gelen hacılar, Türkiye'de buldukları sırada Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine memleketlerine dönmeyerek gönüllü olarak askere yazılmışlardır. Bununla birlikte, tahsil görmek için Medine'de bulunan 400 kadar Türkistanlı genç de soydaşlarının saflarında Balkan Savaşı'na gönüllü olarak katılmak için İstanbul'a gelmiştir.⁴³

⁴⁰ “Türklük Şuûru - Şimalli Hemşerilerimiz”, *Türk Yurdu*, S. 38, 1 Mayıs 1913, s. 259; “İmparatorluk Haricindeki Türklerin Osmanlılara Yardımları”, *Türk Yurdu*, C. 2, Tutubay Yayınları, Ankara 1993, s. 93; Dayı, *a.g.m.*, s. 41.

⁴¹ Tepekaya, Kaplan, *a.g.m.*, s. 167.

⁴² Aslan, *a.g.m.*, s. 51.

⁴³ Çağatay Koçar, “Çukurova'nın Kurtuluşuna İştirak Eden Türkistanlılar”, *XI. Türk Tarih Kongresi (5-9 Eylül 1990), Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 6, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994, s. 2381-2382.

Mançurya'daki Türkler bile Türkiye'deki soydaşlarına yardım elini uzatmışlardır. Örneğin; 23 Ocak 1913 tarihinde **Türk Yurdu**'nun "Türklük Şuûru - Hilâl-i Ahmer İânesi" başlıklı haberinde, Mançurya Türkleri'nin Türkiye'ye yardım etmek üzere gönderdikleri 8.696 kuruşun **Türk Yurdu** vasıtasıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne ulaştırıldığı duyurulmuş ve Mançuryalı soydaşlarımıza teşekkür edilmiştir.⁴⁴

Türkiye'nin sınırları dışındaki Türkler, soydaşlarının mağlubiyetlerinden devamlı üzülmüş, elde ettikleri başarılarından da her zaman büyük sevinç ve mutluluk duymuşlardır. Sevinç ve mutluluk duygularını ise düzenledikleri kutlama törenleri ile dünya kamuoyuna duyurmuşlardır. Böylece manevî destek de sağlamışlardır. Buna dair örneklerden biri Edirne'nin kurtarılmasıyla ilgilidir. Enver Bey'in komutasındaki Türk askerlerinin Edirne'ye girdiği haberi, Petersburg telgraf ajansı vasıtasıyla 11 Temmuz 1913 tarihinde Doğu Türkistan'daki Gulca Şehri'ne ulaştırılmıştır. Gulca Şehri'nin Türk halkı, işini bırakarak dükkânlarını ve iş yerlerini kapatmış, büyük bir heyecan, sevinç ve coşkuyla ellerindeki Çin bayraklarıyla, davullar ve zurnalar çalarak "Gülşen Bağ" adlı şehrin büyük bahçesinde toplanmışlardır. Gulca'nın önde gelen zenginlerinden Bahaeddin Musa Bey Efendi, toplanan Türklere ziyafet vermiştir. Aynı zamanda Edirne'nin kurtarıldığını haber veren telgraf okunmuş, halk "*Allahu ekber*" nidalarıyla tekbir getirmiş, Edirne'de ve Balkan Savaşları'nda şehit düşenlerin ruhlarına atfen Kur'an hatmedilmiş, şair Abdullah Tukayef'in Enver Bey hakkında yazmış olduğu şiir okunmuş, Gulca Türkleri, geç saatlere kadar Edirne'nin Bulgarlardan kurtuluşunu bir bayram havasında kutlamışlardır.⁴⁵

b. Hindistan Müslümanlarından Gelen Yardımlar

Sultan II. Abdülhamid, dünyadaki Müslümanlardan oluşan bir "*İslâm Birliği*"ni meydana getirme fikri ve hareketi olan *İslâmcılığ*ı devletin resmî siyaseti hâline getirmiştir.⁴⁶ Bu dönemde devlet sisteminde, toplum hayatında, eğitimde, iç ve dış politikada İslâmcılık ayrı bir yere sahip

⁴⁴ "Türklük Şuûru-Hilâl-i Ahmer İânesi", *Türk Yurdu*, S. 31, 23 Ocak 1913, s. 129.

⁴⁵ Dayı, *a.g.m.*, s. 45.

⁴⁶ Cezmi Erarslan, "II. Abdülhamid'in Hilafet Anlayışı", *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri (27-29 Mayıs 1992)*, *Bildiriler*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994, s. 93.

olmuştur. Müslüman ülkelerin bünyelerinde de İslâmcılık politikası eskiye oranla daha aktif bir tarzda takip edilmiştir.⁴⁷

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından hemen sonra yürürlüğe konan ve Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan 1876 tarihli Kânûn-ı Esâsî'de “İslâmcılık” görüşüne açıkça yer verilmiştir. Öyle ki Kânûn-ı Esâsî'yle devletin resmî dininin İslâmiyet olduğu belirtilmiş ve Osmanlı Saltanatı'nın İslâm Halifeliği'ne sahip olduğu vurgulanmıştır. Böylece Osmanlı Sultanı'na “İslâmın lideri ve koruyucusu” görevinin verildiği ilân edilmiştir.⁴⁸ Buna istinaden II. Abdülhamid, dünyanın değişik yerlerindeki Müslümanlar üzerinde nüfuz ve dinî otorite sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunmuştur.⁴⁹ II. Abdülhamid'in bu görüşünü şöyle ifade ettiği öne sürülmüştür:

“Müslümanların bulunduğu yerlerle irtibatımız daha sıklaşmalı, birbirimize daha fazla yaklaşmalıyız. İstikbal için yalnız bu birlikte ümit vardır. İslâmiyetin birliği devam ettiği müddetçe İngiltere, Fransa, Rusya, Hollanda elimde sayılırlar. Çünkü, tabiiyetlerinde bulunan Müslüman memleketlerinde, Halife'nin bir sözü cihadi meydana getirmeye kafidir ve Hristiyanlar için bir felâket demektir.”⁵⁰

II. Abdülhamid'in Halifelik ile Osmanlı İmparatorluğu'nun, İslâm Dünyası'nın esaretten kurtarılması için 250 milyon Müslüman tarafından bir ümit kaynağı olarak kabul edildiği kanaatine de sahip olduğu ve bunu şu sözlerle dile getirdiği iddia edilmiştir:

“İngiliz idaresinde 85 milyon, Hollanda kolonisinde 30 milyon, Rusya'da 10 milyon vs... Cem'an 250 milyon Müslüman kurtuluş için Allah'a yalvarmaktadırlar ve Hz. Muhammed'in vekili olan Halife'ye ümidlerini

⁴⁷ Mustafa Keskin, *Hindistan Müslümanları'nın Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları (1919-1923)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991, s. 9.

⁴⁸ Abdurrahman Şeref Gözübüyük, Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri (1839-1980)*, 2. Baskı, Ankara 1982, s. 27; Keskin, *a.g.e.*, s. 9; Azmi Özcan, *Pan-İslâmizm: Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1992, s. 59.

⁴⁹ Özcan, *a.g.e.*, s. 71.

⁵⁰ Sultan Abdülhamid, *Siyasi Hatıratım*, Hazırlayan: S. Can, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 1984, s. 178. (II. Abdülhamid'in hatıratının gerçek olmadığı ve daha sonra kaleme alındığı yönünde bazı görüşler mevcuttur. Ancak konumuza ilişkin ilgi çekici örneklerin yer almasından dolayı, tereddütlerimize rağmen, bu eserden de faydalanma yoluna gidilmiştir).

bağlamışlardır. Büyük devletlerin yanında sesi zayıf çıkan bir varlık olduğumuzu kabul edebilir miyiz?”⁵¹

Böylece Sultan II. Abdülhamid’in, bütün Müslümanları birleştirici bir etken olan Halifelik kurumunun manevî gücünü, esarete bulunan milyonlarca Müslümandan Rusya, İngiltere, Fransa vd. Hristiyan devletlere karşı kullanmayı plânladığı ileri sürülmüştür. Diğer taraftan sömürgeci devletlerin hâkimiyetinde bulunan Müslümanların, Hilâfete manevî yönden bağlılıkları, birleşmek ve birlikte hareket etmek için uygun bir zemin teşkil etmiştir. Bu sayede Müslüman kamuoyunun Osmanlı Devleti’nin lehine oluşacağı dolayısıyla Batılı devletler ile olan ilişkilerde Osmanlı Devleti’nin büyük bir destek ve güç kazanacağı düşünülmüştür.⁵²

Osmanlı ülkesinin sınırları dışında yaşayan Müslümanlar açısından ise Osmanlı Devleti, Hilâfet kurumunun merkezi ve tek bağımsız İslâm devleti statüsüne sahiptir. Bundan dolayı emperyalistlerin idaresi altında bulunan Müslümanlar, Osmanlı Devleti’ni İslâm’ın hem manevî, hem de dünyevî gücünün sembolü ve umut kaynağı olarak görmüşlerdir. Onlara göre Müslümanların nihaî kurtuluşu ancak güçlü bir Osmanlı Devleti sayesinde mümkündür. Bu sebeple Osmanlı sınırları dışında bulunan Müslümanlar, Osmanlıların Halifelik aracılığıyla İslâm Dünyası üzerindeki itibarına ve Halife’nin siyasî, özellikle dinî otoritesine herhangi bir şekilde zarar gelmesini istememişlerdir.⁵³ Ayrıca Hristiyanların, Müslümanlara karşı *haçlı ruhu* ve *emperyalist gayelerle* düzenledikleri tertiplere karşı, başta Cemâleddin Afganî olmak üzere İslâm düşünürlerinden bazıları “*İslâm ittihadı*” fikrini savunmuşlardır. Bu fikirler İslâm Dünyası, özellikle Hindistan (Pakistan, Bangladeş, Keşmir) Müslümanları tarafından benimsenmiştir.⁵⁴

Hristiyan emperyalistlerin idare ettiği ülkelerin bünyesinde bulunan Müslümanlar, İttihad ve Terakki’nin oluşturduğu teşkilâtların faaliyetleri ve İslâmcılık cereyanının bir sonucu olarak, Balkan Savaşları sırasında çeşitli

⁵¹ Sultan Abdülhamid, *a.g.e.*, s. 178.

⁵² Özcan, *a.g.e.*, s. 73.

⁵³ M. Naeem Qureshi, “Hindistan Hilafet Hareketi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul 1998, s. 109.

⁵⁴ Muhammed Sadıq, “Türk Devrimi ve Hint Özgürlük Hareketi”, *Atatürk’ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları Uluslararası Sempozyumu (Ankara 2-6 Kasım 1981)*, Ankara 1981, s. 218; Salim Cöhçe, “Türk İstiklâl Savaşı ve Hindistan Müslümanları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 37, Mart 1997, s. 79-80.

şekillerde Osmanlı Devleti'ne yardımlarda bulunmuşlardır. Hindistan Müslümanları, Balkan Savaşı öncesinde bile Osmanlı Devleti'ne destek vermiştir. Nitekim İngiltere sömürgesi ve Hindu çoğunluk içinde yaşayan Hindistan Müslümanları, dinî ve siyasî gücü elinde bulunduran ve yabancı hâkimiyetine girmeyen Osmanlı Devleti'nin, aynı zamanda kendileri açısından da güçlü olmasını istemişlerdir.⁵⁵ Prof. Dr. S. Anwarul Haq Haqqi'ya göre; Osmanlı Devleti'nin Hint halkının gözünde değer ve sevgi yüklü özel bir yeri vardır. Bu özellikle Hindistan'daki Türk idaresinin etkisi ve bıraktığı mirastan kaynaklanmıştır. VI. yüzyılda Hintlilerin hafızasında “*eşsiz kahraman ve her yere hükmedebilen adil bir idarî anlayışına sahip olan kimseler*” tarzında yer alan Türk imajı, aynı zamanda “*bir kültür, medeniyet ve ayrı bir kimliğe sahip olma şuuru*” olarak da telakki edilmiştir. Haliyle Müslümanlar, son bağımsız İslâm Devleti'ni teşkil eden Osmanlı Türklüğünün, tarih sahnesinden çekilmesinin İslâmın bütün kültür ve medeniyetiyle dünyadan silinmesine sebep olacağına inanmışlardır.⁵⁶ Buradan hareketle, Hindistan Müslümanları ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin temelinde, İslâmî anlayışın ve din birliğinin meydana getirilmesi yönündeki düşüncenin önemli bir faktör olduğu görülmektedir.⁵⁷ Sir Theodore Morrison, Hindistan Müslümanlarının bütün Müslüman milletlere ilgi duyduklarını belirterek: “*Fakat bu duygu Türklere karşı özel bir boyut kazanmaktadır. Çünkü Türkiye en büyük İslâm ülkesidir. Yegâne müstakil İslâm devletidir. Tarih boyunca İslâm âleminin başı ve kılıcı olmuştur.*” sonucuna varmıştır.⁵⁸ Bu yüzden XIX. yüzyıldan itibaren çıkan Osmanlı-Rus harplerinde, Osmanlıların Balkanlar'da yaşadıkları bunalımlar sırasında ve Trablusgarp Savaşı'nda, Hindistan'da binlerce insanın açlıktan kırılmasına rağmen, Hindistan Müslümanları Osmanlı Türklerine yardım toplamışlar ve destek mitingleri düzenlemişlerdir.⁵⁹ Hindistan'ın Kalküta, Bareilly, Leknev, Aligarh vd. şehirlerin de, Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren, Osmanlı Devleti'nde meydana gelen gelişmeler yakından takip edilmiştir. **Comrade, Zemindar, el-Hilâl, Urdu-u Mualla, Muhammedî** ve İngilizce olarak yayımlanan **The Musulman** adlı gazeteler aracılığıyla Osmanlı Devleti ve

⁵⁵ Qureshi, *a.g.m.*, s. 109.

⁵⁶ Cöhçe, *a.g.m.*, s. 84.

⁵⁷ Vahdet Keleş Yılmaz, *Teşkilât-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 7.

⁵⁸ Cöhçe, *a.g.m.*, s. 83-84.

⁵⁹ Keskin, *a.g.e.*, s. 21-22; Mim Kemal Öke, *Hilâfet Hareketleri; Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991, s. 16-17; Cüneyt Eren, Nurullah Yılmaz, “Hindistan Bhopal Emiri ve Müfessir Sıddık Hasan Han'ın Osmanlı Devleti ile İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 19, Erzurum 2002, s. 234.

İslâm adına propaganda yapılarak İslâm'ın haysiyetinin rencide edildiği ve Güney Asya'daki Müslümanların bu durum karşısında duyarsız kalmamaları gerektiği telkin edilmiştir. Yine gazeteler vasıtasıyla Türkiye'ye asker sağlamanın imkânsız olmasından dolayı, savaşın tahribat ve zararını giderecek kadar yardımda bulunulması çağrısı yapılmıştır. Bunun üzerine bir komite kurularak Türkiye'ye yardım sandığı açılmıştır. Bu kampanya ile toplanan paralar, genelde Trablusgarp Savaşı'nda şehit düşen Türk askerlerinin ailelerine yardımda bulunulması amacıyla Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışlanmıştır.⁶⁰

Balkan müttefiklerinin Osmanlı Devleti'ne saldırmaları üzerine İngiltere'de Müslüman Hintlilerin teşkil etmiş oldukları “**Umum Hind Cemiyet-i İttihadiye-i İslâmiyyesi**”nin **Londra Komitesi** konuyu görüşmek üzere, 24 Ekim 1912 tarihinde bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıda; Balkan müttefiklerinin Osmanlı Devleti'ne saldırarak “Devlet-i Osmaniyye'nin Umûr-ı dâhiliyesine müdahale ettikleri”, bu hususun İslâm Dünyası'nda heyecan ve galeyana yol açtığı belirtilmiştir. Ayrıca, büyük Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin nüfuz ve haysiyetine zarar vermemeleri çağrısında bulunulmuş ve savaşın Müslüman Türklere yol açacağı felâket ile sefaleti gidermek maksadıyla İngiltere ve Hindistan'da yardım kampanyalarının düzenlenmesine dair aşağıdaki kararlar alınmıştır:

“Umum Hind Cemiyet-i İttihâdiye-i İslâmiyyesi'nin Londra Komitesi Şurası da mazbatasına kaydeder ki; eğer Avrupa Düvel-i Muazzaması tarafından Devlet-i Osmaniyye'nin nüfuz ve haysiyetini ihlâl edebilecek bir hareket ittihâz olunacak veyahud her ne şekil ve suretde olursa olsun Memâlik-i Osmaniyye'nin inhilâline muvâfakat etmek üzere Hükümet-i Osmaniyye üzerinde bir cebr ve taziyik icra edilecek olur ise bu keyfiyet umum âlem-i İslâm'da pek amîk bir gazab ve tehevür uyandıracaktır. Karîbü'z-zuhur olan mücadelenin sebebiyet vereceği sefalet ve zaruretin tahfîf ve tehvîni için gerek İngiltere'de ve gerek Hindistan'da iâne defterlerinin açılması için tedâbîr-i serî'a ittihâzı taht-ı karara alınmıştır.”⁶¹

⁶⁰ Öke, a.g.e., s. 16.

⁶¹ BOA, HR. SYS, 2077/12-8-11'den naklen T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları*, İstanbul 2013, s. 216-217.

BALKAN SAVAŞLARI'NDA TÜRK VE İSLÂM DÜNYASINDAN GELEN YARDIMLAR

Nitekim Hindistan Müslümanlarının siyasî, maddî ve manevî desteği, eski dönemlere göre Balkan Savaşları sırasında daha yoğun bir şekilde devam etmiştir. Balkan Savaşları'nda Hristiyan Balkanlılar, on binlerce esir Türk askerini şehit etmiş ve yüz binlerce sivil katletmişlerdir. İşledikleri vahşetlerle birçok yerleşim birimini kan gölüne dönüştürmüşlerdir. İşte Türklerin bu felâketleri yaşadıkları günlerde binlerce kilometre uzaklıktaki din kardeşlerinin acısını hisseden Hindistan Müslümanları, çaresizlik içinde kıvranmıştır. Müslüman Türkler için yardım sandıkları oluşturulmuş, fakir-zengini herkes elinden geldiği kadarıyla buraya yardım etmeye çalışmıştır. Genç kızlar çeyizliklerini, öğrenciler harçlıklarını, dilenciler başkasından dilendiklerini, özetle herkes imkânlarını zorlayarak “Türk milletiyle Osmanlı Devleti'nin yaşamasını” temin etmek maksadıyla destek vermeye gayret etmiştir. Gelişmeleri takip eden bir İngiliz görevlisi, üstlerine sunduğu raporda, inanılması çok zor ve kelimelerle anlatılamayacak kadar hüznü bir hadiseyi şu sözlerle nakletmiştir:

“Herkes elindeki her şeyi Osmanlıya yardım için getirip bırakıyordu. Bir ara kalabalık telâşlandı, bir hareketlilik görüldü. Kucağında bebek bulunan fakir bir kadın can havliyle sağa sola koşuşturuyor, ‘Yok mudur bir hayırsever, Allah rızası için bu çocuğumu satın alsın, bedelini Osmanlıya göndereyim.’ diyordu. Herkes şaşkın, herkes perişandı. Yüreklere parçalanmıştı sanki. Hemdert olmanın bu derecesi mümkün müydü? Neyse ki bir hayır sahibi kadın adına istediği meblağı yardım sandığına çocuğu da annesine bıraktı.”⁶²

Balkan Savaşları'ndan çok etkilenen Hindistan Müslümanları, 22-23 Mart 1913'te Lucknow'da **Bütün Hindistan Müslümanları Kongresi**'ni düzenlemişlerdir. Kongrede bir konuşma yapan başkan Muhammed Şafi, Balkanlar'da Hristiyan güçlerinin Müslüman Türkleri kadın-çocuk-yaşlı demeden mezâlime tabii tuttıklarını, bu duruma Batı'nın seyirci kaldığını, Türklerin yaşadığı bu acılardan Hindistanlıların üzüntü duyduğunu dile getirmiştir. Kongrede, Batılıların ikiyüzlülüğü ve haçlı ruhu ile yapılan saldırılar kınanmış ve Türk davasını destekleyen kararlar alınmıştır.⁶³

İslâmcılığa karşı olan Hindu önderleri bile Türk davasını destekleyen mitinglere iştirak etmişlerdir. Örneğin Bigan Chandra Pal adlı Hindu önderi,

⁶² Azmi Özcan, “İkbal'in Torunları Yardım Bekliyor”, *Millî Gazete*, 12 Ekim 2005, <http://www.risale-inur.org/haber/index.php>, (Erişim: 24.03.2018).

⁶³ Cöhçe, *a.g.m.*, s. 81; Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar: (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981, s. 145; Öke, *a.g.e.*, s. 18.

Türklerin çeşitli dinî ve ırkî unsurları bir arada, barış içerisinde, yaşatan bir idarî anlayış ile felsefeye sahip olduğunu, dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla bu anlayışla felsefenin de yok olacağını belirtmiştir.⁶⁴

Savaşın ağır yükü altında ezilen Osmanlı Devleti'ne, bu savaş boyunca ülke dışından en ciddi siyasî destek, maddî ve manevî yardım Hindistan Müslümanlarından gelmiştir. Nitekim 1913 yılına kadar yurtdışından gönderilen maddi yardımların hemen hemen yarısını Hindistan Müslümanları temin etmiştir.⁶⁵ Balkan müttefiklerinin taarruzu üzerine Hindistan'da saldırganlara karşı büyük bir tepki oluşmuştur. Bunun sonucunda, Osmanlılara yardım için Hindistan'daki bütün halklar birleşmiştir. Hindistan basını da savaşın başlamasıyla birlikte gelişmelerle yakından ilgilenmiş ve Balkan devletlerine karşı savaşmak üzere gönüllü birlikler oluşturmak için çağrılarda bulunmuştur. Bu sayede çok sayıda gönüllü genç Türk Ordusu'na katılmak üzere başvuruda bulunmuştur.⁶⁶ Ayrıca Osmanlı Devleti'ne saldıran devletlere ve bunlara destek veren batılılara, iktisadî alanda zarar vermek düşüncesiyle Hindistan'ın birçok bölgesinde Avrupa mallarına boykot ilân edilmiştir.⁶⁷

Hindistan Müslümanları maddî yardım toplama konusunda büyük çaba ve fedakârlık göstermişlerdir. Dilenciler bile bu bağış kampanyasına katılmışlardır. Dilencilerin bu yaklaşımı, Hindistan Müslümanlarının Osmanlı Türklerine olan hissiyatının idrak edilmesini sağlayan anlamlı bir davranıştır.⁶⁸ Arşiv belgelerindeki kayıtlardan tespit edilebildiği kadarıyla Hindistan'ın birçok şehrinden, Balkan Savaşları sırasında yaralanan ve şehit düşen askerlerin aileleri ile ihtiyaç sahipleri için kullanılmak üzere büyük meblağlarda nakdî yardımın toplanıp gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu hususa dair şu örnekler verilebilir: Balkan Savaşları'nda mağdur olanlara yardım etmek amacıyla 26 Aralık 1912'de Vanyambadi şehri Müslümanları tarafından 1.500 İngiliz sterlini, yaralanan veya şehit düşen Türk askerlerinin çocukları ve eşlerinin ihtiyaçlarının karşılanması için, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışlanmıştır.⁶⁹ Asam Eyaleti dâhilinde Dehubay şehrinden 9 Aralık 1912 tarihinde 6, 19 Aralık 1912 tarihinde 11, 31 Ocak 1913'de 5 ve 22 Mart 1913 tarihinde 15 olmak üzere toplam 37 İngiliz sterlini Osmanlı

⁶⁴ Öke, *a.g.e.*, s. 18.

⁶⁵ Özcan, *a.g.e.*, s. 217; Eren, Yılmaz, *a.g.m.*, s. 235.

⁶⁶ Özcan, *a.g.e.*, s. 214-216.

⁶⁷ Öke, *a.g.e.*, s. 18.

⁶⁸ *Kızılay Arşivi (K. A.)*, No. 101-18, 06. 01. 1912.

⁶⁹ BOA, *HR.TO.*, Dosya No: 543, Gömlek No: 66.

BALKAN SAVAŞLARI'NDA TÜRK VE İSLÂM DÜNYASINDAN GELEN YARDIMLAR

Hükümeti'ne gönderilmiştir.⁷⁰ Delhi'den 9 Mart 1913 tarihinde Singer Fabrikası Acentesi sahibi tarafından Balkan Savaşı'nda şehit düşen ve yaralanan askerlerin çocuklarına verilmek üzere İstanbul Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne 7 İngiliz sterlini gönderilmiştir.⁷¹ 27 Mart 1913 tarihinde, Hindistan'ın Rampur eyaletinde bulunan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Müslüman halk tarafından 113 İngiliz sterlini 7 şilin gibi bir meblağ bağışlanarak Osmanlı Hükümeti'ne yollanmıştır.⁷² Yine aynı tarihte Delhi Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından 700 İngiliz sterlini gönderilmiştir. Bu cemiyet daha önce de (1.500'ü Osmanlı Hükümeti'ne ve 3.810'u Osmanlı lehine kamuoyu oluşturmak ve yardım toplayıp Osmanlı Devleti'ne ulaştırmak gibi faaliyetler içerisinde olan Bombay Başşehbenderi'ne olmak üzere toplam) 5.310 İngiliz sterlini Osmanlı Devleti'ne bağışlamıştır.⁷³ 20 Mart 1913 tarihinde Delhi Şehri'nde Habeş Han kapısında bulunan İthalat Komisyon Şirketi tarafından yazılan bir mektupta, Balkan Savaşı'nda yaralanan Osmanlı askerlerinin tedavisi, çocukları ve eşlerinin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla İstanbul'daki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne 20 İngiliz sterlini değerinde bir çekin takdim edildiği ve bununla ilgili bir makbuzun verilmesinin talep edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca mektupta, Osmanlı askerinin şanlı bir muzafferiyete nail olmasının arzulandığı ve İslâmiyet ile Müslümanların hak ve hukukunun korunmasının dilendiği belirtilmiştir.⁷⁴ Sind Müslümanları tarafından ise Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne verilmek üzere 3 Ocak 1912 tarihinde 500 İngiliz sterlini, 17 Ekim 1912 tarihinde 150 İngiliz sterlini ve 28 Kasım 1912 tarihinde 350 İngiliz sterlini Osmanlı Hükümeti'ne gönderilmiş, ayrıca doğrudan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Reisi'ne 1.000 İngiliz sterlini verilmiştir.⁷⁵ 1913 yılına ait bir belgede Bombay'dan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne yapılan yardım miktarları ile kişi isimlerinin listesi yer almaktadır. Bu belgede, Patna'dan Mirza Muhammed Hüseyin Bey'in 21 ruپیe, Rangpur'dan Shabazullah'ın 231 ruپیe bağış yaptıklarına dair kayıt bulunmaktadır.⁷⁶

Güney Asya Müslümanları sadece para yardımıyla yetinmeyip aynı zamanda sağlık hizmetleri konusunda da yardımda bulunmuşlardır. Bu

⁷⁰ BOA, *HR.TO.*, Dosya No: 547, Gömlek No: 7.

⁷¹ BOA, *HR.TO.*, Dosya No: 544, Gömlek No: 46.

⁷² BOA, *HR.TO.*, Dosya No: 545, Gömlek No: 6.

⁷³ BOA, *HR.TO.*, Dosya No: 544, Gömlek No: 54; Hindistan'da Osmanlı şehbenderliklerinin faaliyetleriyle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Azmi Özcan, *a.g.e.*, s. 161-166.

⁷⁴ BOA, *HR.TO.*, Dosya No: 544, Gömlek No: 79.

⁷⁵ BOA, *HR.TO.*, Dosya No: 543, Gömlek No: 87.

⁷⁶ K. A., No. 98-89, 1913.

yardımlarda Hindistan'dan gönderilen Hilâl-i Ahmer heyetlerinin büyük hizmetleri görülmüştür. Savaşta yaralananların sağlık ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Hilâl-i Ahmer heyetleri ile birlikte birçok doktor, hemşire ve hastabakıcı gelmiştir. Bunlar Balkan Savaşları'nda yaralanan askerlerin tedavilerinde önemli rol oynamışlardır.⁷⁷ Hindistan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından çeşitli zamanlarda gönderilen heyetler, savaşta yaralanan askerlere ve göçmen halka yardımcı olmuşlardır. Bu heyetler, bütün tehlikelere rağmen, daha faydalı olabilmek için (Mısırlılar gibi), genelde cephelere giderek seyyar hastanelerini oralarda kurmayı ve hizmet vermeyi tercih etmişlerdir.⁷⁸ 1 doktor ve 4 tıp öğrencisinden oluşan ilk yardım heyeti, Londra'da tıp eğitimi görüp kendi aralarında topladıkları paralarla İstanbul'a gelerek Haydarpaşa Askerî Hastanesi'nde tedavilere başlamıştır. İkinci sağlık heyeti, Bombay'daki İslâm Gençleri Cemiyeti ve Ziya-i İslâm Encümeni tarafından toplanan yardımlarla oluşturularak 17 Aralık 1912 tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır. Heyet, İstanbul'da 100 yataklık bir hastane teşkil ederek bir müddet hizmet vermiştir. Burada 12 hastabakıcı ve hademe çalışmıştır. 10 Ocak 1913'te ise Çatalca'da 100 yataklık bir seyyar hastane kurarak burada 6 doktor, 1 eczacı, 13 hastabakıcı ile hizmet etmiştir. Bu hastanede Hindistan Müslümanlarından toplam 28 kişi hizmet vermiştir. Delhi'de oluşturulan Dr. Muhtar Ahmet Ensari'nin başkanlığındaki 5'i doktor olmak üzere 20'yi aşkın kadrosuyla üçüncü sağlık heyeti,⁷⁹ 9 Ocak 1913 tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır. Heyetle birlikte 100 yataklık seyyar bir hastane ve hastabakıcıların yanı sıra gönderilen 10.000 İngiliz Lirası'nın da getirildiği görülmektedir.⁸⁰ Bu heyet daha sonra Çatalca'ya geçerek orada bir seyyar hastane tesis etmiştir. İkinci Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine Dr. Muhtar Ahmet Ensârî'nin heyeti Gelibolu'ya nakledilmiştir. Bu heyette 7 doktor, 5 eczacı, 12 hastabakıcı ve 2 tercüman görev yapmıştır.⁸¹ Dr. Muhtar Ahmet Ensârî, 6 ay süreyle cephe ve cephe gerisinde yaralanan Türk askerlerinin tedavisi için büyük bir gayretle çalışmıştır. Ayrıca Anadolu'nun birçok yerini gezerek Türk vatanperverleriyle tanışmıştır.⁸²

⁷⁷ BOA, *MV.*, Dosya No: 234, Gömlek No: 170; BOA, *MV.*, Dosya No: 241, Gömlek No: 157; Özcan, *a.g.e.*, s. 218.

⁷⁸ "Balkan Harbi Esnâsında Türkiye'ye Gelen Ecnebi Hilâl-i ve Salîb-i Ahmer Heyetlerinin Esâmesi", *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası*, No: 2, 15 Ekim 1921, s. 38.

⁷⁹ Dr. Ensari'nin biyografisi için bkz. Abdur Raheem Kîdwai, "Ensârî, Muhtar Ahmed (1880-1936)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s. 253.

⁸⁰ K. A., No. 18-92, 3. 12. 1912.

⁸¹ Türkmen, *a.g.m.*, s. 513-514.

⁸² Kîdwai, *a.g.m.*, s. 253.

Hindistan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı topraklarına gelip burada faaliyette bulunması Hindistan Müslümanlarının Türklere yakınlıklarının bir göstergesidir. Cemiyetin oluşturduğu sağlık heyetleri Hindistan'a döndükten sonra gözlemlerini aktararak Türk sevgisini yaymışlardır.⁸³ Dr. Muhtar Ahmet Ensârî de gözlemlerini Hindistan gazetelerinde yayınlayarak kamuoyunu Türkiye hakkında aydınlatmıştır.⁸⁴

Yapılan yardımlar sonucunda karşılıklı ilişkiler gelişmiştir. Yardım heyetlerinin ardından Hindistan Müslümanlarıyla Osmanlı Türkleri, Balkan Savaşı mağdurları için ortak faaliyette de bulunmuşlardır.⁸⁵ Bunlardan biri, Hindistan Hilâli Ahmer Cemiyeti'nin Balkanlar'dan gelen göçmenleri uygun yerlere iskân etmek amacıyla "**Rumeli Muhacirlerine Yardım Cemiyeti**" adında bir cemiyet kurmasıdır. Osmanlı Hükümeti bu konuda her türlü yardım ve desteği sağlayacağını bildirerek cemiyetin tüzüğünü ilân etmiş ve çalışma alanlarını belirlemiştir.⁸⁶ I. Balkan Savaşı'nda alınan mağlubiyetler üzerine ordunun geri çekilmesiyle birlikte, Bulgar askerleri ve çetelerinin mezâlimine uğrayan Türkler, evlerini, topraklarını ve bütün eşyalarını terk ederek Türkiye'ye göçe başlamıştır. Bu da kalabalık göçmen topluluklarının Doğu Trakya ile Anadolu'da birikmesine sebep olmuştur. Savaşın ağır yükünü kaldıracak durumda olmayan Osmanlı Hükümeti, göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılayamaz hâle gelmiştir. Bu durumda göçmenlere yardım etmek maksadıyla faaliyete geçen Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti⁸⁷ ile Hindistan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, birlikte hareket ederek mağdur göçmen halkın iskânı ve temel ihtiyaçlarının karşılanması için gayret sarf etmişlerdir. Hindistan Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin gayretleri sonucunda kurulan **Rumeli Muhacirlerine Yardım Cemiyeti**'nde aktif rol alan Dr. Ensari ve cemiyetin fikir babalarından Zafer Ali Han, göçmenleri iskân etmek için Anadolu'da birçok yeri dolaştıktan sonra Adana bölgesini seçmişlerdir. Rumeli Muhacirlerine Yardım Cemiyeti için Hindistan'da yardım kampanyaları ve propaganda faaliyetleri yapılarak cemiyetin ve projelerinin bütün masrafları Hindistan Müslümanları tarafından karşılanmıştır. Nitekim Hindistan'da, Türk göçmenleri için düzenlenen yardım kampanyalarına I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele süreçlerinde de devam edilmiştir.⁸⁸

⁸³ Öke, *a.g.e.*, s. 19.

⁸⁴ Kıdwai, *a.g.m.*, s. 253.

⁸⁵ Keskin, *a.g.e.*, s. 23.

⁸⁶ Özcan, *a.g.e.*, s. 222-223.

⁸⁷ Çapa, *a.g.e.*, s. 103-104.

⁸⁸ Özcan, *a.g.e.*, s. 223.

İLKER ALP

Hindistan Müslümanları, Türkiye'ye yaptıkları nakdî ve tıbbî yardım dışında Osmanlı Devleti'nde yaşayan dindaşlarının acılarını paylaşıp, savaş sonunda imzalanacak olan barış antlaşmasının Osmanlı şan ve şerefini koruyacak şekilde olması için gerek basın yoluyla,⁸⁹ gerek düzenledikleri mitinglerle,⁹⁰ üst üste aldıkları mağlubiyetlerle sarsılan Osmanlılara siyasî ve manevî destek sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nin I. Balkan Savaşı'ndaki mağlubiyeti sonucunda, Londra Antlaşması'yla Midye-Enez Hattı'nın batısında kalan Türk topraklarıyla Ege adalarının Balkan devletlerine terk edilmesi öngörülmüştür. Bu yüzden Hindistan Müslümanları, savaş sonucunda alınan kararın Türklerle bütün Müslümanların şeref ve haysiyetine zarar verecek nitelikte olduğunu telakki etmişlerdir. Bu sebeple yolladıkları mektuplarla, hem siyasî destek vermişlerdir, hem de Osmanlı Hükümeti'ni teslimiyetçi davranmaması için açıkça bir şekilde uyarılmışlardır. Örneğin Hindistan'ın Karaçi şehrindeki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kâtip ve veznedarı Hacı Abdullah Harun imzasıyla Hindistan Sind Müslümanları, 3 Ocak 1913 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne gönderdikleri bir mektupla, Balkan Savaşı'nın sonunda imzalanacak olan barış antlaşmasının, Osmanlı Türklerinin şan ve şerefini koruyacak şekilde hazırlanmasını arzu ettiklerini ifade etmişlerdir. Söz konusu mektupta, Osmanlı Devleti'nin ve Müslümanların namus, şeref ve haysiyetine zarar verecek herhangi bir barış antlaşmasının, Hint Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne olan sevgi, saygı ve hürmetini ebediyen yok etmesine yol açabileceği belirtilmiştir. Ayrıca savaşın neticesi ne olursa olsun düşmana karşı kararlılıkla mücadele edilmesinin gerektiği ifade edilmiştir.⁹¹ Sind Müslümanları ardından yine Hindistan Müslümanları adına 5 Ocak 1913 tarihinde, Delhi'de yayınlanan Kumrer Gazetesi'nin İdare Heyeti de Osmanlı Hükümeti'ne uyarıcı bir mektup yollamıştır. Kumrer İdare Heyeti, Osmanlı Hükümeti'ni, Osmanlı Devleti'nin şan ve şerefine zarar veren barış şartlarını kabul etmemesi yönünde uyararak, Müslüman Türklerin acilen bir zafere nail olmaları için duacı olduklarını ve gelişmeleri yakından takip ettiklerini bildirmiştir.⁹²

⁸⁹ BOA, *HR.TO.*, Dosya No: 543, Gömlek No: 59; Mim Kemal Öke, *a.g.e.*, s. 17.

⁹⁰ BOA, *HR.TO.*, Dosya No: 543, Gömlek No: 75.

⁹¹ BOA, *HR.TO.*, Dosya No: 543, Gömlek No: 87.

⁹² BOA, *HR.TO.*, Dosya No: 543, Gömlek No: 59.

c. Afrika Müslümanlarından Gelen Yardımlar

Güney Asya Müslümanlarıyla birlikte Afrika Müslümanları da Balkan Savaşı'nın başlangıcından itibaren Osmanlı Devleti'nin düştüğü durum için büyük bir teessüf ve üzüntü duymuşlardır. Onlar, Osmanlı Devleti ve dindaşları için duyarsız kalmayarak endişelenmişlerdir. Mısırlılar daha Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren Türklere yardım etmişler, Türklerin haklı davalarını desteklemişler ve gönüllü askerî birlikler göndererek silâh ve cephane nakillerine de yardımcı olmuşlardır.⁹³ Balkan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Mısır'dan gelen yardımların miktarında artış kaydedilmiştir. Kadınli erkekli hep birlikte topladıkları yardımlarla birçok hastane tesis etmişlerdir. Aynı zamanda tıbbî araçlarla ilaçlar da bağışlamışlardır.⁹⁴ Özellikle tıbbî yardımın yapılmasında Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin büyük bir katkısı olmuştur. Cemiyet, Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine çok sayıda tıbbî malzeme ve doktor göndermiş ve birçok hastane kurmuştur. İlk gönderilen sağlık heyeti 1.700 lira sarf ederek Hadımköy'de 5 doktor, 1 idare memuru, bir kâtip ile hastabakıcıların görev yaptığı hastaneyi hizmete açmıştır. Mısır'dan gönderilen ikinci sağlık heyeti, 16 Aralık 1913 tarihinde Beylerbeyi'nde 14 koğuş ve 200 yataklı bir hastane yapmıştır. Bu hastanede 9 doktor, 1 eczacı, 1 kâtip ve 10 hastabakıcı ile 21 Mısırlı hademe görev üstlenmiştir. 23 Şubat 1913 tarihine kadar 338 kişi tedavi edilmiş ve bunlardan 135'i ameliyat edilmiştir. Mısır'dan gönderilen üçüncü yardım heyeti, Yeşilköy'de oluşturduğu hastanede 13 doktor, 1 eczacı, 14 hastabakıcı ve 3 hademenin katılımıyla hizmet vermiştir. Dördüncü yardım heyeti 13 doktor, 1 eczacı, 26 hastabakıcı ve hademe ile hizmet ettiği Maltepe Hastanesi'ni kurmuş ve bu hastanede 8 Mart 1913 tarihine kadar 589 hasta tedavi etmiştir.⁹⁵ Cemiyet, Yedikule'de 2 doktor, 2 eczacı ve 4 hastabakıcı ile 2 hademenin görev yaptığı 52 yataklı Muhacirin Hastanesi'ni tesis etmiştir.⁹⁶ Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Edirne'de de tam teşekküllü bir hastane kurmuştur.⁹⁷ Mısır Hilâl-i Ahmer heyeti tarafından kırk dört odalı Müşirlik binası⁹⁸ hastane hâline getirilip yaralı askerlerle diğer hastaların

⁹³ Hale Şıvgın, "Mustafa Kemal'in İlk Savaşı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 188.

⁹⁴ Tepekaya, Kaplan, *a.g.m.*, s. 158-160.

⁹⁵ Türkmen, *a.g.m.*, s. 512-513. Bazı kaynaklarda bu hastanelerin kuruluşu 1911 olarak gösterilmiştir. (Bkz. Tepekaya, Kaplan, *a.g.m.*, s. 170).

⁹⁶ Türkmen, *a.g.m.*, s. 513.

⁹⁷ *Şehbâl*, Adet (A): 85, 1 Kasım 1329 (1913), s. 253.

⁹⁸ Müşir Arif Paşa zamanında 1897-1898 yılında yapımına başlanan Müşirlik binası, 1899-1900 yılında faaliyete geçmiştir. Sonradan Tümen ve Tugay Komutanlığı binası olarak kullanılmıştır.

tedavileri ve gerektiğinde ameliyatları ücret alınmadan karşılıksız olarak yapılmıştır.⁹⁹

1921 yılında Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası'nda yayınlanan bir listede, Balkan Harbi esnasında Türkiye'de Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kurduğu ve faaliyette bulunduğu hastanelerin arasında; Hadım Köy, Beylerbeyi, Ayastefanos, Maltepe, Muhâcirîn (Yedikule) ve Bahr-i Ahmer hastanelerinin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Mısır Hilâl-i Ahmer heyetlerinin genelde cephelere giderek seyyar hastanelerini orada kurmayı ve hizmet vermeyi tercih ettikleri de açıklanmıştır.¹⁰⁰

Balkan Savaşları'nın sürdüğü yıllarda Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, yerinden yurdundan ayrılmak zorunda kalan göçmenlere de yardım elini uzatmıştır. Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Türklerin bu felâketli günlerinde henüz kapanmayan yaralarına derman olmak için, İstanbul'a sığınan muhtaç göçmenlere erzak dağıtmıştır.¹⁰¹ Açlık çeken Edirne halkına da erzak yardımında bulunmuştur.¹⁰² Yapılan yardımlar **Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası**'nda şöyle özetlenmiştir: “*Hind ve Mısır Hilâl-i Ahmerlerinin, muhâcirlere muâvenet etmek maksadıyla teşkil ettikleri hususi komisyonların kıymetli faaliyetleri dahi şâyân-ı takdir ve teşekkürdür.*”¹⁰³

Balkanlar'da baskı ve zulme dayanamayarak dalgalar hâlinde göçe yönelen Türkler, kara yollarının dışında deniz ulaşımından da faydalanabilmek amacıyla Kavala, Selânik, Varna, Dedeğaç, Burgaz gibi sahil şehirlerine gitmişlerdir. Ancak Osmanlı Devleti'nin elindeki sınırlı sayıda olan gemiler, kalabalık kitleler hâlindeki göçmenleri Anadolu'ya taşımaya yetmemiştir. Bu yüzden göçmenleri nakletme konusunda da Mısır'dan büyük yardım gelmiştir. Bulgar mezâliminden kurtulmak ve Anadolu'ya gitmek için Kavala şehrine gelen binlerce Türkün burada açlıkla karşı karşıya kalması ve bu haberin Mısır'a ulaşması üzerine Mısır Hıdivi'nin özel vapuru el-Mahruse imdada yetişmiştir. Bu vapur Kavala'dan 2.500 göçmeni İstanbul'a götürmüştür. Aynı vapur diğer göçmenleri de nakletmek üzere tekrar Kavala'ya hareket etmiştir. Savaş sırasında Yunan ve Bulgar ordularından kaçan halk da Selânik limanına birikmiştir. Selânik'teki göçmenlerin naklinde Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne ait Bahr-i Ahmer ve

⁹⁹ *Şehbâl*, A: 83, 1 Ekim 1329 (1913), s. 230; *Şehbâl*, A: 85, 1 Kasım 1329 (1913), s. 253.

¹⁰⁰ “Balkan Harbi Esnâsında Türkiye'ye Gelen...”, s. 38.

¹⁰¹ *Şehbâl*, A: 83, 1 Ekim 1329 (1913), s. 230.

¹⁰² *Şehbâl*, A: 85, 1 Kasım 1329 (1913), s. 250-253.

¹⁰³ “Balkan Harbi Esnâsında Türkiye'ye Gelen...”, s. 41.

BALKAN SAVAŞLARI'NDA TÜRK VE İSLÂM DÜNYASINDAN GELEN YARDIMLAR

Bahr-i Amal vapurları yardımında bulunmuşlardır. Bunlardan Bahr-i Ahmer vapuru 2.000, Bahr-i Amal vapuru da 1.500-1.600 civarında göçmeni İzmir'e taşımıştır.¹⁰⁴ Özellikle Bahr-i Ahmer vapuru 100 yataklı olarak 5 doktor, 1 eczacı, 24 hastabakıcı, 2 hademe ile hastalara hizmet etmiştir ve birçok defa Selânik ile İzmir arasında göçmen taşımıştır.¹⁰⁵

Selânik Valisi Mehmet Nâzım tarafından 9 Mayıs 1329 tarihinde ve Selânik Müftüsü Ahmet Bin Ali'nin 10 Mayıs 1329'da Dâhiliye Nezareti'ne gönderdikleri yazılara göre, Sırbistan'ın serbest bırakıp Selânik'e yolladığı esir Osmanlı askerleri de sefil ve perişân bir hâlde sokaklarda kalmışlardır. Bunlardan Anadolulu olanlar Mısır Hilâl-i Ahmer vapuruyla İzmir'e nakledilmişlerdir. Rumelili olanların ihtiyaçlarını ise bölgenin Türkleri karşılamaya çalışmıştır. Bunların dışında esir askerlerden önce 150, daha sonra 500 kişi Gümülcine İstasyonu'na gelmiştir. Esaretten kurtulmuş olan bu askerler, cami avlusuna alınmış ve bunların temel ihtiyaçlarının giderilmesine çalışılmıştır. Örneğin Gümülcine'de bulunanlara bölgedeki Türkler tarafından 1.300 kıyye¹⁰⁶ eklemek gönderilmiştir.¹⁰⁷

Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, göçmenlerin Anadolu'ya nakledilmelerinden başka, muhtaç olanlara da çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Cemiyet, Mısır'dan daha çok tıbbî yardım getirmiştir. Bununla birlikte, savaşan askerlere,¹⁰⁸ savaş mağdurlarına ve muhtaçlara erzak yardımı da yapmıştır.¹⁰⁹ Aynı zamanda Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti göçmenler için 2.000 battaniye ve herhangi bir yere iskân edilemeyip arabada kalan göçmenlerin arabalarını yağmurdan korumaları için muşambalar vermiştir. Bunun yanında İstanbul'da yardıma muhtaç göçmenlerden 22 mahallede toplam 1.285 kişiye elbise dağıtmıştır. Ancak yardım sırasında herhangi bir haksızlığa yol açmamak için göçmenlerin mahalle imamı ve muhtarları tarafından alacakları vesikayı, muhacirin komisyonu veya Osmanlı Hilâl-i Ahmer Dairesi'ne tasdik ettirmeleri istenmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁴ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 53-56.

¹⁰⁵ Türkmen, *a.g.m.*, s. 513.

¹⁰⁶ Kıyye, *okka* gibi yaklaşık 1.300 kg'lık ağırlık birimidir.

¹⁰⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri..., *Osmanlı Belgelerinde...*, s. 613-615.

¹⁰⁸ *Balkan Harbinde 87. Alay Trabzon Gönüllüleri*, Neşreden: Meşveretçi Naci, Yayına Hazırlayan: Veysel Usta, Serander Yayıncılık, Trabzon 2009, s. 123.

¹⁰⁹ Alp, *a.g.e.*, s. 168-170.

¹¹⁰ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 85-86.

İLKER ALP

Mısır'daki önemli şahsiyetler de para yardımlarında bulunmuşlardır. 1912 yılına ait yardım listesinde yüz lira ve daha fazla yardım yapanlar şunlardır: Prens Said Hilmi Paşa'nın kızı Emine Hanım 1.100 lira, Eski Hidiv İsmail Paşa'nın kızı Emine 200 lira, Başkadınefendi 100 lira, Aziz İzzet Paşa'nın eşi 110 lira, Mısır Hidivi'nin annesi 110 lira, Prenses Nimet Muhtar 110 lira, eski Hidiv İsmail Paşa'nın eşi Neşedil 100 lira ve Prenses Kadriye Hüseyin 100 lira vermişlerdir. Bunların dışında daha az miktarda para yardımında bulunanların da ayrı isim listeleri bulunmaktadır.¹¹¹ 1912 yılında Mısır Hidivi'nin annesi (Ömer Paşa vasıtasıyla) birincisinde 100.000 kuruş ve ikinci bağışında 109.250 kuruş yardım etmiştir.¹¹² Yine Mısır Hidivi'nin annesi Yenibahçe ve Topkapı civarındaki göçmenler için 300 İngiliz sterlini, Prens Hilmi Kamil Paşa'nın eşi Prenses Melek Hanım ise 5 büyük sandık içinde 700 takım eşya ve Hüseyin Bey isimli şahıs da 100 Mısır lirasını göçmenlere yardım olarak bağışlamışlardır.¹¹³

Mısır'dan başka Güney Afrika Müslümanları da, İngiltere'nin sömürgesi durumunda olmalarına rağmen, ellerinden geldiğince gayret sarf ederek Balkan Savaşları mağdurları için Osmanlı Devleti'ne yardım etmişlerdir. 1913 yılında Güney Afrika'da Transvaal Eyaleti dâhilinde bulunan Belomofontin şehri Müslümanları tarafından 150 İngiliz sterlini, 5 şilin, 6 pens toplanmıştır.¹¹⁴ Toplanan meblâğın ise Osmanlı Hükümeti'ne teslim edilerek Balkan Savaşı mağdurlarına harcanmak üzere Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışlanması istenmiştir.¹¹⁵

1912 yılında Osmanlı ülkesi dâhilinden Kızılay'a yapılan bağışlar önemli bir tutarı oluşturmuştur. Örneğin: Konya: 5.123, Trabzon: 3.894; İzmir: 3.579, Sivas: 3.556, Mamuretülaziz: 3.310, Halep: 2.570, Musul: 1.949, Adana: 1.871, Kudüs: 1.638, Beyrut: 1.723, Hüdavendigâr: 1.706, Erzurum: 1.241, Ankara: 964, Kastamonu: 925, Edirne: 598, Bitlis: 512, İzmir: 511, Şam: 50, Diyarbekir: 488, Basra: 382, Bağdad: 367, Hicaz: 294, Biga: 140, Cezayir Bahri Sefid: 123, Van: 113, Manastır: 11, Selânik: 97, Karesi: 87, Yanya: 68, Yemen: 34, Çatalca: 7, Kosova: 1 Osmanlı lirası bağışta bulunmuşlardır.

¹¹¹ Tepekaya, Kaplan, *a.g.m.*, s. 155-158.

¹¹² Tepekaya, Kaplan, *a.g.m.*, s. 158.

¹¹³ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s. 85-86.

¹¹⁴ BOA, *HR.TO.*, Dosya No: 545, Gömlek No: 58.

¹¹⁵ BOA, *HR.TO.*, Dosya No: 545, Gömlek No: 73.

BALKAN SAVAŞLARI'NDA TÜRK VE İSLÂM DÜNYASINDAN GELEN YARDIMLAR

Bunların dışında 1913 yılında da Hicaz Vilâyeti'nden 10.000 liraya yakın bir meblağ gelmiştir. Ancak bu yardımların bir kısmının Edirne, Manastır, Selânik, Yanya, Çatalca, Kosova gibi işgal edilen veya savaş alanı dâhilinde bulunan yerlerden gelmiş olması dikkat çeken bir özelliği teşkil etmiştir.

1913 yılında da dış yardımların gönderilmesine devam edilmiştir. Hindistan, Rusya, Bosna-Hersek, Güney Afrika, Afganistan, Belucistan, İran ve diğer ülkelerdeki Türklerle Müslümanlar yardımlarını esirgememişlerdir. Mevcut olan sınırlı kayıtlara göre yardım gönderen ülkelerin isimleri ile gelen para miktarları şöyledir: Hindistan: 157.044, Rusya: 19.464, Cezayir: 13.804, Güney Afrika: 13.211, Mısır: 9.857, Bosna ve Hersek: 6.210, Romanya: 3.255, İran: 2.597, Batavya: 1.599, Bulgaristan: 986, Kıbrıs: 963, Tunus: 612, Çin: 372, Garbi Avustralya: 294, Girid: 75, Bingazi: 7 Osmanlı lirası bağışta bulunmuşlardır.

Hristiyan ülkelerin bünyesinde yaşayan Müslümanlar da yardım kampanyalarına katılmışlardır. Nitekim yabancı ülkelerden gelen 15.000 Osmanlı lirasının büyük bir kısmını Türklerle Müslümanlar göndermişlerdir. Hristiyan ülkelerden gelen para miktarları şöyledir: Almanya: 4.676, Avusturya ve Macaristan: 3.866, İngiltere: 2.038, Amerika: 1.813, Fransa: 1.192, Flemenk: 251, İspanya: 184, Belçika: 127, İsveç: 48, Japonya: 43, Danimarka: 43, İsviçre: 23, İtalya: 4 Osmanlı lirası.¹¹⁶

Resmî kayıtlardan tespit edilebildiği kadarıyla, Balkan Savaşları boyunca her türlü desteği esirgemeyen bütün İslâm Dünyası'ndan, gelen yardımların arasında sadece nakdî yardımların toplamı 263.000 liraya ulaşmıştır. Bu yardımların 157.044 (İngiliz bankaları aracılığıyla gönderilen 28.000 liralık tutarın da dâhil edilmesiyle 185.000) lirası Hindistan Müslümanlarından gelmiştir. Bu da toplam yardımın neredeyse yarısıdır.¹¹⁷ Güney Afrika, Mısır, Cezayir ve Bingazi olmak üzere Afrika İslâm ülkeleri 35.879 lira ve Rusya Türkleri 19.464 lira Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışlamıştır. Bosna Hersek, Romanya, İran, Batavya, Bulgaristan, Kıbrıs, Tunus, Çin, Batı Avustralya ve Girit'te yaşayan Türklerle diğer Müslümanlar tarafından toplam 16.963 lira yardım yapılmıştır.¹¹⁸

¹¹⁶ Tepekaya, Kaplan, *a.g.m.*, s. 158-160.

¹¹⁷ Eren, *a.g.m.*, s. 235; Tepekaya, Kaplan, *a.g.m.*, s. 159-160.

¹¹⁸ Tepekaya, Kaplan, *a.g.m.*, s. 159-160.

Sonuç

Osmanlı Devleti, 1911-1912 yıllarında cereyan eden Trablusgarp Savaşı'nın açtığı yaraları sarmaya fırsat bulamadan, emperyalist devletlerin teşvikiyle 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın saldırmasıyla I. Balkan Savaşı patlak vermiştir. Osmanlı Devleti bu savaşa, askerî açıdan olduğu gibi, teknolojik, lojistik ve sıhhi teşkilatlanma ile hizmet verme bakımından da yetersiz bir hâlde ve hazırlıksız yakalanmıştır. Devletin malî ve iktisadî durumu ise savaşı sürdürmeye, hatta ülkenin müdafaası için icap eden zorunlu ihtiyaçları karşılamaya elverişli değildir. Osmanlı Devleti'ndeki bu olumsuzlukları giderebilmek için dünyanın dört bir yanından Türkler ve diğer Müslümanlar askerî, tıbbî, nakdî yardımlarda bulunmuşlar, cephe ve şehirlerde çok sayıda hastane kurmuşlar, savaşta yaralanan askerlere sağlık hizmeti vermişler, mültecilerin temel ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlar, Rumeli göçmenlerini gemilerle İstanbul'a ve Anadolu'nun çeşitli yerlerine nakletmişler, Balkan devletlerine karşı Osmanlı ülkesini müdafaa edebilmek için Türk Ordusu'nun saflarında gönüllü olarak savaşa katılmışlardır.

XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında yaygınlık kazanan Türkçülük ve İslâmcılık gibi fikir akımlarının tesiriyle, bütün Türk ve İslâm Dünyası arasında, büyük ölçüde birlik, beraberlik ve kültürel bağ sağlanmıştır. Elbette bunda İttihad ve Terakki'nin sistemli çalışmalarının faydası görülmüştür. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin, hem İslâm ülkeleri arasında, hem de Türk Dünyası'nda tek bağımsız devlet olması, ayrıca Halifelik kurumunun merkezi bulunması gibi hususlar yakınlaşmada büyük ölçüde etkili olmuştur. Mevcut durumuyla Osmanlı Devleti ile Halife olan Türk Sultanı, İslâm ve Türk Dünyası'nın hem manevî rehberiydi, hem de Hristiyan emperyalistlerin saldırılarına karşı gelebilecek tek ümit kaynağı durumundaydı. Bu nedenle Türklerle diğer Müslüman milletler, Osmanlı Devleti'nin, Balkan Savaşları sırasında uğradığı felâketlere duyarsız kalmamışlar ve her türlü desteği sağlamaya çalışmışlardır. İslâm ve Türk Dünyası'ndan gelen yardımlar sadece Trablusgarp veya Balkan Savaşları ile sınırlı kalmamıştır. Daha sonraki dönemlerde, I. Dünya Savaşı'nda ve özellikle Millî Mücadele yıllarında da devam etmiştir. Özellikle Pakistan, Afganistan, Bangladeş, Rusya, Kırım, Kuzey Afrika, Uzak Doğu, Balkanlar, Doğu Avrupa vd. ülke ile coğrafi bölgelerde yaşayan Türklerle Müslümanlar, emperyalist devletlere karşı mücadele ettiklerinden dolayı Osmanlı Devleti ve sonradan da Türkiye Cumhuriyeti'ne güçlü duygusal bağlarla da bağlanmış ve derin hayranlık hissetmişlerdir. Bu sebeple Türkiye Türkleri ile birlikte üzülüş veya sevinmişlerdir. Osmanlı Devleti ile yerine kurulan

BALKAN SAVAŞLARI'NDA TÜRK VE İSLÂM DÜNYASINDAN GELEN YARDIMLAR

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin mevcudiyetleri ve elde ettikleri başarıları onların millî ve dinî gururlarıyla onurlarının güçlenmesine yol açmıştır. Bu hususlar ise, Batılıların bütün olumsuz algı operasyonları ve propagandalarına rağmen, Türkiye ile diğer ülkelerdeki Türklerle Müslüman milletlerin arasındaki birlik-beraberlik düşüncesinin ve manevî bağların ne denli yüksek bir seviyede bulunduğu önemli bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Vesikaları

a.) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

HR.SYS., Dosya No: 2434, Gömlek No: 69.
HR.TO., Dosya No: 543, Gömlek No: 59.
HR.TO., Dosya No: 543, Gömlek No: 66.
HR.TO., Dosya No: 543, Gömlek No: 75.
HR.TO., Dosya No: 543, Gömlek No: 87.
HR.TO., Dosya No: 544, Gömlek No: 46.
HR.TO., Dosya No: 544, Gömlek No: 54.
HR.TO., Dosya No: 544, Gömlek No: 79.
HR.TO., Dosya No: 545, Gömlek No: 58.
HR.TO., Dosya No: 545, Gömlek No: 6.
HR.TO., Dosya No: 545, Gömlek No: 73.
HR.TO., Dosya No: 547, Gömlek No: 7.
MV., Dosya No: 234, Gömlek No: 170.
MV., Dosya No: 238, Gömlek No: 10.
MV., Dosya No: 241, Gömlek No: 157.

b) Kızılay Arşivi

K. A., No. 18-92, 3. 12. 1912.
K. A., No. 101-18, 06. 01. 1912.
K. A., No. 98-89, 1913.

2. Araştırma Eserler ve Makaleler

ALP, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

İLKER ALP

ARMAOĞLU, Fahir, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Ankara 1975.

ASLAN, Betül, *I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türkleri'nin Anadolu Türklerine Kardeş Kömeği (Yardımları) ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

“Balkan Harbi Esnasında Türkiye'ye Gelen Ecnebi Hilâl-i ve Salib-i Ahmer Hey'etlerinin Esâmisi”, *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası*, No: 2, 15 Ekim 1921.

Balkan Harbinde 87. Alay Trabzon Gönüllüleri, Neşreden: Meşveretçi Naci, Yayına Hazırlayan: Veysel Usta, Serander Yayıncılık, Trabzon 2009.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 2, K. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

BIYIKLIOĞLU, Tefvik, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. I, Ankara 1955.

BİLSEL, Cemil, *Devletler Hukuku*, 2. Basım, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 137, İstanbul 1940.

CÖHÇE, Salim, “Türk İstiklâl Savaşı ve Hindistan Müslümanları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 37, Mart 1997.

ÇAPA, Mesut, “Balkan Savaşı'nda Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti”, *OTAM (Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S. 1, Ankara 1990, ss. 89-115.

ÇELEN, Kuter, *Balkanlar'da Osmanlı'nın Acı Yılları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2014.

ÇETİN, Nurten, “Balkan Savaşları'nda İzmit'te Seferberlik Uygulamaları”, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu - II*, Kocaeli 2016, ss. 977-987.

_____, “Balkan Savaşları'nın Karadeniz Bölgesi'ndeki Toplumsal Yansımaları ve Bölgeden Orduya Yapılan Yardımlar (1912-1913)”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, XV/30, 2015, ss. 79-98.

BALKAN SAVAŞLARI'NDA TÜRK VE İSLÂM DÜNYASINDAN GELEN YARDIMLAR

_____, “Balkan Savaşları'nın Orta Anadolu Vilayetlerine Etkisi”, *Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, 6/8 Ekim 2016, Çanakkale, 2017, ss. 199-211.

DAYI, Derinsu, S. Esin, “Türk Yurdu'nda Balkanlar ve Balkan Savaşları ile İlgili Haberler”, *Atatürk Dergisi*, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi, Cilt 1, Sayı 1, 2012, ss. 21-47.

DEVLET, Nadir, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

ERASLAN, Cezmi, “II. Abdülhamit'in Hilafet Anlayışı”, *Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri (27-29 Mayıs 1992): Bildiriler*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994, ss. 93-106.

EREN, Cüneyt, Yılmaz, Nurullah, “Hindistan Bhopal Emiri ve Müfessir Sıddık Hasan Han'ın Osmanlı Devleti İle İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 19, Erzurum 2002, ss. 233-238.

ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu'nun Anlaşmaları)*, C. I, Ankara 1953.

Gnkur. Bşk.lığı ATASE Bşk.lığı, *Balkan Harbi, Birinci Çatalca Muharebesi*, C. II, K. I, Ankara 1983.

GÖZÜBÜYÜK, Abdurrahman Şeref, Kili, Suna, *Türk Anayasa Metinleri (1839-1980)*, 2. Baskı, Ankara 1982.

HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

HALL, Richard C., *Balkan Savaşları 1912-1913, I. Dünya Savaşı'nın Provası*, Çeviren: M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2003.

HAYTA, Necdet, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

HOTİNLİ, Rauf Ahmet, “Bulgaristan”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, MEB, İstanbul 1979, ss. 801-803.

İLKER ALP

“İmparatorluk Haricindeki Türklerin Osmanlılara Yardımları”, *Türk Yurdu*, C. 2, Tutibay Yayınları, Ankara 1999.

KAMİL, İbrahim, “Enver Paşa’nın Birinci Dünya Savaşı Sırasında Balkanları Teftişi İle İlgili Bilinmeyen İki Belge”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 18, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 83-107.

_____, “I. Balkan Savaşı ve Bulgar Ordusunda Ermeni Bölüğü”, *Karadeniz Araştırmaları Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi*, Güz 2016, Sayı 51, ss. 1-18.

_____, *İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan’daki Türklerin Hakları*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara 1989.

_____, *Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili Bulgaristan Diplomatik Belgeleri (1919-1922) Cilt 1 (1919-1920)*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken 2017.

KELAĞA AHMET, İbrahim, “Yunanistan’da Tarih Okul Kitaplarında Balkan Savaşları”, *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilaflı Durumlar*, C. 2, Editör: Mustafa Türkeş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, ss. 1159-1184.

KESKİN, Mustafa, *Hindistan Müslümanları’nın Millî Mücadele’de Türkiye’ye Yardımları (1919-1923)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991.

KIDWAI, Abdur Raheem, “Ensârî, Muhtar Ahmed (1880-1936)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s. 253.

KOÇAR, Çağatay, “Çukurova’nın Kurtuluşuna İştirak Eden Türkistanlılar”, *XI. Türk Tarih Kongresi (5-9 Eylül 1990), Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt 6, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994, ss. 2377-2387.

KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1970.

BALKAN SAVAŞLARI'NDA TÜRK VE İSLÂM DÜNYASINDAN GELEN YARDIMLAR

ÖKE, Mim Kemal, *Hilafet Hareketleri, Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Millî Mücadelesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.

ÖZCAN, Azmi, “İkbal’in Torunları Yardım Bekliyor”, *Millî Gazete*, 12 Ekim 2005, <http://www.risale-inur.org/haber/index.php>, (Erişim: 24.03.2018).

_____, *Pan-İslamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1992.

ÖZLEM, Kader, “19. Yüzyılda Balkanlar’da Yaşanan Bazı Önemli Olayların Diplomasinin Gelişmesine Etkileri”, *Diplomasi Tarihi I*, Editörler: Barış Özdal, R. Kutay Karaca, Dora Yayını, Bursa 2015, ss. 449-476.

_____, “Balkan Savaşları (1912-1913)”, *Diplomasi Tarihi I*, Editörler: Barış Özdal, R. Kutay Karaca, Dora Yayını, Bursa 2015, ss. 492-507.

_____, “Bulgaristan’ın Türk Azınlık Politikası (1912-1923)”, *VIII. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi*, “Küresel ve Bölgesel Sistemde Devlet ve Devlet Dışı Aktörler”, 28-29 Kasım 2016, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa 2016, ss. 277-293.

_____, “Asimilasyon, Göç ve Demokratik Dönem Azınlık Sorunları Bağlamında Bulgaristan Türkleri”, *Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı, Yeni Türkiye IV*, Sayı 69, Mart-Haziran 2015, ss. 4423-4430.

_____, “Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri”, *Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine Makaleler*, Editör: Yeliz Okay, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013, ss. 173-202.

_____, “1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması’nın Bulgaristan Türklerinin Azınlık Hakları Bağlamında Analizi”, *Prof. Dr. Mehmed Genç’e Armağan*, Editörler: Kâmuran Rençber, Barış Özdal, Zeynep Özgenç, Dora Yayını, Bursa 2016, ss. 535-549.

PALMER, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çeviren: Belkis Çorakçı Dişbudak, Alfa Yayınları, İstanbul 2014.

İLKER ALP

QURESHİ, M. Naeem, “Hindistan Hilafet Hareketi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 18, İstanbul 1998, ss. 109-111.

REED, John, *Balkanlarda Savaş*, Çeviren: F. Burak Aydar, Sevgi Tamgüç, Pencere Yayınları, İstanbul 2006.

SADIQ, Muhammed, “Türk Devrimi ve Hint Özgürlük Hareketi”, *Atatürk’ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları Uluslararası Sempozyumu (Ankara 2-6 Kasım 1981)*, Ankara 1981, ss. 216-226.

SANNAV, Sabri Can, “Balkan Harbi’nde Limni Adası’nın Yunanistan Tarafından İşgali ve Adadan Çekilen İşgal Telgrafları”, *Türk Yurdu*, Ankara Kasım 2012, Cilt 32, Sayı 303, ss. 123-128.

Sultan Abdülhamid, *Siyasi Hatıratım*, Hazırlayan: S. Can, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 1984.

ŞIVGIN, Hale, “Mustafa Kemal’in İlk Savaşı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 10, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, ss. 187-196.

ŞİMŞİR, Bilâl N., *Atatürk ile Yazışmalar: (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981.

_____, *Bulgaristan Türkleri*, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 2012.

_____, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, ss. 47-66.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları*, İstanbul 2013.

TEPEKAYA, Muzaffer - Kaplan, Leyla, “Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, 2003, ss. 147-202.

TÜRKGELDİ, Ali Fuad, *Görüp İştiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.

“Türklük Şuûru-Hilâl-i Ahmer İânesi”, *Türk Yurdu*, S. 31, 23 Ocak 1913.

BALKAN SAVAŞLARI'NDA TÜRK VE İSLÂM DÜNYASINDAN GELEN YARDIMLAR

“Türklük Şuûru - Şimalli Hemşerilerimiz”, *Türk Yurdu*, S. 38, 1 Mayıs 1913.

TÜRKMEN, Zekeriya, “Balkan Savaşı Sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Osmanlı Ordusuna Yönelik Sağlık Hizmetleri”, *Belleten*, C. LXVIII, S. 252, Ağustos 2004, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005, ss. 483-518.

URHAN, Vahit Cemil, “Girit'te 1910 Yılında Yapılan Seçimler ve Müslüman Üyelerin Girit Millî Meclisinde Yaşadıkları Yemin Sorunu”, *Geçmişten Günümüze Girit Tarih, Toplum, Kültür Uluslararası Sempozyumu, 16/17/18 Ekim 2015*, Kuşadası, 2017, ss. 89-100.

ÜLMAN, A. Halûk, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 355, Ankara 1973.

ÜNAL, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, Dördüncü Baskı, Emel Yayınları, Ankara 1977.

YILMAZ, Vahdet Keleş, *Teşkilât-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

Şehbâl, A: 83, 1 Ekim 1329 (1913).

Şehbâl, A: 85, 1 Kasım 1329 (1913).

**DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS
HARBİNE ASKER TEMİNİ VE DİVANEORMAN
NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)**

Aziz ALTI*

ÖZ

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan NFS.d. 6445 numaralı defter, 1773 senesinde Osmanlı-Rus harbine insan gücü sağlamak amacıyla tutulmuştur. Hezargrad kazasının mahallelerini ve 3 nahiyesini ihtiva eden bu defter, 41 sayfadan meydana gelmektedir. Ele alınan çalışmada, bu üç nahiyeden birisi olan Divaneorman nahiyesi incelenmiştir. 1773 yılında, Ruslara karşı Tutrakan şehrinin muhafazasına katkıda bulunmak için Divaneorman nahiyesinden 540 kişi seçilerek bu deftere kaydedilmiştir. Bu doğrultuda Divaneorman nahiyesine ait olan bilgiler iki kategoride değerlendirilmiştir. Defterdeki bilgiler ilk olarak askerî açıdan irdelenmiş, ikinci safhada ise mevcut veriler sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Rus Savaşı, Divaneorman, Tutrakan, Nüfus, Nüfus Defteri.

**THE MILITARY SUPPORT TO THE 1768-1774 OTTOMAN-RUSSIAN
WAR FROM DİVANEORMAN DISTRICT AND DİVANEORMAN
DISTRICT'S DEMOGRAPHIC FEATURES
(Based on the Registry 6445, dated 1773)**

ABSTRACT

The Registry NFS.d. 6445 in the Ottoman Archives that dates back to 1773 indicates provision of human power to the Ottoman-Russian War. This registry which

* Dr. Öğr. Üyesi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tunceli, ORCID: orcid.org/0000-0002-5009-9438, E-mektup: azizalti@munzur.edu.tr

includes neighbourhoods and the three districts of Hezargrad, is composed of 41 pages. This study examines the Divaneorman district, one of the three districts. In order to contribute to the defence of the Tutrakan city in 1773 against the Russians, a total number of 540 people were selected from the Divaneorman district and recorded in this registry. In this respect, the information belonging to the Divaneorman district is evaluated in two categories: First, the information in the registry is explored from a military standpoint. Second, the present data are evaluated in social, economic and cultural terms.

Keywords: Ottoman-Russian War, Divaneorman, Tutrakan, Population, Population Registry.

Giriş

Fatih Sultan Mehmed'in Karadeniz politikası neticesinde buradaki Ceneviz kolonilerini ele geçirmesi, 1461'de Trabzon Rum İmparatorluğuna son vermesi ve 1475'de Kırım'ı fethetmesinin ardından Karadeniz bir Türk gölü haline gelmiştir. Moskova'nın Altınordu hâkimiyeti altında geçirdiği knezlik döneminde, Osmanlı Devleti ile dostane ilişki yürüttüğü görülmektedir. Fakat knezlik'ten çarlığa geçiş tamamlandığında, özellikle IV. İvan'ın kendisini üçüncü Roma imparatoru olarak görmesi artık Osmanlı Devleti ile sürdürülen ilişkinin boyutunun değişeceğini gösteriyordu. İlerleyen süreçte Karadeniz ve Kafkaslar üzerindeki hâkimiyet ve nüfus mücadelesi Osmanlı Devleti ile Rusya'yı karşı karşıya getirmiş ve XVII. yüzyılın sonlarına doğru iki devlet arasındaki sürtüşme resmen gün yüzüne çıkmıştı.¹ Nitekim iki devletin de Ukrayna üzerinde egemen olma isteğinden dolayı 1678'de iki taraf arasındaki ilk büyük savaş meydana gelmiş ve 1681'de yapılan antlaşmayla geçici olarak barış sağlansa da nihai çözüm Osmanlı ile Rusya arasında 1686-1700 yıllarında yapılan savaşla gelmişti.² Böylece XVIII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin bu yüzyılda Rusya ile derin bir mücadele yaşayacağı gün yüzüne çıkmıştı.

Rusya çaricesi II. Katerina'nın Lehistan'ın iç işlerine müdahalede bulunması, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşının başlıca nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Prut Savaşı'nın ardından yapılan antlaşmada Osmanlı Devleti tarafından Rus Devleti'nin Lehistan'ın iç işlerine karışmayacağına

¹ Halil İncalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Belleten*, C. XII, Ankara 1948, s. 349-409.

² Halil İncalcık, "Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992 Sempozyumu Bildirileri*, TTK, Ankara 1999, s. 33-34.

**DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)**

dair bir madde koyması, Osmanlı'nın kuzey hudutlarında Rusların tahakkümü altında bir kral görmek istemediğinin belirtisiydi. Bu maddeye rağmen Rusların Lehistan iç işlerine müdahale etmeleri ve Lehistan'daki muhalif kesimin Osmanlı Devleti'nden yardım talep etmesi, Osmanlı'yı savaş kararı almaya yöneltmişti.³ Bu temel sebebin yanı sıra Rusların, Osmanlı sınırında yeni kale inşa ettirmesi, Gürcüleri, Karadağlıları isyan ettirmesi ve Kabartay'a tecavüz hareketinde bulunması gibi sebeplerden dolayı Ekim 1768'de Rusya'ya savaş ilan edilmişti.⁴

Savaşın genel seyrinde Osmanlı Devleti, Ruslar karşısında başarısız olarak birçok mağlubiyet almıştır. Hatta tarihe Çeşme Olayı olarak da geçen olayda Ruslar, Çeşme Limanı'nda Osmanlı donanmasını yakmışlardır.⁵ Savaşın son yıllarında barışın yapılabilmesi için belli bir süreliğine ateşkes hususunda anlaşılarak görüşmelere başlanılmış fakat Fokşani'de yapılan barış müzakereleri Rusların Kırım'ı ilhak etme tekliflerinden dolayı olumlu sonuçlanmamıştır. Böylece savaş, 25 Mart 1773 tarihinden itibaren tekrar başlamıştır.⁶

Bu savaşta, insan kaynağı temin edebilmek için Hezargrad kazasından işe yarar kişiler, Tutrakan⁷ Kalesi'nde muhafızlık yapmak üzere

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 4, 1. Bölüm, TTK, Ankara 1978, s. 356-366; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 25; Ayrıca Lehistan'daki muhalefetin Osmanlı Devleti'ne yaptığı yardım karşılığında Podolya Eyaletinin verilmesini teklif etmeleri Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmesinde etkili olmuştur. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, C. III-IV, (sad.) Neşet Çağatay, TTK, Ankara 1992, s. 56.

⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 368.

⁵ Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s. 62.

⁶ Fevzi Kurtoglu, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekâtı ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, Deniz Matbaası, İstanbul 1942, s. 49-50.

⁷ "Tutrakan, Bulgaristan'da Tuna'nın sağ kıyısında bir şehirdir. Tutrakan, 1642 yılında Özi eyaletine bağlı bir kaza durumundadır. Daha sonra 1865'ten 1880'e kadar Tutrakan, Rusçuk sancağına bağlı bir kaza olarak yerini almıştır. 1866 yılında Tutrakan'ın erkek nüfusuna bakıldığında 1018 Müslüman, 1383 Bulgar, 21 Müslüman Çingene ve 15 Hıristiyan Çingene olmak üzere toplam 2437 erkek nüfusunun olduğu gözükmektedir. Aynı yılda Tutrakan'da 1200 hane, 200 dükkân ve 40 köy bulunmaktadır. 1908 yılında Bulgaristan Krallığına dâhil olan Tutrakan şehri, 1919'da Neuilly Antlaşması ile Romanya'ya geçer. 1940 yılında Bulgaristan topraklarına yeniden dâhil edilen Tutrakan şehri, o tarihten günümüze hala Bulgaristan'da yer almaktadır." Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017, s. 766; Ömer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, TTK, Ankara 1998, s. 94-108; Aşkın Koyuncu, "Tuna Vilâyeti'nde Nüfus ve Demografi", *Turkish Studies*, Volume 9/4 Spring Ankara 2014, s. 691; Hüseyin Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995, s.

seçildiler. Çünkü bu tarihte Tutrakan şehrinin Ruslar tarafından işgal edilme tehlikesi vardı. İşgalin önüne geçebilecek insan kaynağı ihtiyacından dolayı Tutrakan'a yakın bir şehir olan Hezargrad'dan asker temin etme yoluna gidilmiştir. Bu doğrultuda Hezargrad kazasının merkez mahalleleriyle bu kazaya bağlı olan İvrana, Karalom ve Divaneorman nahiyelerinden bireyler deftere kaydedildiler. Her nahiyeden 540 kişi olmak üzere toplamda deftere 1620 kişi yazılmıştır. Bu çalışmada Divaneorman nahiyesindeki kayıtları inceleyeceğiz. 6 Ağustos 1773 tarihinde Divaneorman nahiyesinde toplamda 540 kişi deftere yazılarak bunlar üç bölüme ayrılmışlardı. 180 kişilik gruplardan meydana gelen her bölük, birer ay süreyle olmak üzere Tutrakan muhafazasında görev alacaklardı.⁸ Grupların görev yerlerine gitme zamanı ayın başı olarak belirlenmiştir. Yeni grubun Tutrakan'a gelmesiyle birlikte önceki grup vazifesini yeni gelen gruba devredip buradan ayrılarak evlerine gitmekteydiler.⁹ 13 Ekim 1773'te yapılan çarpışmada Türkler yenilerek her türlü mühimmatlarını Ruslara bırakıp geri çekilmek zorunda kaldılar. Bir Rus birliği bu galibiyetin ardından Silistre şehrine saldırsa da başarılı olamayarak geri çekildi fakat Tutrakan şehrini ele geçirmeyi başardılar.¹⁰ 1773 senesinin sonunda Sultan III. Mustafa'nın ölümünün ardından yerine geçen Sultan I. Abdülhamid savaşa devam etme kararı olsa da, o da Ruslar karşısında mağlubiyetler alarak 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Küçük Kaynarca Antlaşması 28 madde ve iki ek maddeden oluşuyordu. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Kırım, Kuban, Bucak ve Yedisan Tatarlarının bağımsızlıklarını kabul ederek, Kırım'ın sadece hilafet doğrultusunda kendisi ile bir bağlılığının olduğuna razı oluyordu. Rus ticaret gemilerine Karadeniz'den Akdeniz'e ve Tuna üzerinde serbest geçiş hakkı tanınarak diğer ülkelere verildiği gibi ticari imtiyazlar verilecekti. Çariçe II. Katerina, Osmanlı Devleti'nin her bölgesinde konsolosluklar açabiliyor ve atadığı konsoloslar aracılığıyla tüm dindaşlarını himaye edebiliyordu. Eflak

37; Kadir Acar, *Osmanlı Devleti'nde Bir İdâri Reform Denemesi: Tuna Vilâyeti (1864-1867)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Necdet Hayta, Ankara 2013, s. 54; "Tutrakan", *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, Sabah Yayınları, C. 19, 1992, s. 456.

⁸ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Nüfus Defterleri, Defter No: 6445 Sayfa No: 34. (COA, NFS.d. 6445/34.)

⁹ COA NFS.d. 6445/2.

¹⁰ Halime Doğru, *XIII.-XIX. Yüzyıllar Arasında Rumeli'de Sağ Kolun Siyasi Sosyal Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2000, s. 108; Ersin Kırca, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200) (1183-1185/1769-1771) Transkripsiyon Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Erhan Afyoncu, İstanbul 2007, s. XXIII.

**DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)**

preneşleri sadece çariçenin izni ile değiştirilebilecek ve bölge halkı bundan böyle haraç dışında her türlü vergiden muaf tutulacaklardı. Ayrıca Osmanlı Devleti üç taksitle 1777 yılına kadar Rusya'ya 15 bin kese savaş tazminatı ödeyecekti.¹¹

1. 6445 Numaralı Nüfus Defterinin Tanıtımı

6445 Numaralı Nüfus Defteri, padişahın fermanına binaen, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında Tutrakan şehrinin muhafazası için görev yapacak bireylerin kayıt altına alınması amacıyla tutulmuştur. Bu doğrultuda Hezargrad kazasında 14 ile 60 yaş arasındaki savaşabilecek erkek nüfus, deftere yazılmıştır. Eylül 1773 tarihinde tutulan bu defter, 41 sayfadan oluşmaktadır. Defterin 2 ile 5. sayfaları arası Hezargrad kazasının merkez mahallelerini, 6-13. sayfasını İvrana nahiyesi ve köylerini, 14-33. sayfasını Karalom nahiyesi ve köylerini, 34-41. sayfasını ise Divaneorman nahiyesi ve köylerini içermektedir. Deftere kaydedilen erkekler, lakap ve şöhretleriyle birlikte yazılmışlardır. Deftere toplam 1620 kişi yazılmış olup, yazılan bu kişiler 3 gruba ayrılarak, her ay bir grubun serhat şehri olan Tutrakan'da görev yapması kararlaştırılmıştır. Hezargrad kadısı tarafından görevlendirilen Esseyid Ahmed bu defteri kaleme alarak, Tutrakan Muhafızı Abdullah Paşa'ya göndermiştir.

2. Divaneorman Nahiyesi

Hezargrad kazasına¹² bağlı bir nahiyeye olan Divaneorman, Deliorman bölgesinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.¹³ Deliorman'ın sınırları kesin olmamakla birlikte Tuna, Beli Lom ve Pravadı çayı vadileri ile çevrilidir. Deliorman hafif dalgalı vadilerle oluşan bir bölgedir. Yöre, adını bünyesinde barındırdığı yayvan yapraklı ormanlarından almıştır. Deliorman adı, Kuman Türklerinin gür orman manasında kullandığı Teleorman'dan geldiği ileri

¹¹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. IV, (çev.) Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 414; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 5, (çev.) Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 671-673; Ayrıca Küçük Kaynarca Antlaşmasının tüm maddeleri için bkz *Muharrerât-ı Nâdire*, Yayına Hazırlayan: Ali Aktan, TTK, Ankara 2018, s. 187-201.

¹² Hezargrad kazası, 1530 yılında Niğbolu'ya bağlı bir nahiyeye olsa da daha sonraki dönemlerde sırasıyla Rumeli ve Silistre eyaletlerine bağlı bir kaza olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Tahir Sezen, *a.g.e.*, s. 348.

¹³ Machiel Kiel, "Deliorman", *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, s. 141.

sürülmektedir.¹⁴ Âşık Paşazade bu bölge için Ağaç denizi ismini kullanmıştır.¹⁵ Hezargrad'a yönelik ilk Osmanlı akınları XIV. yüzyılın sonlarında gerçekleşti. Vezîriâzam Çandarlı Ali Paşa 1388-1389 yıllarında bu bölgeyi ele geçirdi. 1393 senesinde ise bu bölgenin fethi tamamlandı.¹⁶ XVI. yüzyılın başlarına gelindiğinde Deliorman bölgesi Türklerin yoğun olarak yaşadığı bir coğrafya haline gelmiştir. Türk nüfusunun baskın duruma gelmesinin altında iki sebep yatmaktadır. Bunlardan ilki burada Osmanlı öncesi Türk nüfusun olmasıdır. İkincisi ve en önemlisi ise fetihlerin ardından bölgeye yapılan iskânların etkili ve kalıcı olmasıdır.¹⁷ 1845'te Divaneorman, Karlova ve Alçaklar nahiyelerinin toplam 139 köyü bulunmakta olup, bu köylerden yalnızca üçü Gayrimüslim, pek azı Gayrimüslim-Müslim nüfusun birlikte yaşadığı köy olup ekserisi Türk yerleşkesidir.¹⁸ 1878 yılında Deliorman'ın tamamı Bulgaristan'ın eline geçmiştir. 1912 Balkan Savaşı'nın ardından ise Deliorman'ın bir bölümü Romanya'nın eline geçmiştir. Bu tarihlerde Deliorman bir taraftan Bulgarlaştırılma diğer taraftan ise Rumenleştirilme faaliyetleriyle karşı karşıya kalmıştır. 1940 yılında Deliorman'ın tamamen Bulgaristan sınırlarına katılmasının ardından, Bulgar köylüleri şehirlere göç etmiş ve bölgedeki Türk nüfus yeniden baskın hale gelmiştir.¹⁹

3. Divaneorman Nahiyesine Ait Verilerin Sosyal Açıdan Analizi

Divaneorman bölgesi, Alevi ve Bektaşilerin yoğun olarak yaşadıkları coğrafyaların arasında yer almaktadır. Nitekim köy adlarından ve şahıs isimlerinden bu durum göze çarpmaktadır. Köyler arasında Yunus Abdal, Mümin Dede gibi abdal ve dede isimleriyle anılan köylerin yanında Balaban²⁰

¹⁴ Halime Kozlubel Doğru, *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca'nın Demografik Sosyal ve Ekonomik Durumu*, TTK, Ankara 2011, s. 5-6.

¹⁵ Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (çev.) Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 159.

¹⁶ Machiel Kiel, "Hezargrad", *DİA*, C. 17, İstanbul 1998, s. 297.

¹⁷ Machiel Kiel, "Deliorman", s. 142; Bulgaristan'a Anadolu'dan gönderilen Türk nüfusu için bkz. Ayşe Kayapınar, "Bulgaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması: Dönemlendirme Sorunu ve İskân", *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. 1, (ed.) Zeynep İskefiyeli, vd., Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2013, s. 326-329.

¹⁸ Osman Köksal, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Şumnu'daki Gayrimüslim Sekenin Demografik, Sosyo-Ekonomik Görünümü", *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 2, 2005, s. 190.

¹⁹ Machiel Kiel, "Deliorman", s. 143.

²⁰ "Karye-i Balabanlar ...", COA *NFS.d.* 6445/40; Ayrıca Tırhala livası içinde 1454-1455 yıllarında Balabanlı adlı bir köy bulunmaktaydı. Bu da Balaban aşiretinin geniş bir alana

DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)

gibi Alevilikle özdeşleşen bir topluluğun ismi de bulunmaktaydı. Ayrıca şahıs adlarına bakıldığında Alevi ve Bektaşiler tarafından sıkça kullanılan isimlerin varlığı gözükmemektedir. Bu adların başında Zülfikâr, Saltuk, Dede,²¹ Bektaş, gibi isimler gelmektedir. Bu isimlerin yanı sıra Hz. Peygamberin torunlarının ismi olan Hasan ve Hüseyin adlarının bölgede yoğun olarak kullanılmasına rağmen, bu isimlerin tek başlarına Aleviliği ya da Bektaşiliği çağrıştırmayacağını ifade eden görüşler mevcuttur.²²

İsimlerin yanı sıra köylerde yaşayan kişilerin de Bektaşî ve Bedreddinî²³ oldukları araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır. Yukarıda ismi de zikredilen Yunus Abdal'ın Demir Baba'nın kardeşi ve Hüseyin Baba'nın oğlu olduğu bilgisi verilmektedir. Şeyh Bedreddin ayaklanmasında birçok kişinin Yunus Abdal'ın yanına gelerek Şeyh Bedreddin'in gönüllülerinin arasına katıldıkları bilinmektedir.²⁴ Bunun yanı sıra Divaneorman nahiyesinde 16 yerleşim biriminde ikâmet eden Amuca kabilesi de bu tariktendi. Geçmişte Bedreddinî olan ve Bedreddinî ulularından (Kalfa) Ulu Ahmet Baba, 93 Harbinde İstanbul'a gelerek Rumelihisarı'ndaki Bektaşî tekkesine misafir olmuş ve burada daha yakından görme fırsatını yakaladığı Bektaşîliği benimseyerek Nafi Baba'ya intisap etmiş ve ondan Babalık icazeti

yayıldığını göstermektedir. Bkz. Hava Selçuk, "Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda Uyguladığı İskân Siyaseti (1432-1481), *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. 1, (ed.) Zeynep İskefiyeli, vd., Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2013, s. 340.

²¹ Dede lafzı Alevi ve Bektaşî literatüründe ise mürşitlik aşamasına gelmiş, babagân kolunda baba, çelebiyan kolunda çelebi adıyla anılan ve cemdeki 12 hizmet sıralamasında ilk sırada gösterilen cemi yönetme hizmetinin sahibi durumunda bulunan dini-ruhani önder anlamında kullanılmıştır. Bkz. Esat Korkmaz, *Alevilik ve Bektaşîlik Terimler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005, s. 180; Mütercim Asım Efendi'ye göre "*Kalender ve Bektaşî tarikâtinde dervişlere dede itlak ederler. İstilah-ı mahsuslarındandır.*" Mütercim Asım Efendi, *Burhan-ı Katı*, TDK, İstanbul 2009, s. 156.

²² Osman Köksal, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Bir Osmanlı Kasabası'ndaki Şahıs Adı Profili", *Bilgi*, S. 65, 2013, s. 235.

²³ Şeyh Bedreddin'in görüş ve felsefesini benimseyerek oluşturulan akımın adıdır. A. Y. Ocak, Şeyh Bedreddin İsyanı'nın Bedreddinîlik denilen dini hareketi doğurduğunu ve bu yolla Balkan Aleviliğini yarattığını ifade etmiştir. Bkz. A. Y. Ocak, *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heteredoksisinin Teşekkülü*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, s. 157; Şeyh Bedreddin'in idam edildiği şehir olan Serez, Bedreddin'in müritlerinin hac merkezi idi. Bkz. Michel Balivet, *Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyân*, (çev.) Ela Güntekin, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s. 101-102; Refik Engin ise Bedreddinî babalarının tümünün Eski Zağra'ya bağlı Yenişarköy kökenli olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Refik Engin, *Trakya ve Balkanlarda Bektaşîlik ve Bektaşî Süreklileri*, Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Yayınları, Almanya 2014, s. 62.

²⁴ Engin, *a.g.e.*, s. 238-239.

AZİZ ALTI

almıştır. Ulu Ahmet Baba'nın 93 Harbi sonrasında memleketine gitmiş ve ardından en sadık müritlerinden başlayarak Amuca kabilesinin ileri gelenlerini Bektaşiliğe sokmuştur.²⁵ Böylece Amuca kabilesinin bir kısmı Bektaşî olmuştur.

Kişi adlarının önündeki sıfat ve lakaplardan da anlaşılacağı üzere kişilerin fiziki özellikleri ve meslekleri hakkında bir izlenim elde edilmektedir. Fiziki özellikler hususunda isimlere bakılacak olunursa kara²⁶, sarı²⁷, topal²⁸, tombul²⁹, kızıl³⁰, köse³¹, kuru³², kambur³³, bıyıklı³⁴, cılız³⁵, sakallı³⁶, benli³⁷, çolak³⁸, kör³⁹, kısa⁴⁰, uzun⁴¹ gibi sıfatlarla bireylerin ten renkleri, el, ayak ve bedenindeki bozuklukları, zayıf, şişman, uzun ya da kısa oldukları, tüylerinin yoğun olup olmadıkları belirtilerek buradaki kişilerin insan zihninde tahayyül edilebilmesini sağlamıştır. Nitekim insanların tanınmasında en büyük ayırt edici özelliklerin başında sakal, bıyık, ten rengi ve fiziki durumlarının betimlenmesidir. Kişilerin daha kolay tanınabilmesi için elbette ki fiziki özelliklerinin yanı sıra babalarının isimleri de yazılarak ayırt ediciliği sağlanmıştır.⁴² Böylece fiziki özelliği ya da isim benzerliğinden oluşabilecek bir karışıklıkta baba adı devreye girerek ayırt edici özelliğe bir katman daha eklenerek kişiler arasında ayırt edici çizgi daha da kalınlaşmıştır.

Fiziki özelliğin yanı sıra deftere kaydedilen kişiler, eğer varsa meslekleriyle yazılmışlardır. Sadece kendi meslekleri değil babalarının

²⁵ Vahit Lütfi Salcı, "Trakya'da Türk Kabilleri I Amuca Kabilesi", *Türk Amacı Dergisi*, Yıl: 1 Sayı: 7, II. Kânun 1942, s. 312; Amuca kabilesinin günümüzdeki yerleşim yerlerinin listesi için bkz. Engin, *a.g.e.*, s. 74-81.

²⁶ "Kara Hüseyin Beşe", COA NFS.d. 6445/34.

²⁷ "Sarı Ali Beşe", COA NFS.d. 6445/35.

²⁸ "Tobal Hasan Beşe", COA NFS.d. 6445/34.

²⁹ "Donbul Halil", COA NFS.d. 6445/34.

³⁰ "Kızıl Mehmed Beşe", COA NFS.d. 6445/34.

³¹ "Karabacak oğlu Köse Mustafa", COA NFS.d. 6445/36.

³² "Kuru Halil Beşe", COA NFS.d. 6445/37.

³³ "Kambur Halil", COA NFS.d. 6445/39.

³⁴ "Bıyıklı Amuca", COA NFS.d. 6445/40.

³⁵ "Cılız Ali Beşe", COA NFS.d. 6445/41.

³⁶ "Sakallı oğlu İsmail", COA NFS.d. 6445/36.

³⁷ "Benli oğlu Hüseyin Beşe", COA NFS.d. 6445/37.

³⁸ "Çolak Hasan", COA NFS.d. 6445/37.

³⁹ "Kör Hasan Beşe", COA NFS.d. 6445/38.

⁴⁰ "Kısa bacak Mustafa", COA NFS.d. 6445/35.

⁴¹ "Uzun Hasan Beşe", COA NFS.d. 6445/38.

⁴² "Molla oğlu Osman, Akbaş oğlu Ali Beşe", COA NFS.d. 6445/38.

**DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)**

adlarıyla yazılanlar eğer babaları meslekleriyle zikredilmişse onların meslekleri yazılmış ve bu sayede Divaneorman bölgesindeki iş kollarının neler olduğu hususunda bilgi sahibi olmaktayız. Toplumdaki din görevlileri kaydedilen grup içerisinde ilk sırada yazılmıştır. Bu durum tahrir sistemindeki geleneğin devam ettiğini göstermektedir. Ele alınan tahrirlerde de kayıt altına alınan bölgedeki şahıslar yazılırken eğer Müslüman yerleşim birimiye ilk olarak imam, eğer ki Hıristiyan yerleşkesiyse ilk olarak onların dini liderleri kaydediliyordu. Bu doğrultuda kaleme alınan bu defterde bu özelliği görmekteyiz. İmam ve hatiplerin dışında duhancı⁴³, ormancı, boğacı, kovacı, değirmenci, tarhanacı, helvacı, fındıkçı, boyacı, pabuççu, terzi, berber gibi meslek erbâbları karşımıza çıkmaktadır. Bölgenin yoğun bir şekilde ormanlarla kaplı olması ormancı ve kovacılık gibi mesleklerin oluşmasına yol açmıştır. Helvacı, tarhanacı, fındıkçı olarak kaydedilen meslekler ise gıda sektörüne yönelik hizmet veren meslek dallarıdır. Değirmencilik ise gıda sektörüyle birlikte aynı zamanda klasik dönem sanayisi olarak nitelendirilebilecek üretim merkezli bir iş koludur. Pabuççu, boyacı, terzi, berber gibi meslekler ise toplumun çeşitli ihtiyaçlarını gidermek için vücuda gelmiş çeşitli iş dallarıdır. Ayrıca boğacı adında bir kaydın olması ise bu bölgede büyükbaş hayvancılığın yapıldığını göstermektedir. Örneğin Yunus Abdal Köyü'nden Duhancı Süleyman, Ormancı Mehmed Amuca, Boğacı Mustafa; Kalaycı Köyü'nden Terzi Mustafa; Lebnik Köyü'nden Tarhanacı Hüseyin; Zincirli Kuyucuk Köyü'nden Fındıkçı Hüseyin; Topcu Köyü'nden Değirmenci Ahmet; Kalova Köyü'nden Çoban Osman yukarıdaki meslek icracılarından bazılarıdır.

4. Divaneorman Nahiyesine Ait Verilerin Askerî Açından Değerlendirilmesi

Silistre ile Rusçuk arasında yer alan Tutrakan şehri, 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşında Ruslar tarafından ele geçirilme riskiyle karşı karşıya kalmıştı. Şehrin işgal edilme tehlikesinden ötürü padişah tarafından çıkartılan fermanla bölge halkı deftere yazılıp, Tutrakan muhafazası için görevlendirilmişti.⁴⁴ Divaneorman nahiyesinde isimleri yazılan kişiler üç gruba ayrılmış ve 180 kişiden oluşan her bir grubun bir ay müddetle kalenin

⁴³ Duhan, yaprakları kıyılarak içilen tütün demek olup, aynı zamanda duman anlamına da gelmektedir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, MEB, İstanbul 1983, s. 479.

⁴⁴ COA NFS.d. 6445/2.

savunmasında görev yapması planlanmıştır.⁴⁵ Fakat bu defterin oluşturulmasındaki temel dayanak, insani güç olarak işe yarayacak bireylerin tespit edilmesidir. Bundan dolayıdır ki fiziksel güçten yoksun ve ordunun işine yaramayacak kişiler, isimlerinin yanına ya da köylerin altına yapılan açıklamalarla belirlenmiştir. Nitekim henüz bıyığı ve sakalı çıkmayan gençler için “*şâbb-ı emred*” ifadesi kullanılmış, 12 yaşlarında olan çocuklar için ise “*şâbb-ı emred mürahik hümündedir*” tabiri kullanılmıştır. Ayrıca küçük yaştaki kişiler için çocuk, tıfil manasına da gelen “*uşak*” tabiri kullanılmıştır. Nitekim Kokarca-i Sagir köyünde deftere kaydedilenlerin beşi uşak olarak yazılmıştır.⁴⁶ İş yapamaz duruma gelen yaşlılar için ise “*amelmande*” ifadesi kullanılmıştır. Zaten defterin başında ordunun işine yarayacak yaş aralığı 14-60 yaş olarak belirtildiği için diğer yaş aralığındaki kişiler yukarıda ifade edilen tabirlerle ayrılarak, iş göremez sınıfına aktarılmışlardır. Bazı durumlarda Temurciler köyünde olduğu gibi hiç *amelmande* tabiri kullanılmayarak ihtiyarların kuvvetlerinin olmadığı zikredilmiştir.⁴⁷ Buna benzer durum Balcı Ahmed köyünde de görülmüş ve 6 kişi “*ademül iktidar*” olarak kaydedilerek, bunların işe yaramayacakları ifade edilmiştir.⁴⁸

İş göremez sınıfına aktarılan diğer bir grup ise “*alil*” açıklamasıyla kaydedilen hasta kişilerdi. Tam olarak neyden yaralandıkları açıklanmasa da büyük ihtimalle savaşta yara alan yaralı kişiler “*mecruh*” ibaresiyle kayıt altına alınarak iş göremez sınıfına dâhil edilmişlerdir. Nitekim Kuyucak-ı Kebir köyünde 2⁴⁹, Zincirli Kuyucuk köyünde 3 yaralı olmakla birlikte Kuyucak Kasım Köyü'nde de sayısı bilinmeyen yaralı veya yaralılar vardı.⁵⁰

Sekban⁵¹ ya da sipahi bayrağı altında olan kişiler ise zaten askeri bir görev icra ettikleri için onların Tutrakan muhafazası için deftere yeniden yazılması manasız olacaktı. Bundan dolayıdır ki bu kişilerin sipahi oldukları isimlerinin altına açıklanmıştı. Bu doğrultuda Yunus Abdal köyünden İsmail

⁴⁵ COA NFS.d. 6445/34.

⁴⁶ COA NFS.d. 6445/37.

⁴⁷ “*Beş nefer ihtiyarların kudreti olmamağla tezekkür olundu.*” COA NFS.d. 6445/35.

⁴⁸ COA NFS.d. 6445/35.

⁴⁹ COA NFS.d. 6445/36.

⁵⁰ COA NFS.d. 6445/37.

⁵¹ Yeniçeri ocağının ayrılmış bulunduğu üç kısımdan birine Sekban denilirdi. Yeniçeri ocağının otuzdört ortasını sekbanlar teşkil ediyor ve bunlara sekban bölükleri deniliyordu. Ayrıca serhad kulları arasında sekbanlar bulunduğu gibi eyalet paşalarıyla sancak beylerinin idareleri altında da bu adla istihdam edilenler de vardı. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 3*, MEB, İstanbul 1983, s. 145-146.

DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)

adlı kişi Sipahi bayrağı altındaydı.⁵² Yine Duşbudak köyünden 3,⁵³ Kalova köyünden 8 kişi sekban adı altında kaydedilmişti.⁵⁴

Bazı meslekleri icra eden kişilerin Tutrakan muhafazasına dâhil edilmedikleri görülmektedir. Durakca köyünde hayvanları yaymakla meşgul olan bir kişi sığırtaç adı altında kaydedilmiş ve askeri yükümlülükten muaf tutulmuştu.⁵⁵ Muaf olan diğer bir gurup ise dini görevlerini icra eden imamlardı. Fakat birkaç köyde daha imam ve hatip olmasına rağmen sadece Kalaycı köyünde bulunan iki imam ve hatip Tutrakan'daki askeri yükümlülükten muaf tutulmuşlardı.⁵⁶

Meslekler haricinde bazı kişilerin hâlihazırda Tutrakan'da olmasından dolayı isimlerinin altına "Tutrakan'dadır" şeklinde not düşülmüştür. Bu kişiler, defter oluşturulurken büyük ihtimalle Tutrakan'da görevlerini icra ediyorlardı ve oluşturulan yeni listeye dâhil edilip karışıklığın önüne geçilebilmesi amacıyla bu kişiler için "Tutrakan'dadır" notu düşülmüştür. Buna göre Divaneorman nahiyesinde Yunus Abdal köyünden 2,⁵⁷ Kara Mihal köyünden 2,⁵⁸ Temurciler köyünden 2,⁵⁹ Balcı Ahmed köyünden 2,⁶⁰ Kemaller köyünden 2,⁶¹ Turhan köyünden 1,⁶² Kalaycı köyünden 3,⁶³ Lebnik köyünden 2,⁶⁴ Arslan köyünden 1,⁶⁵ Yunuslar köyünden 1,⁶⁶ Köse Abdi ve Kanebe köyünden 2,⁶⁷ Rahimler köyünden 1 kişi Tutrakan'da bulunuyordu.⁶⁸ Kuyucak-ı Kebir köyünde her ne kadar 4 kişinin isimlerinin altına Tutrakan'dadır notu düşülmüş olsa da köyün altındaki genel açıklama kaydında 9 kişinin Tutrakan'da olduğu yazılmıştır.⁶⁹ Aslında bu

⁵² COA NFS.d. 6445/34.

⁵³ COA NFS.d. 6445/35.

⁵⁴ COA NFS.d. 6445/38.

⁵⁵ COA NFS.d. 6445/34.

⁵⁶ COA NFS.d. 6445/36.

⁵⁷ COA NFS.d. 6445/34.

⁵⁸ COA NFS.d. 6445/35.

⁵⁹ COA NFS.d. 6445/35.

⁶⁰ COA NFS.d. 6445/35.

⁶¹ COA NFS.d. 6445/36.

⁶² COA NFS.d. 6445/36.

⁶³ COA NFS.d. 6445/36.

⁶⁴ COA NFS.d. 6445/36.

⁶⁵ COA NFS.d. 6445/37.

⁶⁶ COA NFS.d. 6445/39.

⁶⁷ COA NFS.d. 6445/40.

⁶⁸ COA NFS.d. 6445/40.

⁶⁹ COA NFS.d. 6445/36.

durum kâtibin defteri oluştururken farklı metodları izlediğini göstermektedir. Kâtip, yeri geldiğinde kişiler hakkında belirtilmesi gereken notu isimlerinin altına düşerken, yeri geldiğinde ise köylerin altında genel bir değerlendirme yaparak özel durumu olanları bir iki kelimeyle ifade etmeyi tercih etmiştir.

Defterden anlaşılacağı üzere 1773 senesinde Divaneorman nahiyesinin 39 köyü bulunmaktaydı. Bu köylerin Tutrakan muhafazasına askeri güç olarak ne derecede katkı yaptıklarına bakılacak olunursa Kalova köyü 51 kişiyle listenin başında gelmektedir. Her ne kadar bu köyden 8 kişi sekban olarak yazılmış olsa da onların listeden çıkartılma ihtimali olsa dahi yine en fazla kişi gönderen köy Kalova olmuştur. Sayısal olarak en az katkıda bulunan köylere bakılacak olduğunda Hüseyinler köyü ön plana çıkmaktadır. Köyde 5 kişi kaydedilmiş ve bunlardan 3'ünün amelmande geri kalan 2 kişinin ise perişan olduğu belirtilmiştir. Böylece Hüseyinler köyünün Tutrakan muhafazasına katkıda bulunmadığı ortaya çıkmıştır.⁷⁰

Sonuç

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni en çok meşgul eden devletlerin başında Çarlık Rusya'sı gelmiştir. Başta Lehistan'da olmak üzere birçok alanda Osmanlı-Rus hâkimiyet mücadelesi 6 yıl sürecek olan 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşını başlatmıştır. Savaşın genel seyrinde Ruslara karşı hemen hemen her cephede Osmanlılar mağlup olmuştur. 1773 yılında yapılan ateşkes mutabakatında kesin barış için bir çözüm yolu bulunamamış ve savaş kaldığı yerden devam etmiştir. Savaşın devamında Silistre ve Rusçuk arasında Tuna'nın kenarında yer alan ve stratejik bir konumu olan Tutrakan şehrinin Ruslar tarafından işgal edilme tehlikesine karşı çıkartılan fermanla, Hezargrad kazasından 14-60 yaş aralığında savaşacak potansiyeli olan şahısların deftere kaydedilmesi emredilmiştir. Merkez mahalleler ve üç nahiye başlığı halinde kaydedilen bu kazadaki bireyler, her bir nahiyeden 540 kişi olmak üzere yazılmıştır. Her nahiyeden her ay 180 kişi olmak üzere nöbet esası dikkate alınarak Tutrakan muhafazasına gönderilmişlerdir. 180 kişinin gönderilmesiyle nahiyelerdeki işe yarar nüfusun 2/3'ünün nahiyelerde kalması sağlanarak buraların tamamen boşaltılmasının da önüne geçilmiştir. Bu doğrultuda Divaneorman nahiyesi de her ay 180 kişiyi Tutrakan'a göndermiştir. Her ne kadar ahali tarafından cepheye insani güç sağlanmış olsa da Rusların Tutrakan'ı ele geçirmesine engel olamamışlardır.

⁷⁰ COA NFS.d. 6445/34.

**DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)**

Tutrakan muhafızı Abdullah Paşa'ya gönderilen defter, sosyal ve askerî olmak üzere iki farklı bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Askerî açıdan Divaneorman nahiyesinde savaşmaya kadir insanlar tespit edilmiş, tespit edilen bu kişilerin köylere göre dağılımı yapılarak nicel bazda en çok katkı yapandan en az katkı sunan köyler sıralaması ortaya konulmuştur. Ayrıca bazı köylerde sipahi ve sekban kayıtlarının yer alması burada hâlihazırda bir asker sınıfının varlığını göstermiştir. Buna ilaveten yaralı kayıtlarının da deftere yansımaları, o dönemde cereyan eden savaşa yöre halkının katkı sunduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Kaleme alınan bu defter mikro anlamda bölgenin idari statüsünün ortaya konulmasına da katkı sağlamış ve Divaneorman nahiyesinin köyleri teker teker yazılarak köy sayısı ortaya konulmuştur.

Defter sosyal boyutta incelendiğinde, çok farklı bilgilere ulaşılmaktadır. İlk olarak bu bölgede yaşayan ve günümüzde hala varlıklarını sürdüren Bedreddinî ve Bektaşî olan Amuca kabilesinin ataları ortaya çıkmaktadır. Ayrıca onomastik açıdan kişi adları, toponomi açısından yer adları incelendiğinde buradaki Alevî ve Bektaşî varlığının güçlü emareleri görülmüştür. Nitekim bu kültür sayesinde Divaneorman nahiyesindeki köy adlarının Türkçe oldukları görülmüştür. Sosyoekonomik boyutta defterde karşımıza çıkan bir diğer nokta ise bölgede yaşayan insanların meslekleri hakkında ipuçları olabilecek kayıtların yer almasıdır. Ayrıca kişilerin isimlerinin önlerinde yer alan bazı lakaplar, bireylerin mensup oldukları toplulukları ortaya çıkarması açısından önemlidir. Defterde ön plana çıkan Tatar, Boşnak, Macar ve Toska gibi kelimeler, Divaneorman nahiyesinde farklı toplumlara ait kişilerin olduğunu göstermektedir. Bazı kişilerin memleketleriyle birlikte anılması, yine kişilerin anavatanları hakkında ipucu vermektedir. Örneğin Yunus Abdal köyünde ikamet eden Varnalı Hasan ile Kuyucuklu İbrahim'in, aslen nereli oldukları ifade edilmiştir. Buna ilaveten kişilerin yaş aralığı ve fiziki özelliklerinin de ifade edilmesiyle 1773 senesinde Divaneorman nahiyesinin demografik yapısı hakkında bilgi edinilmektedir.

AZİZ ALTI

EK

Medine-i Hezargrad nahiyesinden Divaneorman nahiyesinde vaki ondört yaşından altmış yaşına varınca bilcümle ricali tahrir ve defter olunub üç kısma ve beher kısmı bir ay Tutrakan muhafazasına varub hidmet-i muhafaza-i mukim olmaları babında sadır olunan ferman-ı aliye imtisalen tahrir olunan defterdir ki zikr olunur gurre-i Cemaziyelahir sene 1187.⁷¹

Karye-i Yunus Abdal

Hatib Halil Efendi	Kadıoğlu Mehmed Ağa	Karındaşı Monla Osman	Gödel İbrahim Beşe	Damadı Eyüb Beşe	Tüycü Mehmed Beşe Oğlu Ali Beşe	Tatar Osman Oğlu Kır Hüseyin Beşe
Şeker Ali Beğ oğlu Hasan Beşe	Aşık Ali Beşe	Hakir Mustafa Beşe	Bostallı Ali Beşe	Aliş Amuca	Kara Hüseyin Beşe	Varnalı Hasan Beşe
Gülşen Mehmed Ağa	Duhancı Süleyman	Duhancı Yunus Beşe	Duhancı İmam Damadı Hasan Beşe	Ormancı Mehemed Amuca	Mehmed Amuca oğlu Hasan	Donbul Halil
Kel Osman Beşe	Karındaşı Ömer Beşe	Nefi Ali oğlu Mehmed Beşe ve Mustafa	Kara Ali oğlu Veli	Kuyucuklu İbrahim Beşe	Ormanlı Hüseyin Beşe	Boğacı Mehmed
Kara İsmail Beşe	Terzi Ali Beşe	Karındaşı Süleyman Beşe	Receb oğlu Ahmed Beşe	Koğacı oğlu Abdi Beşe	Tobal Hasan Beşe	Pezik Ali Beşe
Karındaşı Memiş	Boğacı Mustafa	Deli Hasan oğlu Halil Beşe	Yekûn Nefer 38			

Karye-i mezbureden amelmande olub karyede kalan ve şâbb-ı emredlerden adim'ül iktidar olanlardır ki zikr olunur.

1. Kadıoğlu Hüseyin Alemdar (Tutrakan'dadır), 2. Karındaşı Mustafa Alemdar (Tutrakan'dadır), 3. İmam Molla Mustafa, 4. Gödel İbrahim Beşe (Alil), 5. Boğalı Mustafa, 6. Karındaşı Ahmed, 7. Şeker oğlu Ali Amuca (Amelmandedir), 8. İsmail (Sipahi bayrağı altındadır), 9. Nefes Ali, 10. Yalama oğlu Mehmed Amuca, 11. Kara Ali damadı (Amelmande), 12. Keloğlunun oğlu, 13. Cın Ali (Şâbb-ı Emred mürahik hükmündedir.)

⁷¹ COA NFS.d. 6445/34-41.

**DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)**

Karye-i Hüseyinler

Murad oğlu İbrahim	Kızıl Mehmed Beşe	Hasan Beğ oğlu Ömer	Zemin oğlu İsmail	Gedik oğlu Kara Mustafa	Yekûn 5
--------------------------	----------------------	------------------------	----------------------	----------------------------	---------

Üç neferi amelmandedir maadası perişan olmuştur.

Karye-i Durakca

Dede oğlu Mustafa Amuca	Karaca oğlu Hüseyin	Telli oğlu Mehmed Beşe	Köse oğlu Kara İbrahim	Yağmal oğlu Hasan	İsmail Beşe oğlu Ahmed
Kara Ahmed Beşe	Ali Dede oğlu Mustafa	Burma Ömer Beşe	Ve Ali Beşe	Yekûn nefer 10	

Üç neferi amelmande ve biri sığırtaç bakisi 6.

Karye-i İdul

Kuru Süleyman Beşe	Cevher Ali Beşe	Kemik oğlu İsmail	Kara Süleyman Beşe	Sefil oğlu Ahmed	Yazıcı Oğlu Memiş Beşe	Adil oğlu Ali Beşe
Kula oğlu Musa Beşe	Saltuk oğlu Molla Ahmed	Ayaz oğlu İsmail	Katlı Osman	Tanbur İbiş	Hevak oğlu Osman Beşe	Hacı oğlu İbrahim Beşe
Aşık Halil	Koca Mustaf a Beşe	Peyçem oğlu Ömer	Kanbur oğlu Musa	Ayan oğlu Hüseyin	Batdar Oğlu Mehmed Beşe	Karındaşı İsmail
Musa oğlu İsmail	Yekûn nefer 20.					

Üç neferi alil beş neferi mürahik hükmünde şâbb-ı emreddir.

Karye-i Kara Mihal

Mehmed Emir oğlu Ömer Beşe	Molla Mehmed oğlu Süleyman	Molla Mehmed (Tutranan'dadır)	Köse oğlu Molla Mustafa	Kara Ahmed oğlu Süleyman (Tutranan'dadır)
Yaralı oğlu Ahmed	Dede oğlu Mustafa	Karındaşı İsmail	Derviş Musa (Amelmandedir)	Yekûn nefer 9

AZİZ ALTI

Karye-i Hasan Mahallesi

Kara Ahmed bin? Mehmed	Yılık İbrahim oğlu	Abdülcelil Beşe	Karındaşı Mehmed oğlu	İbiş Amuca
Talık oğlu Mehmed	Topal oğlu Bekir Beşe	Ali oğlu İbrahim	Kara Balca İbrahim	Bostancı oğlu Mehmed

Yekûn nefer 10.

Karye-i Çerkosta

İmam Molla Veli Bilal Beşe	Ve Akbaş oğlu Yahya	Karındaşı Hasan	Dülger oğlu Mehmed Beşe	Oğlu Ahmed
Veli Dede Beşe	Sarı oğlu Hüseyin	Musa Çırağı Mustafa	Kara Mustafa oğlu Memiş Beşe	Şahin oğlu İbrahim

Yekûn nefer 10.

Karye-i Duşbudak

Kısa bacak Mustafa	Kethuda oğlu Halil Beşe	Abanın karındaşı oğlu Bilal Beşe	Monla Ömer	Çekerse Ali Amuca	Hoca oğlu	Dede oğlu Bekir Beşe
Bekir oğlu Hüseyin	Karındaşı Mehmed (Sekbandır)	Aydoğdu Osman Beşe	Şaban oğlu İsmail Beşe ve Ali Beşe	Kıs oğlu Salih	Hoca İsmail oğlu Halil Beşe	Hüseyin oğlu Halil Beşe
Buhar oğulları Mehmed ve Ahmed (Sekbandır)	Uşan Oğlu Mustafa Beşe	Murad oğlu Hasan Beşe	Mürüvvet oğlu Topal İbrahim	Devran oğlu Süleyman Beşe	Tatar oğlu Ahmed Beşe	Minva oğlu Osman
İsa Amuca	Yekûn nefer 23					

Üç nefer sekban beş nefer amelmandedir.

Karye-i Temurciler

İmam Mustafa Efendi	Hacı oğlu Ahmed Beşe	Karaca damadı Ahmed Beşe	Kiraz oğlu İsmail Beşe	Karındaşı Bekir Beşe	Çelebi oğlu Karındaşı Aşık	Ramazan oğlu Fatih Emin
Hasırcı oğlu Halil	Ve merkumun oğlu Salih Beşe	Emir oğlu Fatih Beşe	Özen oğlu İsmail Beşe	Kara Mehmed oğlu Hasan	Karındaşı Ahmed Beşe	Yekûn nefer 13

**DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)**

	(Tutrakan'dadır)	(Tutrakan'dadır)				
--	------------------	------------------	--	--	--	--

Beş nefer ihtiyarların kudreti olmamağla tezekkür olundu.

Karye-i Balcı Ahmed

Derviş oğlu İsmail	Ve merkumun oğlu İbrahim	Bayram oğlu Musa	Ve merkumun oğlu İsmail	Karındaşı oğlu İbrahim Beşe	Şeriman oğlu Mustafa Emir	Deniz oğlu Ömer Beşe
Cebeci İsmail Beşe	Ve merkumun oğlu Hasan	Şaban oğlu Emin Halil	Diğer oğlu Hüseyin	İvaz oğlu Kara Mustafa	Emir Salih (Tutrakan'dadır)	İsmail Beşe
Burunlu oğlu Bekir Beşe	Hasan oğlu İsmail ve Abdi	Emir Ömer oğlu Hüseyin	Bekir Emir	Molla'nın karındaşı Abdi	Boşnak oğlu Süleyman ve Ömer	Ali Kuş Beşe
Kulaklı oğlu İbrahim Ağa	Koca Mustafa oğlu Hasan Beşe	Sarı Ali Beşe	Bekir Beşe	Abdüssadi Çelebi	Cafer oğlu Molla Mustafa (Tutrakan'dadır)	Ahmed Beşe oğlu Mustafa Beşe
Hatib Mehmed Efendi	Ve karındaşı oğlu Halil Beşe	Emir Ahmed Beşe	Yekûn nefer 31			

Altı neferi ademül iktidardır.

Karye-i Evhadlar

Kara Ahmed oğlu Fatih Beşe	Karındaşı Ömer Beşe	Hendel oğlu Mehmed Beşe	Aşık oğlu Memiş Beşe	Timur oğlu Molla Ömer	Bayram oğlu İsmail	Keleş Oğlu Hasan
Ebil oğlu İbrahim	Muslu oğlu Osman	Şerli oğlu Mehmed	Çelebi oğlu İsmail	Sofu Ahmed	Veli oğlu Abdi	Kuduz oğlu İsmail
Halil Beşe Çocuk	Çelebi oğlu Osman	Murteza oğlu İsmail	Değirmancı oğlu Süleyman	Kander Oğlu İsmail	Yekûn nefer 19	

Beş nefer amelmandedir.

Karye-i Kemaller

Hatib Mustafa Efendi	Hacı oğlu Ömer Beşe	Minva oğlu Kızıl Hasan	İbrahim Ağanın Hasan Beşe	Bıyıklı Ali Beşe	Bıyıklı Mustafa	Seyyid Himmet
----------------------	---------------------	------------------------	---------------------------	------------------	-----------------	---------------

AZİZ ALTI

Süleyman Çelebi oğlu Molla Halil	Mırıldı oğlu Abdullah	Musa oğlu Osman	Hulak Osman (Tutrakan 'da)	Enişte Süleyman	Caiz İbrahim Beşe	Cılız oğlu Ahmed Beşe (Tutrakan' dadır)
Çakır oğlu Ömer Beşe	Topal Mustafa	Kara İbrahim	Karındaşı Ömer Beşe	Gedik oğlu İbrahim Beşe (Tutrakan' dadır)	Yekûn nefer 15	

Karye-i Turhan

Pehlivan oğlu Salih Ağa	İsa oğlu İsmail	Karındaşı Mustafa Ağa	Diğer karındaşı Bekir Beşe	Ceylan oğlu Memiş Beşe	Mustafa oğlu Çelebi Süleyman Beşe	Zülfikar Beşe
Deli Bekir Beşe	Kara Veli oğlu Mehmed Beşe	Özenlerli Osman Beşe	Çırakçı oğlu İsmail	Deli Mehmed İhtiyar	Ve oğlu Halil	Karındaşı Kara Ali
Deli İsmail Beşe	Abdürrahim oğlu İbrahim	Karındaşı Ömer	Deli İsmail oğlu Ahmed Beşe (Tutrakan' dadır)	Bektaş oğlu Ali Beşe	İmam ve Hatip Ömer Efendi	Ve oğlu Mustafa
Kara oğlu Ömer Beşe	Karındaşı Halil Beşe	Oğlu Yolcu İsmail	Halil karındaşı oğlu İsmail	Pusat oğlu Mustafa Beşe	Merkumun oğlu Süleyman Beşe	Yekûn nefer 21

Yedi neferi amelmande ve alildir.

Karye-i Kalaycı

İmam Molla Ali	Engerek Oğlu İbrahim Beşe	Hoklaz oğlu Ahmed Beşe	Köçek Hasan oğlu Mehmed	Eyüb oğlu İsmail Beşe	Ve oğlu Mustafa Beşe	Ali Emir oğlu Hasan Beşe
Ve oğlu Hüseyin Beşe	Terzi Mustafa	Terzi oğlu Bekir Beşe	Karabacak oğlu Köse Mustafa	Veli oğlu Ahmed Beşe	Ve oğlu Mehmed (Tutrakan' dadır)	Kelek oğlu Mehmed Beşe (Tutrakan' dadır)
Ramazan oğlu Halil Beşe	Ve oğlu Mustafa	Molla Abdullah Beşe	Ve oğlu Ahmed Beşe	Terzi oğlu İbrahim	Ve oğlu Bilal Beşe	Yekûn nefer 20

Beş neferi üç neferi Tutrakan'da ikisi İmam ve hatib.

**DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)**

Karye-i Lebnik

İmam-ı karye Ahmed Efendi	Osman Amuca	Ve merkumun oğlu Ahmed	İvaz oğlu Ahmed	Pehlivan oğlu Hasan Beşe	Bayram oğlu Veli Beşe	Ve Mustafa Beşe
İbrahim oğlu Musa Amuca ve İsmail	Köse oğlu Osman Beşe	Hoca oğlu Ömer Beşe	Kaya oğlu Ahmed Beşe	Kara Ali oğlu Halil Beşe	Köse oğlu Süleyman Beşe	Koca İsmail oğlu Kara Mehmed Beşe
Kuban oğlu Ömer Beşe	Tarhanacı Hüseyin Beşe (Tutrakan' dadır)	Murad oğlu Ali Beşe (Tutrakan' dadır)	Abdülfettah oğlu Hüseyin Beşe (Tutrakan' dadır)	Yekûn nefer 18		

Karye-i Kuyucak-ı Kebir

İmam-ı karye Hasan Efendi	Karındaşı Molla İbrahim	Kara Mustafa Beşe oğlu Memiş Beşe	Monla Mustafa	Yalma Halil Beşe	Himmet oğlu Ali Beşe	Karındaşı Mustafa Amuca
Hoca oğlu Hüseyin Beşe	Oğlu İsmail Beşe (Tutrakan' dadır)	Hoca oğlu Mustafa Beşe	Kurk oğlu Hüseyin Amuca	Oğlu Mehmed Beşe	İsmail oğlu Musa Beşe	Mahmud oğlu Osman Beşe
Diğer oğlu Koca Abdullah	Diğer oğlu Molla İsmail	Emir Abdi oğlu İsmail Beşe	Turhan oğlu Ömer Beşe	Topal oğlu Hüseyin Beşe	Kara Baki oğlu Halil Beşe	Kalfa Köylü Mustafa Beşe
Diğer oğlu Halil Alemdar (Tutrakan' dadır)	Kavalcı oğlu Seyid İbrahim	Dişli oğlu Ahmed Beşe	Macar oğlu Ali Beşe	Pehlivan oğlu Salih Beşe	Satı Oğlu İbrahim Beşe	Bekir Beşe oğlu Ali Beşe
Hacı Yusuf karındaşı Ahmed Beşe	Borlu Osman Beşe	Bünyamin? oğlu Seyyid Ahmed	Merkumun oğlu Süleyman Alemdar (Tutrakan' dadır)	Sakallı oğlu İsmail	Damadı Halil Beşe	Kanber oğlu Seyyid Yusuf
Topal Ömer Beşe Amelman de	Kanber oğlu Hüseyin Beşe	Merkumun oğlu İbrahim Beşe	Ali Beşe oğlu Hasan Beşe	Pervaz oğlu Ali Beşe	Molla Salih oğlu Molla Osman	Topal oğlu Hasan (Tutrakan' dadır)

AZİZ ALTI

Kara Mehmed oğlu İbrahim Beşe	Ve oğlu Halil Beşe	Elhac İbrahim oğlu Ömer Beşe	Halil oğlu Mehmed Amuca (Mecruhdur)	Oğlu Hüseyin Beşe	Macar Oğulları Hüseyin Beşe ve Veli Beşe	Ve oğlu Mustafa
-------------------------------	--------------------	------------------------------	-------------------------------------	-------------------	--	-----------------

Yekûn 49-16= 33. Dokuz neferi Tutrakan'da ve iki neferi mecruh beş neferi amelmande-yi alildir.

Karye-i Kuyucak Kasım

Uzun oğlu Mustafa Beşe	Deli Yusuf oğlu Mustafa Beşe	Ömer oğlu Penye Beşe	Helvacı oğlu Deli Hasan	Debbağ oğlu İsmail Beşe (Mecruhdur)	Gürgenli oğlu Hüseyin Beşe	Diğer oğlu Mustafa Beşe
Şaban oğulları Ahmed ve Çakır	Süleyman oğlu Ahmed Beşe	Muslu oğlu Mehmed Beşe	Topal Mustafa Beşe	Hüseyin Çoban oğlu Molla Mustafa	Çoban oğlu Halil beşe	Bucaovalı İbrahim Beşe

Yekûn nefer 14. Beş neferi mecruh ve alil ve amelmandedir.

Karye-i Zincirli Kuyucuk

İmam Mustafa Efendi	Minva oğlu Ahmed Beşe	Köse oğlu Kara Ahmed Beşe	Ömeran oğlu Hüseyin Beşe	Maden oğlu Hasan Amuca	Ve oğlu Halil Beşe	Haydar oğlu Abdi Beşe
Koca İsmail oğlu Halil	Topal Şahin oğlu Molla İbrahim	Cenk oğlu Hüseyin Beşe	Muslu oğlu Mustafa Beşe	Mehmed Beşe oğlu İbiş Beşe	Kara Ali oğlu Salih Beşe	Bilal oğlu İbrahim Beşe
Diğer oğlu Ömer Beşe	Deli Mehmed oğlu Mehmed Beşe	Güliz oğlu İbrahim Beşe	Cabbar oğlu Halil Beşe	Paşalı Mustafa	Kara Hüseyin oğlu Osman Beşe	Ve Kostluk oğlu Osman Beşe
Tokmak Hüseyin Beşe	Toska oğlu Halil Beşe	Nasreddin oğlu Hulak Hüseyin	Fındıkcı Hüseyin Beşe	Tatar Ahmed	Terzi Osman	Arab Amuca Halil
Oğlu Mustafa	Minva oğlu Mustafa	Deli Beşe oğlu İsmail	Koca Mustafa Beşe	Terzi oğlu Mustafa Beşe	Satı oğlu Halil Beşe	Ve Hacı oğlu İbrahim Beşe

Yekûn nefer 35. Üç neferi mecruhdur.

Karye-i Uzuncaalan

Hatib İbrahim Efendi	Murteza oğlu İbrahim Beşe	Benli oğlu Hüseyin Beşe	Damadı Hüseyin Beşe	Pehlivan oğlu Memiş Beşe	Abdullah oğlu Hüseyin Beşe	Bilal Beşe
----------------------	---------------------------	-------------------------	---------------------	--------------------------	----------------------------	------------

**DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)**

Bilal karındaşı Mustafa	Ve Abdullah karındaşı İbrahim Beşe	Halil Ağa	Sarı oğlu Osman Beşe	Tarhanacı oğlu Kara Ali	Deli Hasan Beşe	Deli oğlu Salih Mehmed Beşe
Uzun İsmail	Abdullah oğlu Osman	Ve karındaşı Ali	Topal oğlu İbrahim	Cebe oğlu Koca Hüseyin	Veli oğlu Amuca Ahmed Beşe	Veli Beşe oğlu
Cemetli oğlu Halil Çelebi	Ve oğlu Ali Beşe	Cemet oğlu Süleyman Beşe	Bekir oğlu Kara Ahmed Beşe	Yakub oğlu Halil	Şalvarlı oğlu Abdi	İbiş Beşe
Yakub oğlu Yusuf	Yekûn nefer 30					

On nefer amelmande. Beş nefer ilam-ı esamileri tahrir olundu.

Karye-i Topcu

Kara Ahmed Beşe oğlu Mehmed	Değirmenci Ahmed Beşe	Abdullah oğlu Osman Beşe	Diğer oğlu Mehmed Beşe	Murad oğlu Ahmed Beşe	Ali Çoban oğlu Mustafa Beşe	Murad oğlunun oğlu Mehmed Beşe
Değirmenci karındaşı İbrahim Beşe	Yekûn nefer 8					

Beş nefer amelmandeleri tahrir olundu.

Karye-i Arslan

Kiriş oğlu Halil Beşe	Latif oğlu Ahmed Beşe	Topal oğlu Hüseyin Beşe	Çoban oğlu Veli Beşe	Kuru Halil Beşe	Monla Veli	Seyfi Beşe
Monla oğlu İbrahim Halil	Ali'nin oğlu Fatih Beşe	Setelli oğlu Hasan Beşe	Çaylak oğlu Mustafa Beşe	Pınar oğlu Halil Beşe	Saltuk oğlu İbrahim Beşe	Çolak Hasan (Tutrakan'dadır)
Hüccet oğlu İbrahim	Yekûn nefer 15					

Altı nefer amelmandesiyle alileri tezekkür olundu.

Karye-i Kokarca-i Sagir

Böğürücü ... Beşe	Memiş Amuca oğlu Ahmed Beşe	Kara Ali Mustafa oğlu Beşe	Berber oğlu Hüseyin	Kara İbiş	Ramazan Çelebi oğlu	Koca Hasan oğlu
----------------------	-----------------------------------	----------------------------------	---------------------------	-----------	------------------------	--------------------

AZİZ ALTI

					Mahmud Beşe	Hüseyin Beşe
Yamuk oğlu Hüseyin Beşe	Emir Süleyman	Ve Sulu İbrahim	Toma Mustafa	Receb oğlu Memiş Amuca	Yekûn nefer 14	

Dört amelmande ve beş uşaktır.

Karye-i Kalova

İmam Salih Efendi	Hatib Hüseyin Efendi	Cabi oğlu Halil	Cali? Oğlu Ömer	Derviş oğlu Hasan	İmam oğlu Molla Hasan	Hacı oğlu Süleyman
Odabaşı	Cin Ali Beşe	Molla oğlu Osman	Kara Ömer Beşe	Akbaş oğlu Ali Beşe	Oğlu Ahmed (Sekbandır)	Ak Osman Beşe
Çalık oğulları İsmail Ahmed (Sekbandır)	Satı oğlu Ömer Beşe	Ömer oğlu Hasan Beşe	Sefer oğlu Osman Beşe	Teküroğlu İsmail Beşe	Kanburoğulları Osman Beşe Mehmed Beşe (Sekbandır)	Molla Veli
Tataroğlu Hüseyin Beşe	oca Ahmed Beşe	Budayolu Musa	Elbaşı Hüseyin Beşe	Kalenderoğlu Ahmed Beşe	Kalenderoğlunun oğlu İbrahim	Kör Hasan Beşe
Kalender oğlu Ali Beşe	Cafer oğlu Salih	Oğlu Mustafa (Sekbandır)	Kara İsmail	Karındaşı Osman	Kurd Ali Beşe	Ve oğulları İsmail ve Mehmed (Sekbandır)
Kara Mustafa Beşe	Aşık oğlu Halil Beşe	Veli Ömer Beşe	Köçek Hasan Beşe	Garipe oğlu Halil Beşe	Şaban oğlu İsmail Beşe	Meryem Damadı Veli Beşe
Hacı Hasan Ağa	Bekir Beşe	Kayalı oğlu Ali Beşe	Sarı Mehmed Beşe	Çoban Osman Beşe	Kayalı oğlu Halil	Karındaşı İbrahim

Yekûn 51.

Karye-i Kokarca-i Kebir

Molla Hasan oğlu Molla Hüseyin	Musa Beşe	Takut oğlu Osman	Takut oğlu Hüseyin	Kara Osman	Yekûn 5	
--------------------------------	-----------	------------------	--------------------	------------	---------	--

**DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)**

Karye-i Ada-i Koz

Pabuccu oğlu Mehmed Beşe	İlyas oğlu Hüseyin	İlyas oğlu İsmail	Çolak oğlu Hasan Beşe	İvaz Beşe	Topal Halil	Uzun Hasan Beşe
Karındaşı Mustafa Beşe	Akbaş oğlu Mustafa Beşe	Deli Ali Beşe	Karındaşı Veli Beşe	Süleyman Çelebi	Bucalık Oğlu Süleyman	Karındaşı Mustafa
Turhan oğlu İsmail	Boyacı oğlu İsmail	Karındaşı Halil	Hatib Molla İbrahim	Rıdvan oğlu	Koçak oğlu Hüseyin Beşe	Koçak oğlu Ali Beşe
Deli Ahmed	Terzi oğlu İsmail Beşe	Kara İbrahim oğlu Ahmed Beşe	Oğlu Memiş	Şerli oğlu Mustafa	Kara Mustafa oğlu Osman ve Mustafa	Bozuk oğlu Veli Beşe
Solak oğlu Ali Beşe ve İbrahim	Yekûn 31					

Karye-i Salihler

İmam Musa Efendi	Bazırganlı Ahmed Beşe	Abbas oğlu Osman	Kürüm Beşe	Balcıoğlu İsmail	Ve Molla Ahmed	Veli Çoban oğlu İbiş
Kara Mustafa oğlu Ahmed	Halil Amuca	Kanber oğlu Musa	Yakub oğlu İsmail	Salih Amuca	Deli Ahmed	Yalama oğlu Ahmed Beşe
Kulaoğlu Ali Beşe	Kara Memiş	Yürekcioğlu Osman Beşe	Yekûn 17			

Karye- Zavid

Hatib Halil Efendi	Alemdar Hasan oğlu İsmail	Kara Ahmed oğlu Ahmed Beşe	Topal Mustafa	Kara Ahmed oğlu Hüseyin	Kara Ahmed oğlu Osman	Amucasioğlu İbrahim
Kara Bela oğlu Hüseyin	Kara Bela oğlu Bekir	Uzun oğlu İbiş Beşe	Parmaksız Ömer	Hasan oğlu Ali	Pişli? Amuca	Çoban oğlu Bekir Beşe
Kayış oğlu Ömer	Benuca oğlu İsmail	Kerim Ahmed Beşe	Kerim oğlu Hasan Beşe	Topal Ali	Mahmud oğlu Halil	Veli Hasan oğlu Yusuf
Sadık Beşe	Mecikmande Beşe	Yekûn 25				

AZİZ ALTI

Karye-i Yunuslar

Deli Beşe oğlu Ali Beşe	Çolak Halil oğlu Mustafa Beşe	Deli Boşnak Hüseyin Oğlu Süleyman	Karındaşı Yusuf	Kerim oğlu Ali	Kerim oğlu Osman	Molla Ömer Oğlu Hüseyin
Molla Ömer oğlu Ali	Cevak oğlu İbrahim oğlu Ali	Molla Ali	İsmail Ağa	Derviş oğlu Hasan	Derviş oğlu Süleyman	Terzi Halil oğlu Ömer
Mestli oğlu Osman (Tutrakan'dadır)	Kambur Halil	Topal Halil oğlu Ali	Yine Topal oğlu Ali	İbrahim oğlu Hasan	Tatar Mehmed	Şahin oğlu Süleyman
Şahin oğlu İsmail	Hatib Ali Efendi	Yekûn 23				

Karye-i Şir Murad

Hatib Molla Süleyman	Hacı Ali	Oğlu Hüseyin	Gerçek oğlu Ömer	Hasan Beşe oğlu Mustafa	Çude oğlu Mehmed	Bali oğlu Ali
Murteza oğlu Ömer	Murteza oğlu İbiş	Emir oğlu Ali	Emir oğlu Halil	Ahmed Emir oğlu Hasan	Ahmed Emir oğlu Hüseyin	Mehmed Beşe oğlu İsmail

Yekûn 14

Karye-i Karakocalar

Kösec Mehmed	Oğlu Ahmed	Oruç Halil oğlu Zeyni	Bese Hasan Beşe	Mustafa Amuca	Kara Ali oğlu Süleyman	Kara Osman Beşe
Berber oğlu Halil	Kara Abdi oğlu Osman	Ayan oğlu Mustafa	Ayan oğlu Süleyman	Ayan oğlu İbrahim	Bilal oğlu Halil	Nasreddin oğlu Hüseyin
Nasreddin oğlu Osman	İmam oğlu Mustafa	Kalovalı Ömer	Ve Ceyb Arzuman oğlu Mehmed	İbiş oğlu İsmail	Yekûn 19	

Karye-i Caferler

Arslan oğlu İbrahim	Yevmen? oğlu Ahmed	Veli Çoban oğlu Hasan	Veli Çoban oğlu Abdullah	İmam Molla Osman	Kabadiş oğlu Hüseyin	Mehmed Beşe oğlu Ömer Beşe
Bayramlı oğlu Abdullah	Topal oğlu Musa	Molla Bilal	Molla Hüseyin	Yekûn 11		

**DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)**

Karye-i Mümin Dede

İmam Molla Mehmed	Sakallu oğlu Halil	Ve İbrahim Beşe	İslam oğlu Halil	Oğlu Ali ve Halil	Şaban oğlu Halil Beşe	Koca Osman Beşe
Oğulları Ali ve Hasan	Ve karındaşları Hüseyin ve Memiş ve Mustafa	Hatib Molla Ömer	Gül Ahmed Beşe	Ve oğlu Mehmed Beşe	Seyyid Ahmed	Karındaşı Ali
Ve Seyid Ahmed oğulları İsmail ve Veli Beşe	Kara İbrahim oğlu Ali ve Ahmed ve Eyüb	Kara Mehmed Beşe	Fatih Beşe oğlu Ali	Yekûn 23		

Karye-i Sığırclar

Hatib Molla İbrahim	Zeynel oğlu Halil Beşe	Oğlu İsmail	Köylü oğlu Osman	Köylü oğlu İsmail	Kocalı Mehmed Beşe	Kara Hasan Beşe
Şaşkun oğlu Ömer Beşe	Kara Mehmed oğlu Osman	Kara Mehmed oğlu Hasan	Armağan oğlu Hüseyin Beşe	Külahlı Musa	Ve Yayla Yusuf	Külahlı karındaşı Ali ve Hasan ve Selim ve Osman
Salkım Ahmed	Ömer Amuca	Pesi Ahmed Beşe	Deli Ömer Beşe	Kara Mehmed Beşe	Kara Mehmed oğlu İbrahim	Hasan Emir oğlu Osman
Deli Ahmed Beşe	Topal Amuca oğlu İbrahim	Kayalı oğlu Ahmed	Kayalı oğlu Mehmed	Kayalı oğlu Osman	Kayalı damadı Mehmed Beşe	Hüseyin Beşe

Yekûn 31.

Karye-i Nesimler ve Kurt Yalılar

Osman Beşe oğlu Ali Beşe	Ve oğlu Veli Beşe	Poyraz oğlu İbrahim Beşe	Halayık oğlu Ramazan Beşe	Topal Abdullah	Peruk oğlu Ali Beşe	Kara Hasan
-----------------------------------	----------------------------	-----------------------------------	---------------------------------	----------------	---------------------------	---------------

Yekûn 7.

Karye-i Köse Abdi ve Kanebe

Yüz Seyid Halil	Pestelli Amuca	Mustafa	Kota Mehmed Beşe	İbrahim Amuca	Halil Ağa	Köçek oğlu	İbiş Beşe
-----------------------	-------------------	---------	------------------------	---------------	--------------	---------------	--------------

AZİZ ALTI

					Ömer Beşe	
Osman Çelebi oğulları Memiş Beşe ve İsmail Beşe	Oğlu Halil Beşe (Tutrakan'dadır)	Cura Hüseyin	Halil Beşe	Karib Ahmed Beşe	Büber oğlu Mehmed Beşe	Büber oğlu Halil Beşe
Deli İbrahim oğlu	Kırca Hasan Beşe	Uzun oğlu Osman	İbrahim Beşe Kârcı Veli Beşe (Tutrakan'dadır)	Topal Ömer	Kurt İsmail	Hatip Osman Efendi
Karındaşı Mustafa	Halil Alemdar karındaşı Ali	Zülfikar oğlu Mehmed Beşe	Zülfikar oğlu Ahmed Beşe	Bıyıklı Amuca	Molla İbrahim	İvaz oğlu Ali Beşe
Hatib oğlu Mustafa	Bedi oğlu Memiş Beşe	Çaylak Osman Beşe	Yekûn 31			

Karye-i Rahimler

İmam Molla Hüseyin	İmam karındaşı Osman	Abdullah Amuca oğlu Hasan	Hacı oğlu Memiş Beşe (Tutrakan'dadır)	Hacı oğlu Bekir Beşe	Yusuf Çelebi oğlu Osman	Receb oğlu Mustafa
Musa Amuca	Emir Ali	Yekûn 9				

Karye-i Balabanlar

Yahşi oğlu Eyüb Beşe	Şaban oğlu Halil Beşe	Mahmud oğlu Halil Beşe	Karındaşı İsmail Beşe	Köse İsmail Beşe	Mazlum oğlu Mustafa Beşe	Karındaşı Ahmed Beşe
Himmet oğlu Hasan	Abdurrahman oğlu Ahmed Beşe	Yekûn 9				

Karye-i Selahaddin

Hacıoğlu Hüseyin Çelebi	Hacıoğlu Ali Beşe	Kara Ali Beşe	Molla oğlu Ömer	Molla oğlu Süleyman	Ömer Çelebi oğlu Ahmed Beşe	İmam oğlu İbrahim
İmam oğlu Mustafa	Emir oğlu Süleyman	Gedik oğlu İsmail	Gedik oğlu Mehmed	Veli Amuca	Nasuh Amuca	Fatih Beşe
Kara Mustafa	Yekûn 16					

**DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)**

oğlu Süleyman						
------------------	--	--	--	--	--	--

Karye-i Kara Saat

Deli Hasan oğlu Hüseyin	Karındaşı Mehmed	Oğlu Hüseyin	Diğer oğlu Mustafa	Koca Ali oğlu İbiş	Koca Ali oğlu Memiş	Sofcu oğlu Ali
Ahmed oğlu İsmail	Mustafa Çelebi	Karındaşı oğlu Ahmed	Yekûn 10			

Karye-i Mumcular

Kara Hasan Çelebi	Oğlu Kara Ahmed	Karındaşı Salih Beşe	Halayık oğlu İbrahim	Cıvz Ali Beşe	Deli Salih	Ramazan oğlu Ahmed Beşe
Evlecek Mehmed Beşe	Cem'an yekûn 8					

Hurre be marifetil ayan vel ahali ... el fakirül ileyhi azze şanuhül kadim es-
seyid Ahmed el müvella hilafe be medine-i Hezargrad gufre lehü
Hezargrad mahallatı neferatı
Nahiye-i İvrana kuraları neferatı 540
Nahiye-i Kara Lom kuraları neferatı 540
Nahiye-i Divaneorman Neferatı 540
Toplam: 1620

Tahrir ve defter olunan neferatdan bin altıyüz neferi bilcümle ayan ve ahali
ittifakıyla üç sınıfa mukassam için intihab ve beher mah beş yüz kırk nefer darb-ı
harbe kadir asker Tutrakan muhafazası için irsal itdikçe alelesami karye ve şöhretiyle
defterleri Tutrakan muhafızı saadetlü Abdullah Paşa hazretleri irsal idüp maadası
umur-u seferiye ve mübayaat ve mukayese-i müslühun-ı medine-i mezbure kazası
kularından terk olunmasına müsaide buyrulmak niyazıyla mübaşiri çukadar-ı
hazret-i sadr-ı âli elhac Ahmed Ağa kulları yedine virilen defterdir.

AZİZ ALTI

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Nüfus Defterleri, Defter No: 6445 (COA NFS.d. 6445).

ACAR, Kadir, *Osmanlı Devleti'nde Bir İdârî Reform Denemesi: Tuna Vilâyeti (1864-1867)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Necdet Hayta, Ankara 2013.

ÂŞIK PAŞAZADE, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, (çev.) Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003.

BALIVET, Michel, *Şeyh Bedreddin Tasavvuf ve İsyan*, (çev.) Ela Güntekin, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.

DOĞRU, Halime, *XIII.-XIX. Yüzyıllar Arasında Rumeli'de Sağ Kolun Siyasi Sosyal Ekonomik Görüntüsü ve Kozluca Kazası*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2000.

_____, *1844 Nüfus Sayımına Göre Deliorman ve Dobruca'nın Demografik Sosyal ve Ekonomik Durumu*, TTK, Ankara 2011.

ENGİN, Refik, *Trakya ve Balkanlarda Bektaşilik ve Bektaşî Sürekleri*, Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü Yayınları, Almanya 2014.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Bellekten*, C. XII, Ankara 1948, ss. 349-409

_____, "Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992 Sempozyumu Bildirileri*, TTK, Ankara 1999, ss. 25-35.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi IV*, (çev.) Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

KAYAPINAR, Ayşe, "Bulgaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması: Dönemlendirme Sorunu ve İskân", *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. 1, (ed.) Zeynep İskefiyeli, vd., Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2013, ss. 313-334.

DİVANEORMAN NAHİYESİ'NDEN 1768-1774 OSMANLI-RUS HARBİNE ASKER
TEMİNİ VE DİVANEORMAN NAHİYESİ'NİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
(1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)

KIRCA, Ersin, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri (S.1-200) (1183-1185/1769-1771) Transkripsiyon Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Erhan Afyoncu, İstanbul 2007.

KIEL, Machiel, "Deliorman", *DİA*, C. 9, İstanbul 1994, ss. 141-144.

_____, "Hezargrad", *DİA*, C. 17, İstanbul 1998, ss. 297-300.

KORKMAZ, Esat, *Alevilik ve Bektaşilik Terimler Sözlüğü*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2005.

KOYUNCU, Aşkın, "Tuna Vilâyeti'nde Nüfus ve Demografi", *Turkish Studies*, Volume 9/4 Spring Ankara 2014, ss. 675-737.

KÖKSAL, Osman, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Şumnu'daki Gayrimüslim Sekenin Demografik, Sosyo-Ekonomik Görünümü", *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 2, 2005, ss. 185-213.

_____, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Bir Osmanlı Kasabası'ndaki Şahıs Adı Profili", *Bilig*, S. 65, 2013, ss. 231-246.

KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

KURTOĞLU, Fevzi, *1768-1774 Türk-Rus Harbinde Akdeniz Harekâtı Ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa*, Deniz Matbaası, İstanbul 1942.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995.

Muharrerât-ı Nâdire, Yayıma Hazırlayan: Ali Aktan, TTK, Ankara 2018.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, C. III-IV, (sad.) Neşet Çağatay, TTK, Ankara 1992.

Mütercim Asım Efendi, *Burhan-ı Katı*, TDK, İstanbul 2009.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heteredoksisinin Teşekkülü*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009.

AZİZ ALTI

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, 3, MEB, İstanbul 1983.

SALCI, Vahit Lütfi, “Trakya’da Türk Kabilleri I Amuca Kabilesi”, *Türk Amacı Dergisi*, Yıl: 1 Sayı: 7, II. Kânun 1942, s. 311-315.

SELÇUK, Hava, “Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda Uyguladığı İskân Siyaseti (1432-1481)”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. 1, (ed.) Zeynep İskefiyeli, vd., Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2013, ss. 335-354.

SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2017.

TURAN, Ömer, *The Turkish Minority In Bulgaria (1878-1908)*, TTK, Ankara 1998.

“Tutrakan”, *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Sabah Yayınları, C. 19, 1992.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 4, 1. Bölüm, TTK, Ankara 1978.

ZINKEISEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 5, (çev.) Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

**ANKARA ELÇİSİ RAUF FİCO’NUN GÜNLÜKLERİ
IŞIĞINDA KRALLIK İLANI ÖNCESİ
TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİNE ATATÜRK’ÜN
YAKLAŞIMI**

Halil ÖZCAN*

ÖZ

Arnavutluk Ankara Orta Elçisi Rauf Fico’nun günlükleri, bize bugüne kadar literatürde rastlanmayan birçok faydalı bilgi vermektedir. Çalışmanın amacı, Atatürk’ün, Arnavutluk-Türkiye ve Arnavutluk-İtalya ilişkileri hakkındaki görüşlerini ve Ankara’daki Arnavutluk elçisine verdiği Arnavutluk’un İtalya’nın bağımlılığına nasıl girmeyeceği konusundaki önerilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu araştırma Ankara’nın Arnavutluk Orta Elçisi Fico’nun günlükleri üzerine kurulmuştur. Çalışma, iki bağımsız ülke arasındaki ilişkileri incelemekten ziyade, Arnavutluk’un Türkiye ile ilişkilerinde İtalya’nın etkisi ile sınırlandırılmıştır.

Resmî eğitimini Osmanlı İmparatorluğunda tamamlayan ve kaymakamlık gibi önemli mülkî (bürokratik) görevlerde bulunan, Arnavutluk’un bağımsızlığını kazanmasından sonra Arnavutluk Hükümeti’nde önemli bir diplomat olarak görev alan Fico’nun günlükleri, 1925-1928 yılları arasında Cumhuriyet rejiminin devam ettiği Arnavutluk’un Türkiye ile ve aynı zamanda İtalya ile olan ilişkileri hakkında oldukça fazla bilgi vermektedir.

Fico’nun günlükleri, Türkiye ve Arnavutluk’un yakın ilişkileri hakkında ve 1928 yılında Arnavutluk Kralı Ahmet Zogu’nun ilan ettiği Cumhuriyet rejimini yıkmasına kadar, Mustafa Kemal Atatürk’ün bu ilişkiye verdiği önem hakkında da bilgiler vermektedir. Fico’nun günlükleri, İstanbul’daki Ortodoks Arnavutların sorunları, Kosova’daki Arnavutların durumu, Çamerya Arnavutlarının mübadelesi, Türkiye’nin reformları, Atatürk’e İzmir suikastı girişimi ve Nutuk’un yazımı ana temalarıyla ilgili zengin bilgiler içermektedir. Unutulmamalıdır ki, bu çalışmanın

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Uygulama ve Araştırma Merkezi (Atamer), Ankara, ORCID: orcid.org/0000-0002-6294-2576, E-mektup: hozcan@baskent.edu.tr

HALİL ÖZCAN

kapsamı, Ankara’da bulunan Arnavut diplomat Fico aracılığı ile İtalya’nın bağımlılığından kurtulması için Arnavutluk Hükümetine Atatürk’ün yaptığı öneriler ve İtalya’nın Arnavutluk, Türkiye üzerindeki tutumu ile ilgili öngörülerle sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Arnavutluk, Rauf Fico, Günlük, Bağımlılık.

**THE APPROACH OF ATATÜRK TO RELATIONS BETWEEN TURKEY
AND ALBANIA BEFORE THE PROCLAMATION OF MONARCHY, IN
THE LIGHT OF THE DIARIES OF RAUF FICO, THE MINISTER
PLENIPOTENTIARY OF ANKARA**

ABSTRACT

The diaries of Rauf Fico, Albanian Minister Plenipotentiary to Ankara, gives a lot of useful information about Albania-Turkey relations that had not been stumbled across in the literature until today. The aim of this study is to point out Atatürk’s views on relations between Albania and Turkey, Albania and Italy, as well as his suggestions to Albanian envoy in Ankara about how to overcome the Albanian dependency on Italy. The research is based on the diaries of Fico, Albanian Minister Plenipotentiary to Ankara. The study is limited with focusing on the Italian factor in Albania’s relations with Turkey rather than examining all aspects of the relationship between the two independent countries.

Fico had had formal education in the Ottoman Empire and occupied bureaucratic posts such as being provincial governor and following independence of Albania started to work for Albanian government as an important diplomat. Therefore, his diaries provide us a plenty of information on the question of Albania’s relations with Turkey as well as with Italy, particularly between 1925 and 1928 during which there had been a Republican regime in Albania.

In fact, Fico’s diaries give perfect information about close relations between Turkey and Albania and the importance given by Mustafa Kemal Atatürk on these relations at bilateral level, at least until the destruction of the Republican regime by Ahmet Zogu who would proclaim himself as the King of Albania in 1928. The content of the Fico’s diaries are very rich in a way that they consist problems of Orthodox Albanians in Istanbul, positions of Albanians in Kosovo, the exchange of Albanian Chams, reforms in Turkey, assassination attempt to Atatürk in İzmir and main themes in Nutuk. It should be kept in mind that the scope of this study is confined, first, to suggestions of Ataturk to the Albanian government regarding getting rid of dependency on Italy, and second, to his foresight about Italy’s position towards Albania and Turkey. In this respect, the Fico’s diaries give invaluable information on all these subjects elaborated in this paper.

Keywords: Turkey, Albania, Rauf Fico, Diary, Dependency.

ANKARA ELÇİSİ RAUF FİCO'NUN GÜNLÜKLERİ İŞİĞİNDA KRALLIK İLANI ÖNCESİ
TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİNE ATATÜRK'ÜN YAKLAŞIMI

Giriş

Arnavutluk, Osmanlı Devleti'nden 28 Kasım 1912'de ayrıldığında henüz sınır sorunlarını çözememişti. Bu nedenle Arnavutluk sınırları, 1913-1925 yılları arasında Büyükelçiler Konferansı'nda belirlenmeye çalışıldı. Buna ilave olarak Osmanlı Devleti'nden ayrılıp bağımsızlığını kazandıktan sonra Arnavutluk, yine dışa bağımlı olarak kendi egemenlik hakkından mahrum durumda bırakıldı. Öyle ki ülkenin yöneticisini (kralını) bile büyük güçlerin izlemiş olduğu strateji belirlemişti.

Londra'da Büyükelçiler Konferansı'nda (17 Aralık 1912 - 11 Ağustos 1913) Arnavutluk'un bağımsızlığı kesinleştikten sonra Ren Prusya'sında küçük bir prensliğin başında bulunan Prens Dö Vid'in kardeşi Giyom-Frederik-Hanri dö Vid, büyük güçlerin ittifakıyla Arnavutluk'a kral olarak tayin edilmişti. Prens Vid, yaklaşık altı ay Arnavutluk tahtında kalmıştı.¹

Bu durumyla Arnavutluk, bağımsız ama egemenlik hakkını kullanamayan ve bağımlılığı tekrar yaratılan bir ülke konumunda iken, Türkiye, İstiklâl Savaşı sonucu bağımsızlığını ve Lozan'da müzakereyle egemenlik hakkını elde ettiği için kendine olan öz güveni yüksek bir ülkedir. Tarihsel deneyime de sahip olan Türkiye, içeride kendi dinamiklerini harekete geçirerek, bağımsız bir devletin temelini atarken eş zamanlı olarak Lozan'dan kalan sorunlarını da güçler arasındaki çelişkileri kendi lehine çevirmek suretiyle çözmekten yanadır.

Türkiye-Arnavutluk ilişkilerinde ortaya çıkan çalışmalar, ilişkilerdeki gelgitlerin olduğu temasını işler ki bu doğru bir tespittir. Bunun sebebini 1925-1928 yıllarında Balkanlarda nüfuslarının çoğunluğu Müslüman ama Cumhuriyet rejimini belirlemiş olan liderlerin yaklaşımlarına da bakarak doğrulamak mümkündür. Öncelikle Türkiye, Lozan Antlaşmasını takiben yakın ve uzak komşularıyla olan ilişkilerini normalleşme sürecine sokmaya çalıştı. Bunu takiben bölgesel politikaları askerî ve diplomatik manevralarla kendi lehine çevirerek, dış güvenlik ağları oluşturmayı

¹ Halil Özcan, *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s. 22.

hedefledi. Bunlara ilave olarak tehdit algılamasına karşı da uluslararası güvenlik ağı oluşturmayı gerekli gördü.²

Atatürk açısından Türkiye'nin güvenliği için Balkanların istikrarı ve sınırların değişmezliği önemliydi. Çünkü her hangi bir askerî çatışma Türkiye'nin kalkınması için kaynak tahsisi yapılmasını imkânsız hale getirebilir, modernleşme doğrultusunda atılacak adımları mümkün olmaktan çıkarabilirdi. Hatta Lozan kazanımlarına bile zarar verebilirdi. Ayrıca Balkanlar, Türkiye'nin, Trakya ve Boğazların güvenliği açısından son derece de önemliydi. Geçiş serbestisi için Lozan'a göre Boğazların askersizleştirilmesi, Çanakkale ile İstanbul Boğazlarının her iki kıyılarını, Marmara adalarını ve Çanakkale giriş noktasındaki Türk ve Yunan adalarını kapsamaktaydı. Buna göre; İstanbul'da 12.000 kişilik bir kuvvet bulundurulacaktı.³ Bu kuvvet, iç güvenlik için kullanılacağından ağır silahlardan yoksundu ve Türkiye'nin Boğazları ve İstanbul'u savunmasını imkânsız hale getirebilirdi. Türkiye'nin Balkan sınırlarına en yakın ağır silahlara sahip birliği Bursa'da bulunuyordu ve o tarihlerde Bursa'dan Trakya sınırına asker sevkiyatı bir haftayı bulabilirdi. Bu durum, güvenlik açısından ciddi zafiyet doğurmaktaydı. Aslında Boğazlarla birlikte Yunanistan ve Bulgaristan sınırının askerden arındırılmış olması, Türklerin karşılaştığı en ciddi savunma sorunuydu.⁴

² Mustafa Türkes, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Dış Politikaları (1923-1938)", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası Atatürk ve Modern Türkiye Konferansı*, 22-23 Ekim 1998, Ankara, s. 132.

³ Hüseyin Tosun, "Montrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 13, 1994, s. 96-97. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne göre, Çanakkale Boğazı, kuzeybatıda Gelibolu yarımadası ve Saroz Körfezi'nde, Bakla Burnu'nun kuzeydoğusundan dört km. mesafede bulunan noktadan başlayarak Marmara Denizi'nde, Kumbağı'nda sona eren ve Kavak'ın güneyinden geçen bir çizginin güneydoğusundaki bölgeye kadar uzanan alanın askerden arındırılması kararlaştırıldı. Ayrıca, doğuda Karadeniz Boğazı'nın batı kıyısından 15 km. uzaklıkta belirlenmiş bir çizgiye kadar olan bölgenin de askerden arındırılması isteniyordu. Buna ilave olarak, Emir Ali Adası dışında kalan bütün Marmara Denizi adaları ve Ege Denizi'nde Semendirek, Limni, Bozcaada, ve Tarcan Adalarının da askerden arındırılması gerekiyordu. Sonuç olarak askerden arındırılan bölgeler 75 mil uzunluğunda, 3-15 mil genişliğindeki tarafsız bölgeyi oluşturmaktaydı. Buna ilave olarak, tarafsız bölge sınırları içerisinde hiçbir istihkâm, topçu, ısıldak tesisleri, denizaltı, hiçbir havacılık tesisi ve deniz üssü bulunmayacaktı. Selma Yel, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009, s. 48.

⁴ Mustafa Türkes, "The Balkan Pact and Its Immediate Implications for the Balkan States 1930-1934", *Middle Eastern Studies*, 30/1, 1994, p. 130.

ANKARA ELÇİSİ RAUF FİCO'NUN GÜNLÜKLERİ İŞİĞİNDA KRALLIK İLANI ÖNCESİ
TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİNE ATATÜRK'ÜN YAKLAŞIMI

İtalya, I. Dünya Savaşı'nda Londra Gizli Antlaşmasıyla Türkiye'nin Batısı ve Akdeniz kıyılarına sahip olacaktı. Ancak Anadolu'nun paylaşım hesaplarında İtalya yerine Yunanistan'ın tercih edilmesi, İtalya'da politika değişikliğine ve Ankara ile yakın ilişki kurmasına yol açmıştı.⁵ Öte yandan 1922 yılında Mussolini'nin iktidara gelmesiyle 12 Adalara da sahip olan İtalya'nın bu adalarla yetinmeyeceği ve Anadolu'dan toprak isteyeceği düşünülmekteydi. İtalya, Akdeniz'den Türkiye'yi tehdit edecek potansiyele sahipti. Ayrıca İtalya, Arnavutluk ve Bulgaristan ile yakınlaşmasıyla Balkanlar üzerinden de Türkiye'ye tehdit oluşturmaktaydı. Çünkü İtalya'nın Akdeniz'den ve Bulgaristan'ın eş zamanlı Balkanlardan gelecek saldırıları, Türkiye'nin savunma gücünü kolayca kırabilirdi.⁶ Boğazlar sözleşmesi nedeniyle bölgenin askerden arındırılması bu durumu daha da kolaylaştırmaktaydı.

Atatürk, gelişmeleri daha geniş bir açıdan soğukkanlı ve öngörülü bir şekilde değerlendiriyordu. Ona göre, Mussolini, Türkiye'ye karşı bir (askerî) harekâta karar verirse, önce Arnavutluk'a asker çıkaracak, sonra Bulgarlarla işbirliği yaparak, birlikte Boğazlara inmeye ve Balkan Devletleriyle Türkiye'nin ilişkisini kesmeye çalışacaktır. Atatürk'e göre, böyle bir saldırının başlangıç noktasını Avlonya oluşturabilirdi.⁷ Çünkü Avlonya'nın

⁵ Türkeş, "Atatürk Döneminde Türkiye'nin Dış Politikaları (1923-1938)", s. 137.

⁶ Türkeş, *a.g.m.*, s. 135.

⁷ II. Dünya Savaşı başladığında İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi Atatürk'ün öngörüsünü doğru çıkardı. Tanınmış Alman Balkanologlardan biri, II. Dünya Savaşı başlangıcında Arnavutluk hakkında yayınladığı tetkik eserinde de bu savı doğrulamaktadır. Yazar, Atatürk'ün Arnavutluk Cumhurbaşkanı'nın kendisini Kral ilan etmesini komedilik olarak yorumlar ve şu değerlendirmeyi yapar: "*Bunun Arnavutluk için doğuracağı neticelerin vahametini daha ilk gününde ve bütün fecaatiyle kavrayan tek adam, Atatürk olmuştur. Zog bu hatasının cezasını çekmekte gecikmedi: 7 Nisan 1939 sabahı, Mussolini'nin dışarıdan ve içeriden pek iyi hazırladığı taarruzuna uğrayarak, tek bir günde hem tahtından oldu, hem de memleketin bağımsızlığını faşistlere kaptırdı. Atatürk o hatânın işlendiği günün hemen akabinde bunun neye varacağını derhal anladı ve o zamanın diplomatik çevrelerinde hayret uyandıran bir jestle onu alenen cerh ve takbih etti. Fakat bu, sadece bir takbih değildi; aynı zamanda çok yerinde bir ikazdı. Ama ne çare ki bunun mânasını ne Zog'un kendisi ne de Avrupalı yorumcuların hiçbiri kavrayamadı*". A. Baha Özler, "Yakın Tarihimizin Gizli Kalmış Tarafları: Atatürk'ün Arnavutluk Hakkında Siyasî Bir Kehaneti", *Tarih Dünyası Dergisi*, Sayı: 35, 26 Kasım 1952, s. 1411. Ahmet Zogu da Atatürk'ün ikazlarını yeterince anlamış olsaydı, 8 Nisan günü ülkesini terk ederek Türkiye'ye sığınmak zorunda kalmazdı. Almanya'nın Ankara büyükelçiliği görevinde bulunan Von Papen, de İtalyanların Arnavutluk üzerinden Yunanistan'a baskın yapmasını, "*Atatürk'ün öngörüsü hakikat oldu*" şeklinde ifade etmiştir. Soyak'a göre Atatürk sağ olsaydı II. Dünya Savaşı başında İtalya'nın Arnavutluk'u işgalini bütün kuvvetiyle engeller ve İtalya, II. Dünya Savaşı'nda Balkanlara inemezdi. Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Ocak 2006, s. 502-507.

HALİL ÖZCAN

ağzındaki Sazan Adası, İtalyanların elinde tahkim ve sığrama noktası haline gelmişti. Onun için Atatürk, Arnavutluk'un güvenliğini hem bu ülkenin güvenliği hem Balkanların ve Türkiye'nin güvenliği açısından son derece önemsemişti.⁸ Ona göre; İstanbul'un, Boğazların ve Türkiye'nin güvenliği Adriyatik'ten başlıyordu.

Arnavutluk ise başta Kosova olmak üzere diğer ülkelerde yaşayan soydaşlarının durumlarıyla ilgileniyordu hatta onlarla birleşmeyi öngörüyordu. Bu konu, sorun yaratma ve çatışma çıkarma potansiyeline sahipti. Bu politikayı da kendi gücüne dayanarak yürütemeyeceğini bildiği için bir büyük devlete, İtalya'ya yaklaşıyordu. 1925-1928 yıllarında bunun ipuçlarını aşağıda ayrıntısı verilen Rauf Fico (Fico)'nun güncelerinden⁹ kısmen yakalamak mümkündür. Atatürk de Fico aracılığıyla İtalya'ya karşı pozisyon alınmasını Zogu'ya tavsiye ederek onu bizzat cesaretlendirmeye çalışmaktaydı.

Türkiye ile siyasî ilişkilerini geliştiren Arnavutluk, İtalya'ya iktisadî tavizler verdiği Tiran Dostluk ve Güvenlik Paktı'nı 27 Kasım 1926'da imzalamıştı. Çünkü Arnavutluk kaynaklarını kullanamıyordu ve sermayeye ihtiyacı vardı. Türkiye kıt kaynaklarını kendi kalkınmasına ayırdığı için Arnavutluk'a yardım edecek durumda değildi. O zaman Arnavutluk'un İtalya ile yakınlaşması daha ileri düzeye gidiyor ve Arnavutluk İtalya'ya yaklaştıkça Türkiye'den uzaklaşıyordu. Bu uzaklaşmanın sonucu olarak Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu, İtalya'nın desteği ile 1 Eylül 1928'de "*Arnavutların Kralı*" olacaktı.

Türkiye ile ilişkileri kopan ve Tiran Dostluk ve Güvenlik Antlaşması'nı imzalayarak İtalya'nın nüfuzu altına giren Arnavutluk, 9 Şubat 1934'te imzalanan Balkan Paktı'na giremeyecektir. Bulgaristan da İtalya'ya yaklaşarak revizyonist bir politika takip edecek ve Balkan Paktı'nın dışında kalacaktır. Balkan Paktı'ndan sonra Türkiye, Akdeniz'de güvenlik zafiyeti olduğuna, İngiltere ve Fransa'yı¹⁰ da ikna ederek, Montrö Boğazlar

⁸ Halil Özcan, "TBMM Hükûmeti İle Arnavutluk Hükûmeti Arasında İmzalanan Gizli Anlaşmanın Sebep Ve Sonuçları", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, Ekim 2017, s. 123-124.

⁹ Rauf Fico'nun günlüklerinin Türkçe çevirisini büyük bir titizlikle yapan TRT Dış Yayınlar Dairesi Arnavutça Masa Sorumlusu dostum, Serdar Hüseyini'ye teşekkürü bir borç bilirim.

¹⁰ İngiltere ve Fransa, İtalya'nın Akdeniz havzasında Almanya'nın önünü keseceği yanlış politikasından, bu ülkenin Habeşistan'ı işgal etmesiyle dönmesi durumudur.

ANKARA ELÇİSİ RAUF FİCO'NUN GÜNLÜKLERİ İŞİĞİNDA KRALLIK İLANI ÖNCESİ TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİNE ATATÜRK'ÜN YAKLAŞIMI

Sözleşmesiyle (20 Temmuz 1936), Boğazlar ile birlikte Yunan ve Bulgar sınırına asker yerleştirerek güvenlik zafiyetini ortadan kaldırmayı başardı.

Atatürk'ün Arnavutluk ile kurmaya ve geliştirmeye çalıştığı ilişkiye bakarak, Osmanlıya tamamen sırtını dönmediğini, onu yok saymadığını ve Osmanlı'da yetişmiş bir bürokrat üzerinden ilişkiyi tesis etmeye çalıştığını söylemek mümkündür. Hatta Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye kalan devletlerle ilişkileri örerken, bölgesel paktlar kurmayı amaç edindiği somut bir gerçektir. Ama bu ilişkiyi örerken teorik olarak karşısındakini bağımsız bir aktörün temsilcisi olarak kabul ediyor ve çok daha yakın bir ilişki kurmaya gayret ediyordu. Türkiye'nin Cumhuriyet'in ilanından sonra ilk dostluk anlaşmasını Arnavutluk ile imzalaması da Balkanlarda Arnavutluk'u dışlamak değil, aksine tam da stratejinin ortasına almak istediği şeklinde değerlendirilebilir.¹¹ Atatürk'e göre Arnavutluk'un bağımsız bir devlet olarak kuvvetlenip ilerlemesi, tüm Balkanların geleceği açısından önemli olduğu için bu ülke ile Türkiye'nin yakın işbirliği içerisinde olması gereklidir.¹² Ancak Arnavutluk temsilci ve yöneticilerinin bu durumu yeterince kavrayamadıkları görülmektedir.

Fico'nun günlüklerinde verdiği bilgilere bakıldığında Arnavutların, aslında Ankara'da uygulamaya konulan yeniden yapılanma politikasından etkilendiği görülür. Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın da Arnavutluk yöneticilerine tavsiyelerde bulunarak kendisinin tehdit olarak gördüğü İtalya'ya karşı Arnavutluk ile stratejik ilişkiler kurmaya çalıştığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Arnavutluk'un Ankara'ya atadığı Elçisi Rauf Fico'nun güncesi, ülkesinin Cumhuriyet rejimine geçtiği bir dönemde birlikte, İtalya'ya iktisadî ve askerî bakımdan bağımlı hale geldiği bir zaman dilimine ışık tuttuğu için de kıymetlidir.

1. Arnavutluk Cumhuriyeti'nin İlk Elçisi Rauf Fico

Abdurrahman Rauf Fico, 13 Mart 1881'de Yemen Sana'da dünyaya geldi. Ancak bazı kaynaklarda doğum yeri olarak Ergiri'yi vermektedir. İlk

¹¹ Hatta Arnavutluk'ta 1 Eylül 1928 günü Krallık ilan edildiğinde, Arnavutluk Kralını halkına ihanet ettiği gerekçesiyle tanımadı ve derhal Arnavutluk'ta görev yapan Türkiye Elçisi Tahir Lütfi Bey'i Ankara'ya çağırdı. Ancak Arnavutluk'u Balkan Paktı'na dahil edebilmek için II. Balkan Konferansı'nın Türkiye'de yapılmasını fırsat olarak değerlendirerek, tüm Balkan Devlet Başkanlarına ve Arnavutluk Kralına telgraf çekmek suretiyle ilişkileri yeniden başlattı, Özcan, *a.g.e.*, s. 203-215, s. 267.

¹² Özcan, *a.g.e.*, s. 59.

HALİL ÖZCAN

eğitimi İşkodra mektebinde tamamladıktan sonra Viyana'da Volksschule'de iki yıl okudu ve liseyi İstanbul'da bitirdi.¹³ İstanbul Mülkiye Mektebi'nde kamu yönetimi okuyarak çok iyi derece ile mezun oldu. Sürekli özel öğretmenlerden ders aldığı için literatüre hâkimdi ve çok iyi yabancı dil (Türkçe, Farsça, Fransızca, Yunanca, Arapça, İtalyanca ve Almanca) biliyordu. Temmuz 1903'te mezuniyeti sonrası Yanya Valiliğinde 1906 yılına kadar staj yaparak kaymakamlık unvanı aldı. Sonra sırasıyla Konica (1906), Himara (1909), Margılıç (1910) kaymakamlığı görevlerinde bulundu. Kayseri valiliğindeki (yıl) görevinden sonra 1912 yılı sonlarında Arnavutluk'un bağımsızlığıyla ülkesine döndü.¹⁴

Arnavutluk'un bağımsızlığından sonra İsmail Kemal'in kurduğu ilk hükümette İçişleri Bakanlığına danışman olarak atandı. 1913 yılı yazında Avlonya Hükümeti heyetinin üyesi olarak, Arnavutların ulusal haklarını korumak için Roma ve Viyana'ya gönderildi. 1913 yılı sonbaharı ile 1914 yılı Mart aylarına kadar Berat Valisi olarak görev yaptı. Alman Prens Vid, Arnavutluk'a kral olarak gönderildiğinde Turhan Paşa Hükümetinde Başbakanın özel kalem müdürü oldu. Avusturya-Macaristan işgaline kadar bu görevde kaldı. Luşnya Kongresine kadar (Ocak 1920'ye kadar) Tiran Kaymakamlığı görevini yaptı. Süleyman Delvina Hükümetinde İçişleri Bakanlığında daire başkanı olarak görev yaptıktan sonra Ahmet Zogu Hükümetinde İçişleri Bakanı oldu. Draç mebusu olarak Arnavutluk Meclisine girdi. Arnavutluk'ta Krallık ilan edildikten sonra Dışişleri Bakanı oldu ve 23 Ocak 1944'te hayatını kaybetti.

2. Rauf Bey'in Elçilik Süreci

Rauf Bey'in 1912'de Arnavutluk'a dönmesinden sonra Türkiye-Arnavutluk anlaşmalarının onaylı suretlerinin teatisi için Türkiye'ye görevlendirilmesi gündeme geldi. Rauf Bey, 11 Nisan 1925 günü Arnavutluk Maliye ve Dışişleri Bakanı Müfit Libohova ile Ankara'ya gidişini görüştü. Rauf Fico, Türkiye'ye gitme konusunda istekli olmalı ki görüşmeden sonra, "*Müfit de Başkan (Cumhurbaşkanı) ile görüşüp bilgi vereceğini söyledi*" cümlesini günlüğüne not etti.¹⁵ Rauf Bey, 16 Nisan günü Cumhurbaşkanı

¹³ Shqyrri Hysi, *Rauf Fico Shtetar Dhe Diplomat I Shqvar (Monografi)*, Tiranë 2007, s. 27-28.

¹⁴ *Cumhuriyet Gazetesine* göre Fico, Kangal ve Kızılcahamam (1910) Kaymakamlığı görevlerinde de bulundu (4 Mayıs 1925, s. 1).

¹⁵ 11 Nisan 1925, jpg 52-1. Rauf Fico'nun günlükleri ait olduğu gün ve yılın ajanda sayfalarına yazılmıştır. Sonradan elektronik ortamda jpeg formatında iki gün (bir jpeg sayfası) olarak

ANKARA ELÇİSİ RAUF FİCO'NUN GÜNLÜKLERİ İŞİĞİNDA KRALLIK İLANI ÖNCESİ
TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİNE ATATÜRK'ÜN YAKLAŞIMI

Ahmet Zogu tarafından sıcak bir ilgiyle karşılandı ve Ankara'da konuşulacak konular ele alındı.¹⁶ 18 Nisan'da binbir güçlkle Dışışleri Bakanlığından Ankara'ya gidişle ilgili işlemlerini tamamladı.¹⁷

Arnavutluk'taki bürokratik işlerini tamamladıktan sonra Arnavutluk Meclis üyesi Cemal Efendi¹⁸ ile 20 Nisan'da Tiran'dan Draç'a hareket etti ve akşam Belgrad vapuruna bindi.¹⁹ Eski bir Türk bürokratı olan Rauf Bey, İstanbul'a geldiğinde Cumhuriyet Gazetesi muhabirine oldukça gelişmiş bulunduğu Türkiye'de bulunmuş olmanın mutluluğunu ifade etti. Rauf Bey'e göre Arnavutluk halkı, Türkiye ve Türklere karşı çok derin ve kadim dostluk bağıyla bağlı olduğu için Türk bağımsızlık hareketinin zaferle sonuçlanmasından bizzat Türkler kadar kendilerini mesut kabul etmiştir. Ayrıca Arnavutlar, Türkiye'deki laikliği ve reformları da memnuniyetle karşılamışlardır.²⁰

Rauf Bey'in Türkiye elçisi olarak atanması konusu, kendisi Ankara'ya Türkiye-Arnavutluk antlaşmalarının teatisi için geldiğinde gündeme geldi. İstanbul'dan Ankara'ya gelişinde Haydar Paşa Garı'ndan Ankara'ya (23 Mayıs günü) hareket etti. Günlüğüne Vatan Gazetesinin kendisi hakkında "*ileride Arnavutluk'un Türkiye elçisi olacak*"²¹ diye yazdığı, notunu düştü. Yaklaşık bir buçuk aylık Türkiye görevini takiben ülkesine döndükten sonra Arnavutluk'taki gelişmelerden haberdar oldu. Bu kapsamda Cemil Dino'nun Roma'ya (elçi olarak) gideceğini ve Cafer Üpi (Xhafer Ypi) Türkiye'ye elçi olma teklifini kabul ettiğini öğrendi.²² Hemen harekete geçerek Cumhurbaşkanı Zogu'dan randevu aldı ve ona Ankara konusunu açarak, elçi olarak atanabilmek için onun desteğini aradı.²³ Böylece de Cafer Üpi'nin Ankara elçiliğini boşa çıkardı.

fotoğraflanmıştır. Atıflarda kullanılan günlükler, günü ve elektronik ortamdaki fotoğraf numaralarıyla (aynı sayfadaki günler 1 ve 2 olarak) birlikte verilmiştir.

¹⁶ 16 Nisan 1925, jpg 54-2.

¹⁷ 18 Nisan 1925, jpg 55-2.

¹⁸ 15 Mart 1919'da İstanbul'da kurulan Arnavut Teavün Cemiyeti'nin kurucularından olan Cemalettin Efendi, 1924 yılının sonlarına kadar İstanbul Fatih-Zincirlikuyu'da Kesme Kaya Mahallesi imamlığı yaptı. Arnavutluk'a izinli olarak gitti ve Türkiye'de kalan bir kısım maaşını da alabilmek için müracaatta bulundu, *Tanin*, 28 Mart 1925, s. 1; Özcan, *a.g.e.*, s. 148.

¹⁹ 20 Nisan 1925, jpg 56-2.

²⁰ Özcan, *a.g.e.*, s. 152.

²¹ 23 Mayıs 1925, jpg 73-1.

²² 24 Haziran 1925, jpg 105-2.

²³ 28 Temmuz 1925, jpg,107-2.

HALİL ÖZCAN

4 Ocak 1926 günü öğleden sonra Cumhurbaşkanı ile görüşmesinde Ahmet Bey ona Ankara elçiliğini teklif etti ve o da kabul etti.²⁴ 5 Ocak günü Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı, İstanbul Konsolosluğu ile temasa geçerek Arnavutluk'un Ankara'ya elçi atama isteğinde bulunduğunu bildirdi ve bunu Ankara'ya ileterek, cevabından Tiran'ı bilgilendirmesi istendi.²⁵ Rauf Bey, beklediği Elçilik cevabı geciktiği için günlüğüne, “*Ankara'dan haber gelmedi*”²⁶ diye yazdı.

15 Ocak günü (İzzeddin Beşiri'den) İstanbul'dan (Elçilik konusunda) olumlu cevap geldiğini ve Türkiye'nin (Elçiliği) sevinçle karşıladığını öğrendi.²⁷ Ertesi gün, bakanlar kurulunda Rauf Bey'in Angora'ya (Ankara) Elçi olarak atanması ile ilgili teklif, kabul edildi.²⁸ Ahmet Zogu da 17 Ocak 1926 günü Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupta, Rauf Fico'yu Arnavutluk Cumhuriyeti'nin “*Fevkalâde Murahhas ve Orta Elçisi*” unvanıyla tayin ettiğini bildirdi.²⁹ Fico, 7 Şubat saat 07.15'te Tiran'dan Draç'a hareket etti ve gümrükten nakit olarak paralarını çekti. Akşamüstü vali ve üst düzey görevliler Rauf Bey'i uğurlamak için geldi. Akşam saat 8'de kötü bir havada vapur hareket etti ancak gece fırtına daha da kuvvetlendi. Gece yarısında yağmur yağdı ve hava yumuşadı ve sabah saat 8'de Bari'ye geldi.³⁰

Bari'deki Türk Konsolosunu ziyaret etti ve günlüğüne “(Konsolos için) *çok yumuşak ve uslu bir adam*” diye yazdı.³¹ Saat 2.30'da Brindizi'den

²⁴ 4 Ocak 1926, jpg 3-1.

²⁵ 5 Ocak 1926, jpg 3-2.

²⁶ 13 Ocak 1926, jpg 7-2.

²⁷ 15 Ocak 1926, jpg 8-2.

²⁸ 16 Ocak 1926, jpg 9-1.

²⁹ Bilâl, N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları C. I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993, s. 286.

³⁰ 7 Şubat 1926, jpg 20-2.

³¹ 9 Şubat 1926, jpg 21-2.

ANKARA ELÇİSİ RAUF FİCO'NUN GÜNLÜKLERİ İŞİĞİNDA KRALLIK İLANI ÖNCESİ
TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİNE ATATÜRK'ÜN YAKLAŞIMI

hareket edip 13 Şubat'ta Pire'ye geldi ve Arnavutluk Atina Elçisi Mithat Fraşheri ile Çameryalılar³² konusunu görüştü.³³

14 Şubat Pazar günü İstanbul'da Vali Süleyman Sami, Hükümet temsilcisi Nazmi Bey motorla giderek, gemide Arnavutluk elçisini karşıladılar. Limanda ise bir grup Arnavut ile fotoğrafçılar onları bekliyordu. Karşılamadan sonra, Arnavutluk Konsolosluğunda kendisini bekleyen Arnavutlarla görüştü. Geceyi Tokatlıyan Otelinde geçirdi ve “oda kötüydü uyuyamadım”³⁴ diye not düştü. Ertesi gün, vali ve Dışişleri Bakanlığı siyasi temsilcisini ziyaret etti. Tüm Arnavutların elçiye yapılan karşılamadan dolayı memnun olduklarını öğrendi. Bazı gazetelerin gelişini fotoğraflı haberlerle verdiğini gördü.³⁵

21 Şubat günü İstanbul Arnavutluk Konsolosu Nusret Bey ile birlikte Vali'ye veda ziyaretine gitti. Ertesi gün Ankara'ya gitmek üzere Haydar Paşa Garı'ndan yola çıktı.³⁶ 23 Şubat günü saat 10.30'da Ankara Garı'nda Saffet, Ziya Bey ve hükümet görevlileri tarafından karşılandı. Günlüğüne “*Türk Ocağından dostlar gibi kalktık*” diye yazdı. Ertesi gün akşam üzeri saat 5'te Dışişleri Bakanı ile görüşeceği bildirildi.³⁷ “*Günlüğüne Ankara çok ilerlemiş. Gerçekten neredeyse Avrupalı bir şehir gibi olmuş*” diye not düştü.

Rauf Bey, Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya itimatnamesini sunmadan önce 8 Mart 1926 günü öğleden sonra Türkiye

³² Epir bölgesinde bulunan Çamerya veya Yunan halkının deyişle Thesprotia, İyon Denizi kıyılarından başlayarak doğuda İyonya dağlarına ve güneyde Preveze körfezine kadar uzanan bölgeye verilen isimdir. Kendilerinin İliryalı atalarından geldiklerini kabul eden buradaki Arnavut nüfus, bu bölgenin yerlisidir. Bir diğer önemli Arnavut nüfus ise Kalamit Nehri'nin her iki yakasına kurulmuş olan kasaba ve köylerde yaşayanlardan oluşmaktadır. Bu bölgede I. Dünya Savaşı öncesi nüfusun % 93'ünü Arnavutlar oluşturmakta iken Müslüman Arnavutların bölgeyi terk etmek zorunda kalması sebebiyle savaş sonrası Arnavut nüfus oranı % 50'ye kadar inmiştir. Yunanistan, Lozan'da imzalanan Mübadele Sözleşmesine aykırı olarak burada yaşayan Müslüman Arnavutları da mübadeleye dâhil ederek Türkiye'ye göndermek istemiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız Halil Özcan, “Lozan Konferansı Tutanakları ve Arnavutluk'un Atina Büyükelçiliği Raporları Temelinde Mübadelede Yunanistan'daki Müslüman Arnavutların Durumu”, *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)*, Ankara, Yıl: 13, Sayı: 25, Bahar 2017, s. 50-79.

³³ 13 Şubat 1926, jpg 23-2.

³⁴ 14 Şubat 1926, jpg 24-1.

³⁵ 15 Şubat 1926, jpg 24-2.

³⁶ 22 Şubat 1921, jpg 28-1.

³⁷ 23 Şubat 1926, jpg 28-2.

Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile bir buçuk saat süren bir görüşme yaptı. 9 Mart 1926 günü öğleden sonra güven mektubunu sunmak için kabul edileceği haberini aldı.³⁸ “*Mustafa Kemal Paşa'nın hasta olması nedeniyle bugün (9 Mart) kabul olunmayacağı*” bilgisini aldı ve üzüldü.³⁹ Bu engeli (rahatsızlık) “*Epir (Çamerya) konusunu konuşmak istemedikleri için mi yapıyorlar?*” diye yorumladı ve şüpheye düştü.⁴⁰ Nihayet 13 Mart Cumartesi günü (öğleden sonra) saat 15:00'te Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edileceğini öğrendi. Tesadüf müdür bilinmez ama o gün aynı zamanda Rauf Fico'nun doğum günüyüdü.

3. Gazi Paşa'ya Güven Mektubu

13 Mart 1926 Cumartesi günü öğleden sonra saat 15:00'te Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu salona girdi. Rauf Bey, güven mektubunu takdimi sırasında Arnavutluk Cumhurbaşkanı'nın kendisine bu yüksek ve nazik görevi verirken geçmişte müşterek mukadderata sahip olan iki millet arasında asırlardır var olan dostluk ve güveni tasdik için bütün kuvvetiyle çalışmasını tavsiye ettiğini söyleyerek konuşmasına başladı. Devamında Arnavutluk'un ilk elçisi olması sebebiyle duyduğu mutluluğu ifade ederek, iki ülkenin menfaatine ve iki dost millet arasındaki sıkı ilişkinin devamına çalışacağını söyledi. Rauf Bey konuşmasını şöyle tamamladı:⁴¹ “...*Asil Türk milletinin rahat ve ikbali ve zati şahanelerinin saadeti için hararetili münasebet dermiyan ederken (ortaya koyarken) zati şahaneleri ve muhterem Hükümeti tarafından memur etmek müntiç olmasına (muafakiyet sebebi olan) muktezi kıymetli (kıymet gerektiren) ve müessir (tesir eden, iz bırakan) muzaheret (görünen) kanaatinde bulunduğunu beyan ederim*”.

Rauf Bey, konuşmasını yaptıktan sonra Gazi Mustafa Kemal Paşa, kısık ve hasta bir sesle cevap verdi. Çünkü Gazi'nin üşütme neticesinde sesi kısılmıştı ve rahatsızlığına rağmen Arnavutluk Elçisini kabul ediyordu.⁴² Gazi Paşa, Rauf Bey'e Arnavutluk'un genel olarak durumunu sordu. Rauf Bey de ülkesinde asayişin sağlandığını ancak ekonomik kalkınmayı sağlamak için 12.000 kişinin çalıştığını, bayındırlık ve iskân için 50 milyon altın frank borç aldıklarını söyledi.⁴³

³⁸ 7 Mart 1926, jpg 35-1.

³⁹ 9 Mart 1926, jpg 36-1.

⁴⁰ 10 Mart 1926, jpg 36-2.

⁴¹ Özcan, *a.g.e.*, s. 154.

⁴² Özcan, *a.g.e.*, s. 154.

⁴³ 13 Mart 1926, jpg 38-1 (EK-1).

ANKARA ELÇİSİ RAUF FİCO'NUN GÜNLÜKLERİ İŞİĞİNDA KRALLIK İLANI ÖNCESİ TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİNE ATATÜRK'ÜN YAKLAŞIMI

Elçiye cevap olarak, Gazi Mustafa Kemal Paşa, Arnavutluk Cumhurbaşkanının zatiâlilerinin nezdinde fevkalade delege ve ortaelçi tayin ettiğini bildiren itimatnameyi memnuniyetle aldığını bildirdi. Sonra, Türklerin ve Arnavutların tarihî bağlarına dikkat çekerek, bunun iki memleket yararına daha sağlam temelli işbirliğine dönüştürmek gerektiğini belirtti. Elçiyi yüreklendirerek, ondan beklentilerini de dile getirecek biçimde kısa ve çarpıcı olarak: “*Tarihin hayli uzun devrelerinde birçok sahalarda kader birliği yapmış olan iki millet arasındaki dostluk bağlarını sağlamlaştırmak suretiyle iki memleketin menfaatlerine hizmet etmek ve iki dost millet arasında sıkı bir işbirliği devresi açmak hususunda vaki olacak mesainizin benim ve Cumhuriyet hükümetinin desteğine mazhar olacağına emin olabilirsiniz*” dedi. Bu cümlenin devamında elçiye Arnavutluk’un ilk temsilcisi olarak tayinin memnuniyetle karşıladığını ifade etti. Türk milletinin refah ve geleceğine ve şahsına söylediği beyanından dolayı teşekkür etti. Daha sonra Gazi, Elçi’ye Arnavutluk Cumhurbaşkanının saadeti ve Arnavutluk’un refah ve ikbali hakkındaki samimi duygularını beyan ederek, “*hoş geldiniz*” dedi⁴⁴ ve kısa sohbetten sonra Rauf Bey kabul salonundan dışarı çıktı.

Fico, akşam günlüğüne “*İstiklâl marşı müziği çaldığında gerçekten heyecandan tüylerim diken diken oldu*” diye notunu düşti. Ayrıca Atatürk’ün kendi üzerindeki etkisini de defterine “*Gazi bende Bonapart izlenimi bıraktı. Onun duruşu Bonapart’ın duruşu gibiydi*” cümleleriyle not etti. Cumhurbaşkanına güven mektubunu sunduktan sonra, Başbakanı ve Dışişleri Bakanını ziyaret etti.⁴⁵ Artık fiilî ve hukukî olarak elçi görevine başlamıştı.

4. Gazi ile SSCB Elçiliğinin Ziyafetinde Musul Konusu Hakkında Görüşme

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Sefaretinin açılışı nedeniyle 19 Nisan 1926 günü verilen ziyafete Arnavutluk Elçisi Rauf Bey de katıldı. Türk-Rus dostluğunun bir sonucu olarak kabul edilen töreni, Gazi Mustafa Kemal Paşa da şereflendirdi. Gazi, Moskova’dan özel olarak konser için gelen kemancı Befinder’in konserinden sonra sanatçıya iltifat ederek; “*kalplerinde, ruhlarında, hissiyatlarında inkılâp yapamayanlar dünyada hiçbir inkılâp yapamazlar*” dedi.⁴⁶ Rauf Bey de Prof. Befinder’den çok etkilendi. Henüz güven mektubunu sunmasının üzerinden beş hafta geçmiş

⁴⁴ Atatürk’ün Bütün Eserleri (1925-1927), Cilt: 18, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, s. 156.

⁴⁵ 13 Mart 1926, jpg 38-1.

⁴⁶ Atatürk’ün Bütün Eserleri, s. 178.

olan Rauf Bey gündemdeki Musul konusunu açtı ve İsmet Paşa'ya, “*bu işe bir son verin bu dünya için iyi olacaktır*” dedi.

Sonra, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'e, “*İngilizlerle aranızı düzeltin*” tavsiyesinde bulundu. İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü Bey'in kendi düşüncesine yakın olduğunu hissetti.⁴⁷ Günlüğüne, Gazi (Mustafa Kemal Paşa) benimle üç kez bir araya geldi ve “*birincisinde Musul hakkında görüştük, ben de uzlaşma ve barış ile ilgili bir söz söyledim*” diye yazdı. Gazinin verdiği cevabı da “*ilkeyi koruyacağız fakat ilke içerisinde mümkün olan her şeyi yapacağız*”⁴⁸ diye günlüğüne not etti.⁴⁹ Arnavutluk Elçisi, Türkiye için hassas olan bir konu olan Musul'a neden ilgi duymuştu?

Lozan'da sonuca bağlanamayan Musul konusunun çözümü için Türkiye ve İngiltere arasında 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da görüşmeler başlamış ancak bir sonuç alınmadan 5 Haziran 1924'te kesilmişti. Misak-ı Millî sınırları içerisinde yer alan Musul için Türk ordusunun kullanılması kararlaştırılmış ancak bunu öğrenen İngiltere, Hakkari'deki Nasturîleri ayaklandırarak girişilecek askerî hareketi geciktirmeye çalışmıştı. Ayaklanma hemen bastırılmasına rağmen Musul sorunu uluslararası kurula havale edilmişti. Kurul da Hakkari'yi Türkiye'ye, Musul'u da Irak'a bırakan haksız bir karara imza atmıştı. Türkiye, bu haksız karara karşı Türk-İngiliz savaşını bile göze alarak sert tepki göstermiş ancak İngiltere'nin kışkırtmasıyla Şeyh Sait isyanı çıktığı için 1925 senesi bu isyanı bastırmakla geçmişti.

Milletler Cemiyeti Milletlerarası Daimî Adalet Divanı, Lozan Antlaşmasına göre, 21 Kasım 1925'te Musul konusunda bağlayıcı karar aldı. 16 Aralık 1925'te Türkiye'nin katılmadığı toplantıda Milletler Cemiyeti de divanın Musul'u Irak'a bırakma kararını kabul etti. Türkiye bu kararı, büyük bir tepkiyle karşılayarak Cenevre temsilcisini geri çekti ve bir gün sonra 17 Aralık 1925'te Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği ile Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzaladı. Ayrıca Türk kamuoyunda İngiltere aleyhinde oluşan tepkinin bir sonucu olarak Türkiye'deki İngiliz şirketlerinin çoğu işlerini tasfiye etmek zorunda kaldı.⁵⁰ Arnavutluk Elçisi, Türkiye'nin karar vericilerine Türk politikasına ters düşecek ve İngiliz politikasını

⁴⁷ 19 Nisan 1926, jpg 57-1.

⁴⁸ Parantezler Rauf Bey'e ait.

⁴⁹ 19 Nisan gününde yer olmadığı için ajandaya (devamı) Mart ayının not sayfası diye yazdı ve not almaya devam etti (Note, Jpg 47-2).

⁵⁰ Sezen Kılıç, “Musul Sorunu ve Lozan”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-71/musul-sorunu-ve-lozan>, (18.08.2018).

ANKARA ELÇİSİ RAUF FİCO'NUN GÜNLÜKLERİ İŞİĞİNDA KRALLIK İLANI ÖNCESİ
TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİNE ATATÜRK'ÜN YAKLAŞIMI

destekleyecek şekilde Musul konusunda tavsiyelerde bulunuyordu. Sonunda Musul, 5 Haziran 1926'da İngiltere ile imzalanan anlaşma sonucunda Irak'a bırakıldı. Türkiye, Musul konusuyla ilgilenirken İtalya da İngiltere'ye destek vermekteydi. Mussolini yönetimindeki faşist İtalya, Türkiye'nin Musul'u kuvvet kullanarak almaya kalkışması halinde, kendilerinin de Anadolu'ya asker çıkaracakları tehdidinde bulunarak⁵¹ İngilizleri rahatlatıyordu. Ayrıca, İtalya, Türkiye'nin Akdeniz ve Balkanlarda kendisini engellemesinin önüne İngiltere desteğiyle geçmek istiyordu.

Arnavutluk ise bu dönemde İtalya ile geri dönülemeyecek bir ittifakın görüşülmesi sürecindeydi. İtalya, Arnavutluk'taki iktisadî ve siyasî girişimlerini bir adım ileriye taşıyarak, Arnavutluk'u tamamen nüfuzu altına alabilmek için 24 Haziran 1926 tarihinde Tiran'daki Elçisini, Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu'ya gönderdi. İtalyan Elçi, Arnavutluk'un güvenliğini sağlama görevi verilen İtalya'nın bu görevi silahla yerine getirmesini bir anlaşmaya bağlamayı teklif etti. Sefir, Ahmet Zogu'ya teklifinin kabul edilmemesi halinde bölünen ve parçalanan bir Arnavutluk için Roma'nın Belgrad ile anlaşacağı ve bir isyan olduğunda Arnavutluk Hükümetinin kendi yetkilerini kullanmaya imkân bulamayacağı tehdidinde bulundu. A. Zogu da bu durumdan tereddütte düşerek İngiltere sefirine akıl danışmak mecburiyetinde kaldı.⁵² Türkiye'nin Musul konusu İngiltere ile karar aşamasındayken Arnavutluk'un da İtalya'nın yerine İngiltere'nin desteğini almak için çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır. Musul konusunda İngiltere'ye verilen desteğin karşısında, İngiltere'nin Arnavutluk'a yardımı umulmakla birlikte bu konuda İngiltere'yi destekleyen İtalya da mutlu edilmeye çalışılmaktaydı.

Baloda bulunan İngiliz Büyükelçiliğinden I. Katip de Rauf Bey'in Musul konusunda Türkiye Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile olan görüşmelerine tanıklık etti. Ertesi gün bu destekten dolayı İngiltere Büyükelçisi Ronald Lindsay Rauf Bey'i davet ederek kendisine samimi bir yakınlık gösterdi ve "*Türklere, (Musul konusunda) anlaşmazlığa son vermesi ile ilgili bulunduğu tavsiyeler*" için teşekkür etti.⁵³

20 Ağustos 1928 günü Fico'nun günlüğüne düştüğü notlar, Musul konusunda Arnavutluk'un İngiltere'ye olan desteği hakkında ipuçları

⁵¹ Emine Kısıklı, "Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 24, Kasım 1999-2003, s. 517.

⁵² Özcan, *a.g.e.*, s. 184-185.

⁵³ 20 Nisan 1926, jpg 57-2.

vermektedir. Çünkü Fico, güncesine; “*bugün İngiltere Büyük Elçisi, Edmond isimli birisini gönderdi. Bu şahıs bizim Elçiliğimiz sizin Irak (Musul) konusunda yaptıklarınızı unutmayacaktır*” ve “*Büyük Elçi seni yarın öğlen yemeğine davet ediyor*” dediğini yazmaktadır.⁵⁴ Rauf Bey’in yazdıklarından yola çıkarak kendisinin Musul konusunda İngiltere’den gelen bir talebi yerine getirmiş olduğunu ya da İngiltere’nin Arnavutluk’a yardımını sağlamak amacıyla konuyu Türk yetkililerine açtığını veya İtalya’nın tavsiyesi üzerine böyle bir girişimde bulunmuş olabileceğini söylemek de mümkündür. Zira burada Arnavutluk ve Rauf Bey için en önemli mesele İtalya’dan gelecek mali destektir.

Musul gibi hassas bir konuda, Rauf Bey’in İngiliz yanlısı tekliflerine Türk temsilcilerinin tepki vermemesini, Rauf Bey’e ve onun şahsında Arnavutluk’a önem verilmesinin bir göstergesi olarak da değerlendirmek mümkündür. Ancak bu konuda Türk tarafının kuşkucu ve temkinli olduğunu da hatırla tutmakta fayda vardır.

5. Çocuk Esirgeme Kurumu Balosunda Gazi’nin Tiran Dostluk ve Güvenlik Paktı ile İlgili Mesajı

İngiltere’den beklediği desteği bulamayan Arnavutluk, 27 Kasım 1926’da, İtalya ile Tiran’da Dostluk ve Güvenlik Paktı’nı imzalamak mecburiyetinde kaldı. Rauf Bey,⁵⁵ 24 Şubat 1927’de Amerika Birleşik Devletleri Temsilcisi Bristol ile akşam yemek yedikten sonra, Ankara Palas’ta “Çocuk Esirgeme Kurumu” balosuna⁵⁶ katıldı. Baloda Gazi Mustafa Kemal Paşa, Arnavutluk Elçisini yanına çağırarak, diğer davetlilerin ve elçilerin duyacağı şekilde Arnavutluk-İtalya ilişkileri ve Tiran Paktı hakkında mesajlarını iletme gereği duydu. Önce konuyu yeni imzalanan pakta getirdi ve Gazi, Fico’ya; “*Zogu paktı imzaladığına iyi yaptı. Sizin için kurtarıcı ve gerekliydi*” sözlerini söyledi.

Gazi, paktın imzalandığını kabul ediyor, ancak Arnavutluk-İtalya ilişkilerinden kaygı duyuyordu. Çünkü İtalya, Akdeniz’de yayılmayı düşündüğü gibi Balkanlar üzerinden Türkiye’yi tehdit edebilecek potansiyele sahipti. Bu nedenle Gazi, İtalya’nın Arnavutluk üzerinden Balkanlarda nüfuz

⁵⁴ 20 Ağustos 1928, jpg 69-2.

⁵⁵ Rauf Bey günlüğüne sadece balo diye not almıştır.

⁵⁶ Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü (Doğumundan Ölümüne Kadar)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007, s. 399.

ANKARA ELÇİSİ RAUF FİCO'NUN GÜNLÜKLERİ İŞİĞİNDA KRALLIK İLANI ÖNCESİ
TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİNE ATATÜRK'ÜN YAKLAŞIMI

edinmesini, Balkanlar ve Türkiye açısından tehlikeli buluyor ve İtalya konusunda Arnavutluk'u uyarma gereği duyuyordu.

Arnavutluk Cumhurbaşkanına tavsiye ve uyarılarına; “*demokrat gibi hareket etsin ve dikkatli olsun*” sözleriyle başladı. Devamında uyarılarının şiddetini artırarak; “*İtalya karşısında özellikle içişlerinde fazla taviz vermesin (eğilmesin)*” dedi. Son söylediği sözü havada bırakmayacağını gösterircesine kararlılıkla; “*İtalya müdahale ederse, ben de (İtalya'ya) müdahale ederim*” dedi. Bu sözü öylesine içten söylemişti ki, hemen devamında; “*bunun için şeref sözü veririm*” dedi. Biraz düşündü ve uyarılarının dozunu yeniden düşürerek; “*Ahmet'in kral⁵⁷ olacağı söylense de bravo bunu yapmadı. 20. yüzyılın gidişatını anlamış. Benden selam ile!*” dedi. Aslında Arnavutluk'un Tiran Pakti'ni imzalamakla İtalya'ya yarı bağımlı hale geldiğini gören Gazi, bunun önünü alabilmek için tüm davetlilerin ve diplomatların, dolayısıyla da dünyanın önünde ve hatta tarihin önünde mesajını veriyordu. Bu balo Atatürk için adeta siyasî mesajını diplomatlar aracılığıyla dünya kamuoyuna en kısa yoldan iletme yeri haline gelmişti.

Sonra Gazi, yanına Tiran Pakti nedeniyle Arnavutluk'u eleştiren Yunus Nadi'yi⁵⁸ çağırdı ve “(Pakt), *Zogu'nun bir kurtulma mantığıdır. Sen Sırpı nasıl olduğunu bilmiyorsun*” demek suretiyle Arnavutluk'un Sırbistan'a karşı İtalya desteğini aradığını belirtme gereği duydu. Yeniden Arnavutluk Elçisi Fico'ya döndü ve Mussolini ile ilgili olarak “*onun rolü çabuk bitecek*” dedi. Konuşmasını bitirdikten sonra tüm söylediklerinin altına imzasını atıyormuş gibi samimiyetini göstererek Arnavutluk Elçisini beklenmedik bir biçimde yanına çekip kucakladı ve öptü. Bu duruma şaşırın Arnavutluk Elçisi de beklenmedik bir şekilde Gazi'nin elini öptü.⁵⁹ Bu

⁵⁷ Türk Millî Mücadelesi devam ederken, TBMM Hükümeti ile Arnavutluk Hükümeti temsilcileri arasında İstanbul'da imzalanan on iki maddelik gizli anlaşmanın sekizinci maddesi Arnavutluk için Cumhuriyet rejimini karar altına alıyordu: “*Kurulacak olan Arnavutluk Meclisinde rejim konusu belirlenecek ve halk iktidarının sağlanması için her türlü özen gösterilecek.*” Henüz her iki ülke işgallere karşı mücadeleye devam ederken imzalanan bu anlaşma maddesiyle Atatürk, sadece Türkiye için değil, Arnavutluk için de Cumhuriyet rejimini ön görmekteydi, Özcan “TBMM Hükümeti...”, s. 127. Bu nedenle Balkanlarda Türkiye'nin dışında bir tek Arnavutluk'un Cumhuriyet rejimini sürdürmesini önemsiyor ama Cumhurbaşkanı Zogu'nun da krallık ilan edeceğini tahmin ettiği için onu ikaz ediyordu.

⁵⁸ Yunus Nadi, 16 Ocak 1927 günü (s. 1), “Arnavutluk Meselesi” başlığı ile yazdığı makalede; Tiran Pakti'ni daha çok Arnavutluk'un bağımsızlığı ve geleceği açısından değerlendirdi. Bu anlaşmanın Arnavutluk meclisince onaylamasına şaşırıldığını ifade etti. Yunus Nadi, İtalya'nın bu anlaşma ile yeniden istilâ devrini açabileceği endişesini ayrıca vurgulamak suretiyle geleceğe ilişkin çok doğru bir tahminde bulundu, *Cumhuriyet Gazetesi* 16 Ocak 1927, s. 1.

⁵⁹ 24 Şubat 1927, jpg 29-1 (EK-2).

görüşmeden birkaç gün sonra, Polonya Elçisi Kovalski, Gazi ile görüşmüş ve görüşmede Gazi, Fico'yu ona çok övmüştü.⁶⁰

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Rauf Fico ile görüşmesinde Arnavutluk Türkiye Elçisi Tahir Lütfü Bey'den gelen şifre telgrafı gösterdi. Telgrafa göre Cumhurbaşkanı Zogu, Türk Elçisi Tahir Lütfü Bey'i kabul ederek, Gazi'nin Fico'ya baloda söylediklerinden müteşekkir olduğunu ifade etmiştir.⁶¹ Aynı akşam, Ankara'da Eski Erzurum Belediye Başkanı ve Manisa Milletvekili Nafiz (Dumlu) Bey tarafından, Erzurumluların saygı ve bağlıklarını sunmak üzere Atatürk şerefine verildiği baloya⁶² Rauf Bey de katıldı ve baloda Gazi, Rauf Bey'i iki kez selamladı.⁶³

6. Hilâl-i Ahmer'in Balosunda Gazi'nin Tavsiyesi

Rauf Bey, Hilâl-i Ahmer'in kuruluş yıldönümü nedeniyle 28 Nisan 1927 günü verilen baloda⁶⁴ Gazi ile karşılaştı. Gazi, “Zogu'ya selam söyle” dedikten sonra Rauf Fico'ya; “iyi kumandan” tavsiyesinde bulundu ve “*bunlar (iyi kumandanlar) kötü bir orduyu bile yola getirirler*” dedi.⁶⁵ Fico, 29 Nisan günü günlüğüne yeniden bir önceki gün baloda Gazi ile karşılaşmasını tekrar düşünüp yazdı: “*Arnavutluk'u sordu ve orduyu düzeltin tavsiyesinde bulundu*”. Yazmaya devam etti: “*İyi bir komutan en kötü orduyu bile düzeltir, yola getirir*” dedi. Son cümleyi: “*Yani gidin subaylarınızı düzeltin*” diye yazdı.⁶⁶

Gazi Mustafa Kemal Paşa, daha önceki resepsiyonda İtalya'nın saldırganlığı ve sömürgeci tutumuna karşı Arnavutluk'u tüm diplomatların ve davetlilerin önünde uyarılmış ve hatta gerekirse kendisinin de İtalya saldırısına karşı destek vereceğini söylemişti. İki ay sonra, İtalyan saldırısına karşı Arnavutluk'un kendi ordusu ve savunma gücünün oluşturulmasını zorunlu gördüğünü ifade etti. Sonra da Türk Millî Mücadelesinde kendi komutanlığını ve liderliğini hatırlatır gibi iyi bir komutanın ordunun durumu kötü olsa bile orduyu düzeltebileceğini yani ülkesini savunabilecek düzeye getirebileceği mesajını verdi.

⁶⁰ 1 Mart 1927, jpg 32-1.

⁶¹ Fico, konuşmanın devamı 25 Mart sayfasının başına “% işareti” koyarak yazmış

⁶² Kocatürk, a.g.e., s. 399.

⁶³ 24 Mart 1927, jpg 43-2, jpg 44-1.

⁶⁴ *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 30 Nisan 1927, s. 1.

⁶⁵ 28 Nisan 1927, jpg 61-2 (EK-3).

⁶⁶ 29 Nisan 1927, jpg 62-1.

ANKARA ELÇİSİ RAUF FİCO'NUN GÜNLÜKLERİ İŞİĞİNDA KRALLIK İLANI ÖNCESİ
TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİNE ATATÜRK'ÜN YAKLAŞIMI

7. TBMM'de Gazi'yi Tebrik

Arnavutluk Ankara Elçisi Rauf Fico Bey, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun dördüncü yılı kutlamaları için 29 Ekim günü saat 13.30'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gitti. Törene hepsi özenle giyinmiş yaklaşık 5.000 kişi katılmıştı. Önce subayların, sonra askerlerin geçişi izlendi. Sonra kulüpler, okullar, halk ve esnafın tören geçişi yaptı. Akşam resepsiyonda 1.200'den fazla insan vardı. Gazi ile İsmet Paşa ve T. Rüştü ile görüştü.⁶⁷

1927 milletvekili genel seçimleri iki dereceli olarak 2-6 Eylül tarihleri arasında yapılmıştır. 1 Kasım 1927 günü önce seçilen milletvekilleri tek tek yemin etti. Öğleden sonra saat 14:00'de Meclis tekrar açıldığında Gazi Paşa, ikinci kez Cumhurbaşkanı seçildiğinden yemin etti ve kısa bir konuşma yaptı. Gazi bakanların, katılımcıların, diplomatların ve Rauf Fico'nun tebriklerini kabul etti.⁶⁸

8. Dışişleri Bakanlığı Resepsiyonunda Gazi ile Görüşme

Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey ve eşinin 20 Şubat 1928 gecesini vermiş olduğu resepsiyonu Gazi Mustafa Kemal Paşa da şereflendirdi.⁶⁹ Resepsiyona davetli olarak katılan Rauf Fico, ikinci kez Gazi ile görüştüğünde, Gazi, elçi'yi yanına alarak ayrı bir yere geçti. Elçi'den Arnavutluk'un durumunu sordu. Cumhurbaşkanı Zogu'ya⁷⁰ "*dostluğunu ve selamlarını*" iletmesini söyledi. Elçiye kendi devletini iyi temsil ettiğinden dolayı teşekkür etti. Sonra "*geçen yıl söylediğim sözler gerçektir*" diye Mussolini ve İtalya hakkında söylediklerini hatırlatma gereği duydu. Gazi, Tefik Rüştü Bey'i çağırdı ve Fico'nun yanında; "*iki yıl önce İtalya ve Yugoslavya ile olan anlaşmazlığa ne tavsiyelerde bulundun?*" diye sordu. T. Rüştü Bey de "*Rusya, Arnavutluk'a karşı sempati besliyor*" diye cevap verirken Sovyetler Birliği Elçisi Suriç geldi ve T. Rüştü Bey'i onayladı.⁷¹ Bu girişim (SSCB'nin Türkiye'nin de oluruyla Arnavutluk'a desteği) ile

⁶⁷ 29 Ekim 1927, jpg 141-2.

⁶⁸ 1 Kasım 1927, jpg, 143-2.

⁶⁹ Kocatürk, *a.g.e.*, s. 409.

⁷⁰ Mati kabilesinin şefi Cemal Paşa'nın ikinci oğlu olan Ahmet Zogu, 8 Ekim 1895'te çevresinde 150 hanelik küçük bir köy bulunan Burgayet kalesinde doğmuştur. Manastır'daki Askerî Lise'de bir süre öğrenim gördükten sonra İstanbul Galatasaray Lisesi'nde eğitimini tamamlamıştır. Türkçeyi çok iyi konuşur, şiir ve edebiyata düşkündür ve Hakkı Tarık Us'un "Vakit" Gazetesinde bir süre muhabirlik yapmıştır. 1925 yılında Başbakan ve Cumhurbaşkanı, 1928 yılında da Kral olmuştur, Özcan, *a.g.e.*, s. 144.

⁷¹ 20 Şubat 1928, jpg 162-2.

İtalya'nın Arnavutluk üzerindeki etkisini önce azaltmak sonra ortadan kaldırılmak isteğinin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.

Sonuç

Rauf Fico, Arnavutluk Cumhuriyeti'nin Türkiye Cumhuriyeti nezdindeki ilk elçisi ve eski bir Osmanlı bürokratıdır. Türkiye-Arnavutluk siyasi ilişkilerinin başlaması döneminde Ankara'da görev yapmıştır. Onun görev yaptığı dönem, Türkiye ve Arnavutluk'un yeni rejimlerini oluşturmaya ve dolayısıyla da dış politikalarını şekillendirmeye başladıkları yıllara denk gelmesi açısından önemlidir.

Türkiye, bu dönemde tam bağımsızlığını savaş ile kazanan ve egemenlik haklarını kendi iradesiyle kullanan bir devlettir. Cumhuriyetin temellerini atarken, on yıl aralıksız süren savaşın yaralarını sarmaya ve mübadele göçmenlerini iskân etmeye öncelik vermiştir. Dolayısıyla kaynaklarını içeride kullanabilmek için dış politikada çatışma ve savaş söylemlerinden uzak durmaya gayret etmekle birlikte Lozan'dan kalan ve sonradan çıkan kimi sorunlarını da diyalog ve uluslararası hukuk temelinde çözmeye çalışmıştır.

Arnavutluk ise, kendi kaynaklarını verimli kullanamadığı için iktisadi açıdan dış yardım imkânlarını aramış, Kosova başta olmak üzere diğer Balkan ülkelerindeki Arnavutların sorunlarını büyük bir devletin yani İtalya'nın yardımıyla kendi lehine çözmeye çalışmıştır. İtalya, Akdeniz'de kendisine I. Dünya Savaşı'nda vaat edilen yerleri yeniden talep etmekte, 12 Ada ile yetinmek istememekte ve Balkanlarda nüfuz edinmeye gayret göstermiştir. Ayrıca İtalya, Bulgaristan ve Arnavutluk ile kurduğu yakın ilişkilerle, Türkiye'yi Trakya ve Boğazlardan tehdit eder duruma gelmektedir.

Atatürk, Arnavutluk'un Yugoslavya tehdidi nedeniyle İtalya'ya yaklaşmasını denge olarak değerlendirmiştir. Ancak İtalya'nın gerçek niyetini tahmin ettiği için Arnavutluk Elçisini uyarma gereği duymuştur. Atatürk'ün uyarısını dikkate almayan Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ahmet Zogu da gittikçe İtalya'ya yaklaşmış ve Türkiye'den uzaklaşan bir politika takip etmiştir. Arnavutluk bağımsızlığını elde etmesine rağmen İtalya ile kurmuş olduğu ilişki, onu yeni bir bağımlılığa sürüklemiştir. 1 Eylül 1928'de İtalya'nın desteği ile Krallığını ilan eden Ahmed Zogu karşısında Gazi Mustafa Kemal Paşa bu ilişkinin Arnavutluk'un bağımlılığını

ANKARA ELÇİSİ RAUF FİCO'NUN GÜNLÜKLERİ IŞIĞINDA KRALLIK İLANI ÖNCESİ
TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİNE ATATÜRK'ÜN YAKLAŞIMI

derinleştireceğini görüp, Kral Zogu'nun bu kararına tepki olarak Tiran'daki Türk Elçisini Ankara'ya çağırmıştır. Arnavutluk'ta dış politikadaki eksen kayması, 1 Eylül 1928'de Krallığın ilanı ile başlayan süreç olmuştur. Fico'nun günlükleri o dönem hakkında bilgiler verdiği ve Arnavutluk bakış açısını yansıttığı için ayrıca kıymetlidir.

HALİL ÖZCAN

EKLER

EK-1

MARZO
13 BAHATO — a. Bufrasta v. 72-263

Lot ora me tre tyra ti
Gaxi Mustafa Kemal Paşa
si kendava fjalën m'u për-
gjegj me një xë të ngjitur
e të sëmuri. duket që ish
i sëmuri. me pyeti për Sugi-
perinë. i thash (ka qelur
pa mundohemi për malterimin
ekonomik kemi 12,000 puntor
muarun kua 5000000 f. ar per
punerat botore e tjera) mbas një
5 numera besedini pa ndënj
fare shprehur. kur i binte su-
rika marshit kompletar me
të vertet m'u drodha m'isht nga
perashitja.

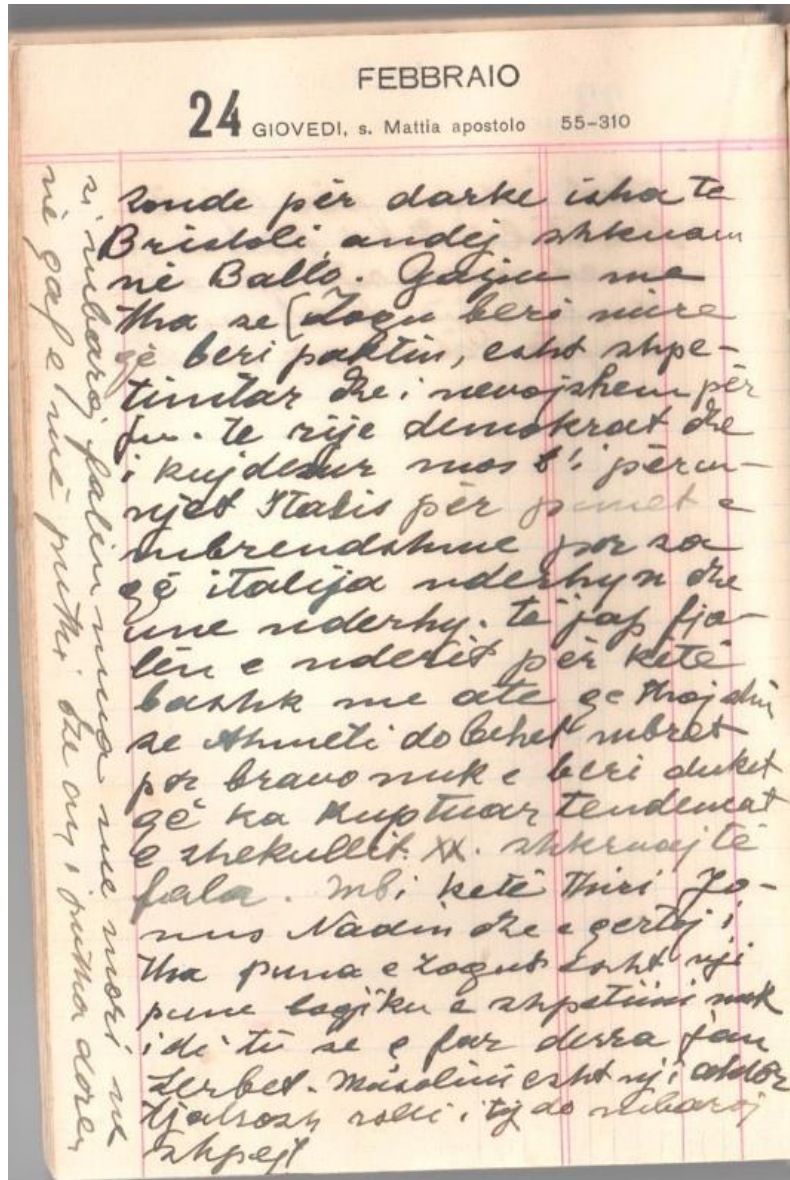
Gaxin më beri perashitje-
jen e Bonapartit dhe menaj
e gendruit ty ish i ato të
Bonapartit.

Mbomandaj lagje kart të
Rajin pashe vizituar krye
ministër dhe H. P. Jashuri

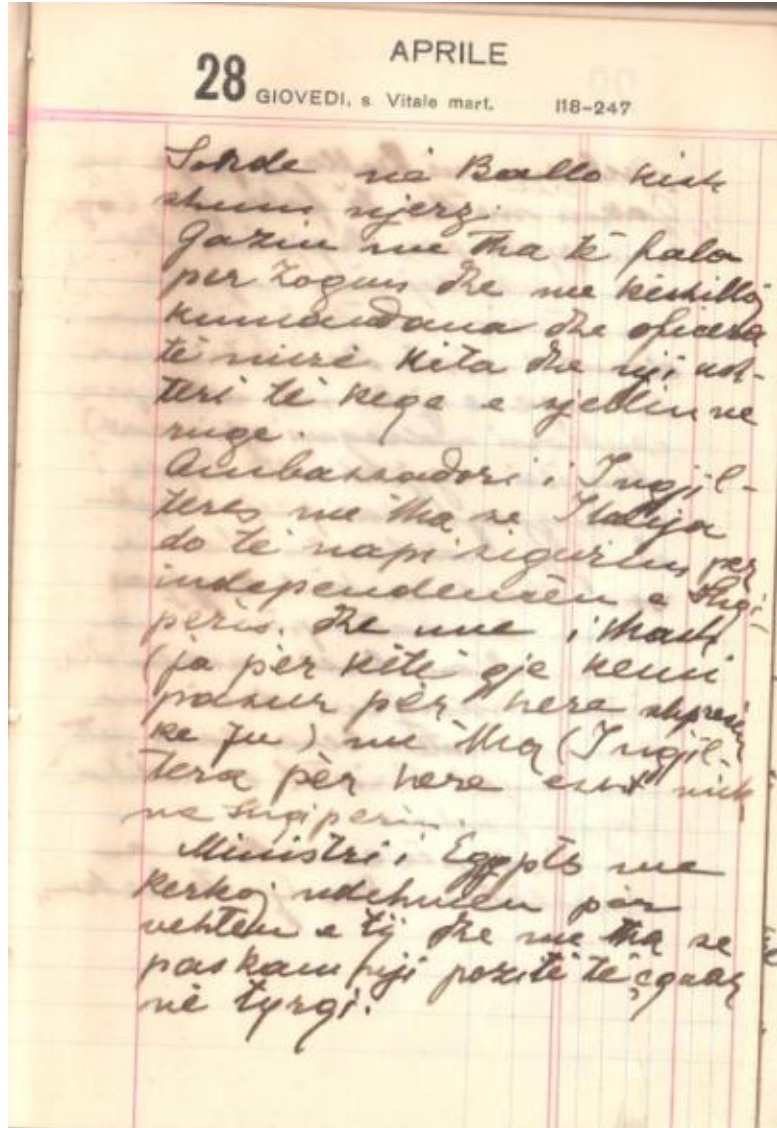
13 Mart 1926, jpg 38-1: Rauf Fico'nun güven mektubunu sunması.

ANKARA ELÇİSİ RAUF FİCO'NUN GÜNLÜKLERİ İŞİĞİNDA KRALLIK İLANI ÖNCESİ
TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİNE ATATÜRK'ÜN YAKLAŞIMI

EK-2

24 Şubat 1927, jpg 29-1: Gazi'nin Arnavutluk Elçisi Fico'ya Tiran Paktı ve İtalya hakkındaki konuşması.

28 Nisan 1927, jpg 61-2: Hilâl-i Ahmer Balosunda Gazi'nin Rauf Fico'ya iyi kumandan tavsiyesi.

ANKARA ELÇİSİ RAUF FİCO'NUN GÜNLÜKLERİ IŞIĞINDA KRALLIK İLANI ÖNCESİ
TÜRKİYE-ARNAVUTLUK İLİŞKİLERİNE ATATÜRK'ÜN YAKLAŞIMI

KAYNAKÇA

Rauf Fico'nun Günlükleri

11 Nisan 1925, 16 Nisan 1925, 8 Nisan 1925, 20 Nisan 1925, 23 Mayıs 1925, 24 Haziran 1925, 28 Temmuz 1925, 4 Ocak 1926, 5 Ocak 1926, 13 Ocak 1926, 15 Ocak 1926, 16 Ocak 1926, 7 Şubat 1926, 9 Şubat 1926, 12 Şubat 1926, 13 Şubat 1926, 14 Şubat 1926, 13 Mart 1926, 19 Nisan 1926, 19 Nisan 1926, 20 Nisan 1926, 20 Ağustos 1928, 15 Şubat 1926, 22 Şubat 1921, 23 Şubat 1926, 7 Mart 1926, 9 Mart 1926, 10 Mart 1926, 13 Mart 1926, 24 Şubat 1927, 1 Mart 1927, 24 Mart 1927, 28 Nisan 1927, 29 Nisan 1927, 29 Ekim 1927, 1 Kasım 1927, 20 Şubat 1928.

Gazeteler

Cumhuriyet, 4 Mayıs 1925.
Tanin, 28 Mart 1925.
Hâkimiyet-i Milliye, 30 Nisan 1927.

Kitap ve Makaleler

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1925-1927), Cilt: 18, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.

SHQYRI, Hysi, *Rauf Fico Shtetar Dhe Diplomat I Shquar (Monografi)*, Tiranë 2007.

KILIÇ, Sezen, “Musul Sorunu ve Lozan”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-71/musul-sorunu-ve-lozan>, (18.08.2018).

KISIKLI, Emine, “Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi,” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 24, Kasım 1999-2003, ss. 487-526.

KOCATÜRK, Utkan, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü (Doğumundan Ölümüne Kadar)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007.

ÖZCAN, Halil, *Atatürk Dönemi Türkiye-Arnavutluk İlişkileri (1920-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011.

HALİL ÖZCAN

_____, “Lozan Konferansı Tutanakları ve Arnavutluk’un Atina Büyükelçiliği Raporları Temelinde Mübadelede Yunanistan’daki Müslüman Arnavutların Durumu”, *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* (CTAD), Ankara, Yıl: 13, Sayı: 25, Bahar 2017, ss. 50-79.

_____, “TBMM Hükûmeti ile Arnavutluk Hükûmeti Arasında İmzalanan Gizli Anlaşmanın Sebep ve Sonuçları”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, Ekim 2017, ss. 119-157.

ÖZLER, A. Baha, “Yakın Tarihimizin Gizli Kalmış Tarafları: Atatürk’ün Arnavutluk Hakkında Siyasî Bir Kehaneti”, *Tarih Dünyası Dergisi*, Sayı: 35, 26 Kasım 1952, ss. 1411-1414.

SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk’ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2006.

ŞİMŞİR, Bilâl N., *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, C. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993.

TOSUN, Hüseyin, “Montrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 13, 1994, ss. 88-112.

TÜRKEŞ, Mustafa, “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Dış Politikaları (1923-1938)”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, *Uluslararası Atatürk ve Modern Türkiye Konferansı*, 22-23 Ekim 1998, Ankara, ss. 129-142.

_____, “The Balkan Pact and Its Immediate Implications for the Balkan States, 1930-1934”, *Middle Eastern Studies*, 30/1, 1994, pp. 123-144.

YEL, Selma, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009.

Yunus Nadi, “Arnavutluk Meselesi”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ocak 1927.

THE CLASH BETWEEN LATIN AND ARABIC ALPHABETS AMONG THE TURKISH COMMUNITY IN BULGARIA IN THE INTERWAR PERIOD

Giustina SELVELLI*

ABSTRACT

In this article, I will address the topic of the Turkish minority in Bulgaria in the interwar period through the interpretive lens of the “linguistic” or better “alphabetic” rights,¹ placed in the context of the “Latinization” processes taking place in the wide Eurasian space, as well of the post-imperial sociopolitical dynamics.²

To this aim, I describe the interesting and little known case of the writing practices of the Turkish community in Bulgaria in the period between the two world wars. In particular, I take into account the repercussions of Atatürk’s alphabetical reform in Bulgaria, demonstrating how the adoption of the Latin alphabet in Turkey represented a significant challenge for the country, triggering the fears of both the Bulgarian authorities and of the more conservative factions of the local Turkish community. In this context, I analyze the attitudes towards the Arabic and the Latin alphabet employed to write the Turkish language in the Balkan country, illustrating the reasons for the prohibition of the Turkish Latin alphabet, in an unprecedented combination of interests between Bulgarian authorities and Islamic religious leaders. I will try to show how in that specific historical moment, writing systems, far from being “neutral” communication elements, lent themselves to various manipulations of an ideological and political nature.

My paper does not intend to represent a comprehensive contribution to the analysis of the complex subject of this community’s religious or political identity, but

* Senior Scientist in Multilingualism at Alpen-Adria University of Klagenfurt, Department of Cultural Analysis, Klagenfurt-Austria, ORCID: orcid.org/0000-0003-1736-2393, E-mail: giustina.selvelli@aau.at

¹ See on the topic *Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination*, (ed.) Tove Skutnabb-Kangas, Mouton de Gruyter, Berlin 1994.

² See Valeri Stoyanov, “Die Türkische Minderheit Bulgariens bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges”, *ВАЛЕРИСТИКА ПОЛИХИСТОРИКА-2. Избрани приноси към гранични области на историята*, Институт за исторически изследвания при БАН, Sofia 2011, pp. 349-373.

it rather aims to shed light on the limitations faced by the Turks of Bulgaria in terms of their linguistic rights in a period when other communities in Southeast Europe were encountering similar difficulties.³

Keywords: Turkish Latin Alphabet, Turks of Bulgaria, Turkish Literacy in Bulgaria, Turkish Newspapers in Bulgaria, Arabic Alphabet.

İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEMDE BULGARİSTAN'DAKİ TÜRK TOPLULUĞUNDA LATİN VE ARAPÇA ALFABELER ARASINDAKİ ÇATIŞMA

ÖZ

Bu makalede iki savaş arası dönemde Bulgaristan'daki Türkler konusunu ele alacağım. “Dilsel” ya da daha doğru söylemek gerekirse “alfabetik” hakların yorumlayıcı yaklaşımını kullanacağım ve onları ve “post-emperyal sosyopolitik dinamikleri” ile ilişkilendiren geniş Avrasya alanında yer alan “Latinizasyon” süreçlerine yerleştireceğim.

Bu amaçla, Bulgaristan Türklerine ait yazı pratiklerinin ilginç ve az bilinen durumunu tasvir ediyorum. Özellikle de Atatürk'ün alfabe reformunun Bulgaristan'daki yansımalarını ele alarak Türkiye'nin Latin alfabesine geçişinin bu Balkan ülkesinde gerek Bulgar otoriteleri gerekse yerli Türk topluluğunun en muhafazakar kesimleri tarafından korkuları tetikleyen kabul edilmesi zor bir olay olduğunu göstereceğim. Bu bağlamda bu Balkan ülkesinde Türk dilini yazmak için kullanılan Arap ve Latin alfabelerine yönelik tavırları analiz ederek, Bulgar otoritelerle İslam alimleri arasındaki alışılmadık çıkar kesişmesinde, Latin-Türk alfabesinin yasaklanmasının nedenlerini ortaya koyacağım. Bu dönemde, “nötr” iletişim öğeleri olmaktan çok uzakta olan yazı sistemlerinin, ideolojik ve politik türden manipülasyonlara açık olduklarını göstermek çalışacağım.

Makalem, bu topluluğun dini ya da politik kimliğinin karmaşık konusunun analizine kapsamlı bir katkı sunmayı amaçlamamaktadır. Fakat daha çok, güneydoğu Avrupa'daki diğer toplulukların benzer zorluklarla karşılaştığı bir dönemde, Bulgaristan Türklerinin dil hakları bakımından karşılaştıkları sınırlamalara ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Latin Alfabesi, Bulgaristan Türkleri, Bulgaristan'da Türk Okuryazarlığı, Bulgaristan'daki Türk Gazeteleri, Arap Alfabesi.

³ As in the case that I will later discuss of the education policies for the Slavophone minority in Aegean Macedonia, Greece in the 1920s.

THE CLASH BETWEEN LATIN AND ARABIC ALPHABETS AMONG THE TURKISH
COMMUNITY IN BULGARIA IN THE INTERWAR PERIOD

Introduction

Since the beginning of the disintegration of the Ottoman power on the Balkans and the subsequent processes of nation building in the region, many cultural symbols have been used by the “post-imperial” actors in the attempt of creating a more homogeneous “identity” of the new nation states, while others started to be “removed”. In particular, the Arabic alphabet began to disappear from the areas where it had been present for centuries as the writing system of dominant authorities, being further replaced with the Latin one in Turkey as considered incompatible with the modernization aims of the new Republic.

At the same time, interesting debates started taking place in the Balkan countries, influenced by the developments in matters of language in the USSR, regarding the possibility of switching to the Latin script.⁴ This perspective clashed nevertheless with the strong opposition of the cultural elites of the countries involved (Bulgaria and Greece in particular).⁵ If on the one side such refusal can be interpreted as the willingness of retaining the links with a historical tradition of writing (Cyrillic and Greek alphabets), on the other it could have also been motivated precisely with a need of distinction from the new policies in matter of script active in neighbouring Turkey.

With regard to this, it is particularly significant to analyze the attitudes present in Bulgarian official rhetoric towards the writing systems of other communities, with which the “post-imperial” country was inevitably forced to confront itself. It is therefore appropriate to turn our attention also to the linguistic and “alphabetic” policies towards the minorities in question, taking into account the relevant laws, decision-making processes, and any links with the power structures of the country. The intention of this type of investigation is devoted to the search for ideological, “extracultural” elements associated with languages and writing systems, disguised within rhetoric and narratives that are intended to support precise historical identity constructions and affirmations.

⁴ Richard Oliver Collin, “Revolutionary Scripts”, *Culture and Language: Multidisciplinary Case Studies*, M. Morris (ed.), Peter Lang, Frankfurt 2011, pp. 29-67.

⁵ See Giustina Selvelli, *L'ideologizzazione degli alfabeti in Bulgaria e Croazia nel periodo post-imperiale e post-socialista* (The ideologization of the alphabets in Bulgaria and Croatia in the post-imperial and post-socialist period), Ph.D Dissertation, University Ca' Foscari of Venice 2017.

1. The Context of “Latinization” across Eurasia

As already mentioned, the proposal of adopting the Latin alphabet for the transcription of the Bulgarian language met with a rather compact opposition in the country and the project was completely abandoned since the 1930s. This event coincided with a drastic change in the alphabetic policies in the Soviet Union, where the “Latinization” reforms mainly aimed at the Muslim and Turkic communities of the country⁶ were suddenly reversed by a “Cyrillization” policy.⁷ However, in Bulgaria the controversy over the presence of the Latin alphabet in the country did not end at all here. In fact, these debates had a serious impact on the writing practices of the Turkish minority residing on Bulgarian territories, which faced significant changes at a socio-cultural level following the end of the Ottoman Empire and the proclamation of the Turkish Republic in 1923.

Interestingly, as Clayer⁸ points out, there are some relevant, earlier testimonies on the practice of transcribing the Turkish language with the Latin alphabets in the Balkan Peninsula. The author refers to the case of some Balkan printers who understood the convenience of using the Latin alphabet to transcribe the Turkish language long before it became the official norm for that language. In fact, already a few years before First World War, some newspapers printed in Latin characters appeared in the Balkan provinces of the Empire. An example of such interesting practices is the *Esas* newspaper printed in Monastir, now Bitola, in Macedonia, in 1911. This publication consisted of two pages in Arabic and two in modified Latin characters for the Turkish language.⁹

Not just in Turkey, but also elsewhere, the adoption of the Latin alphabet was accompanied with a desire for modernization, marking a clear break with the previous political/religious history and system. This was the case, for example, of Albania, where the Latin alphabet was imposed by an

⁶ But not exclusively: also non-Muslim communities in Siberia, the Caucasus and Central Russia were involved.

⁷ Paul B. Henze, “Politics and Alphabets in Inner Asia”, *Advances in the Creation and Revision of Writing Systems*, J. Fishman (ed.), Mouton, The Hague 1977, pp. 371-420.

⁸ Nathalie Clayer, “Le premier journal de langue turque en caractères latins: *Esas* (Manastir/Bitola, 1911)”, *Turcica*, 36, 2004, pp. 253-264.

⁹ As in the case of the transcription of the Turkish language in Armenian and Cyrillic characters, these testimonies are still little explored and enhanced in the history of both Turkey and the Balkan Peninsula.

THE CLASH BETWEEN LATIN AND ARABIC ALPHABETS AMONG THE TURKISH
COMMUNITY IN BULGARIA IN THE INTERWAR PERIOD

official decree already in 1908, and to a certain extent also that of Malaysia and Indonesia.¹⁰ The complete “Latinization” of the Turkish writing system allowed people to learn and write the language more easily, but the reasons behind Atatürk’s decision were both linguistic and political.¹¹ The removal of the Arabic writing system was strongly rejected by conservative and religious elites in the country,¹² who viewed the Latinization of the alphabet as a potential risk due to the separation of Turkey from the wider Muslim community. In their opinion, by replacing the Arabic script with a “foreign” one (that is a Western one) the traditional sacred religious communities were going to face relevant difficulties that would have threatened their unity across the Islamic world.

Other actors declared themselves against Latinization calling into question practical reasons: perplexities were expressed regarding the choice of a Latin-based writing system which could be really suitable for the transcription of Turkish phonemes. In this context, some suggested that a better alternative could be to modify the Arabic alphabet, introducing extra characters to represent more effectively the Turkish vowels. A similar work had already been realized to some extent some time earlier in the territory of Bosnia and Herzegovina (under Habsburg domination), when, Džemaludin Čaušević had reformed the “arebica” writing system (Arabic characters used to write the Bosnian Slavic language) through the addition of extra characters and diacritics to mark the letters that were not present in the Ottoman script¹³. This writing system was employed to print many works even after the end of the First World War, until the early 1940s.

¹⁰ Hans H. Wellish, *The Conversion of Scripts. Its Nature, History, and Utilization*, John Wiley & Sons, New York-Chichester-Brisbane-Toronto 1978, p. 44, and Ibrahim, Norhasira, “Jawi Script in Hadith Literatures in Malaysia: Issues and Challenges”, *International Proceedings of Economics Development and Research (IPEDR)* Vol. 3 (2015) IACSIT Press, Singapore, pp. 94-98.

¹¹ Collin, *op.cit.*, p. 51.

¹² Lewis, Geoffrey, *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*, Oxford University Press, Oxford 2002, here p. 27.

¹³ See Werner Lehfeltdt, “L’écriture arabe chez les slaves”, *Slavica Occitania*, 12, 2001, pp. 267-281, and Giustina Selvelli, “Caratteri arabi per la lingua bosniaca. Caratteri arabi per la lingua bosniaca. Esempi di scrittura fra influssi ottomani e riappropriazioni locali” (Arabic Characters for the Bosnian Language. Writing examples between Ottoman influxes and local reappropriations), *Contatti di lingue - contatti di scritture. Multilinguismo e multigrafismo dal Vicino Oriente. Antico alla Cina contemporanea*, (eds) D. Baglioni, e O. Tribulato, Edizioni Ca' Foscari, Venezia 2015, pp. 197-218.

In 1926, however, when the Turkic republics of the Soviet Union adopted the Latin alphabet, an important precedent took place, which became a strong weapon in the hands of the supporters of the Latinization reform in Turkey. The question was therefore raised at the governmental level in the same year through a proclamation of the Ministry of Public Education, to which the press responded favorably.¹⁴

2. The Ambivalent Reactions to the Alphabet Reform in Bulgaria

Predictably, also among the Turkish community of Bulgaria,¹⁵ the alphabetical reform of Atatürk was not welcomed by everyone with benevolence and enthusiasm. Indeed, the most conservative elites and factions, such as the Islamic authorities and the most rigorous believers, harshly criticized the adoption of a new writing system. In line with the reactions that had taken place in Turkey,¹⁶ they considered the element of the Latin alphabet as a threat to the integrity of the Islamic community and above all to the historical continuity of a tradition of writing that was inserted in the context of the Ottoman cultural and spiritual World.¹⁷ This was the position of the *mufti* office in the capital Sofia, while on the contrary the association of the Turkish teachers of Bulgaria expressed a great support for the introduction of the Latin alphabet.¹⁸ Already in the early years of the Turkish Republic, at the time when Kemalist and Islamic ideas were bitterly colliding, the Turks of Bulgaria had founded an organization called *Turan*,¹⁹ inspired by the directives emanating from the new authorities of Ankara (1926). Officially registered as an association for youth, sport and culture, *Turan* was actually engaged in the propaganda of Kemalist ideology, and published a

¹⁴ Société des Nations, *L'adoption Universelle des caractères latins. Institut international de coopération intellectuelle*, Librairie Stock, Paris 1934, p. 122.

¹⁵ According to the census, in the year 1920, the Turkish community in Bulgaria corresponded to 10,73% (520.339 people) of the total population in the country (4.846.971). See: Irwin T. Sanders, "The Moslem Minority of Bulgaria", *The Muslim World*, Volume 24, Issue 4, October 1934, pp. 356-369, here page 356, and Stoyanov, Valeri, *op.cit.*, p. 353.

¹⁶ See Avram Galanti, *Arabi Harfler Terakkimize mani değildir*, Hüsn-i Tabiat Matbaası, Istanbul 1927, pp. 8-13, Translit. By Fethi Kale, Bedir Yayinevi, Istanbul 1996.

¹⁷ In the Turkish context, it should not be surprising that the older generations continued to use the Arabic alphabet in private correspondence and in their journals until the 1960s. See for example: Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History*, I. B. Tauris, London-New York 2004, p. 189.

¹⁸ See Ibrahim Yalamov, *История на турската общност в България*, IMIR, Sofia 2002, pp. 181-191.

¹⁹ See Ina Merdjanova, *Rediscovering the Umma: Muslims in the Balkans between Nationalism and Transnationalism*, Oxford University Press, Oxford 2013, p. 15.

THE CLASH BETWEEN LATIN AND ARABIC ALPHABETS AMONG THE TURKISH
COMMUNITY IN BULGARIA IN THE INTERWAR PERIOD

newspaper bearing the same name.²⁰ This newspaper, together with the periodical called *Deliorman*, constituted the main press channel in Bulgaria that supported the Republican government in Turkey. In opposition to these print media, the most religious factions of the Turks of Bulgaria published their newspaper called *Medeniyet*, which carried out forms of “counter-propaganda” against Atatürk’s reformist and modernizing views.²¹

During the immediate post-war years, among the common Bulgarian audience the widespread opinion prevailed that the Turks of the country could constitute a powerful tool in the hands of the authorities in Ankara. Nevertheless, until 1923, this community enjoyed a relatively easy period of its history. A confirmation of this for example comes from the fact that about ten Turkish deputies were present in the Bulgarian Parliament, and that the minority benefited from large freedom of press²² and education in the mother tongue. However, after the coup that took place on June 9, 1923 deposing Aleksandar Stamboliyski’s government, and with the subsequent arrival of Aleksandar Tsankov in power, the number of Turkish deputies dropped from ten to five, and later, to four only.²³

In the following years, the pro-Kemalist newspaper *Deliorman* insisted in its articles on the fact that the Turkish minority in Bulgaria constituted a “national minority”, and not a “religious” one. In the *Deliorman*’s view, in a period of great modernization processes, and especially in conjunction with the discussion of the problem of national minorities by the League of Nations,²⁴ to describe the Turks of Bulgaria as a “Muslim minority” instead of “Turkish minority in Bulgaria” constituted an outrage to the new Turkish republican identity. The fact that the community was denominated through religious elements of identification constituted in this view a transgression towards the national rights of the Turkish

²⁰ See Stoyanov, *op.cit.*, p. 365.

²¹ See Stoyan Shivarov, “Bulgaristan’da Muhafıza Edilen Osmanlıca Gazeteler. Durumu, Katalog ve Dijital Çalışmaları”, *Balkan Ülkeleri Kütüphaneler Arası Bilgi-Belge Yönetim ve İşbirliği-Sempozyum Bildirileri*, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü, Edirne 2008, pp. 133-139.

²² See Alexandre Popovic, “The Turks of Bulgaria (1878-1985)”, *Central Asia Survey*, Vol. 5, No. 2, 1986, pp. 1-32, here p. 12.

²³ See Haykaram Nahapetyan, “The Turks of Bulgaria, the 5th Column of Ankara”, *21st Century*, No 1, 2007, pp. 33-49.

²⁴ Jacques Fouques Duparc, *La protection des minorités de race, de langue et de religion. Étude des droits des gens*, Dalloz, Paris 1922.

community, which at the time amounted to as many as 750.000 people.²⁵ The newspaper defended thus the idea that no one except the Turks could interfere in the affairs of the community.

In historical and political terms, the explanation for such definition can be clarified by recalling the fact that Bulgaria had signed the so-called “Treaty of Friendship with Turkey” in 1925. In this document, the Turkish community in Bulgaria were defined through religious affiliation as “Muslim minorities”.²⁶

3. The Limitations to the Use of the New Turkish Alphabet in Bulgaria

The adoption of the Turkish alphabetical reform exercised immediate repercussions on the development of the religious, cultural and educational destinies of the Turkish minority in Bulgaria. Although there were great restrictions imposed by the Bulgarian authorities in their contacts with Turkey, the community depended until then to a large extent on the ideological choices of the neighboring country.²⁷ Particularly interest is the fact that the Turks of Bulgaria were the first community to adopt the new alphabet outside of Turkey. We can indeed remember the case of the newspaper, *Yenilik*, published in Jambol, which began to be printed entirely in the new Turkish alphabet on October 13, 1928, some weeks before the alphabetical reform officially entered into force by law in Turkey.²⁸

As expected, the most reformist components of the Turkish community in Bulgaria considered it appropriate to adapt to what was

²⁵ Information quoted in Bilal N. Şimşir, *The Turks of Bulgaria. 1878-1985*, K. Rustem and Brother, London 1988, pp. 57-58.

²⁶ See “Protocol B”, in: “Treaty of Friendship between Bulgaria and Turkey, signed at Ankara”, October 19, 1925. In: League of Nations, *Treaty Series*, Vol. 54, 1926, pp. 127-133.

²⁷ By virtue of the peace treaties signed under the aegis of the League of Nations, in particular the 1919 Neuilly Treaty, in which Bulgaria had its own sub-section called “The Protection of Minorities” (Treaty of Neuilly, Section III, subsection IV, articles 49-57). Nonetheless, the adoption of any school material coming directly from Turkey was always discouraged, and even in the years of the Agrarian government of Stamboliyski (1919-1923), who expressed a much more “enlightened” and tolerant policy towards minorities in the country, the direct “supply” of textbooks by Turkey was prohibited. It was feared that the books brought from Turkey contained elements of Turkish chauvinistic and nationalist extremism. See Şimşir, *op.cit.*, pp. 36-38.

²⁸ See Şimşir, *op.cit.*, p. 95 and 103.

THE CLASH BETWEEN LATIN AND ARABIC ALPHABETS AMONG THE TURKISH
COMMUNITY IN BULGARIA IN THE INTERWAR PERIOD

happening in the neighboring country, where the new writing system was about to be adopted at an official level and be employed also in school education. This is the reason why representatives of the teachers' unions took care and engaged in creating appropriate textbooks for the Turkish pupils in the Bulgarian schools. This was a necessary action to take, since Bulgarian law prevented the community from receiving any teaching material directly from Turkey.²⁹ With this purpose, already in the late summer of 1928, some of the school representatives were sent on a mission to Edirne, the first Turkish city after the border, in order to familiarize themselves with the new alphabet that they would have employed to educate the Turkish population of Bulgaria. On their return, they strove to produce a new manual for the instruction of pupils. That is how a spelling book bearing the title "Türk alfabesi" was published in a publishing house in Haskovo thanks to the work by Ahmet Sükrü, one of the teacher representatives of the Turkish school of the city of Plovdiv - Filibe.

This had not been an easy task: while printing this abecedary, there were technical impediments in the rendering of the two Turkish letters: <ş> and <ğ>. These characters were indeed not available in the Bulgarian printing houses and some creative solution had to be found. The problem was later solved by adding a comma or a question mark to the lower part of the letter <s>, and a higher comma to the letter <g>.³⁰ However, the enthusiasm of the Turkish teachers' associations in Bulgaria was roughly interrupted by an unforeseen evolution of the situation in the country. In the context of a persistent opposition between the "reactionary" and "reformist" parties³¹ within the local Turkish community in reference to the writing innovations, the Bulgarian authorities reacted with an unexpected move, by taking the defense of the most conservative positions. The Bulgarian government gave its official support to the Turkish conservative faction, most probably with the intention of breaking the delicate bonds of the community with Turkey itself.³²

²⁹ See Mila Mancheva, "Image and Policy: The Case of Turks and Pomaks in Inter-war Bulgaria, 1918-44 (with special reference to education)", *Islam and Christian-Muslim Relations*, 12:3, pp. 355-374, here p. 367.

³⁰ See G. Stăršenov, *S Ръководство за изучаване турски език с новата турска азбука: Пълна граматика с турско-български речник*, Rahvira, Sofia 1933.

³¹ See Yonca Köksal, "Turkey's Foreign Policy towards Bulgaria and the Turkish Minority (1923-1934)", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 14, No. 2, 2014, pp. 175-193, here p. 192.

³² See Şimşir, *op.cit.*, p. 96.

In this way, Bulgaria stood on the side of the defenders of Islam, against the modernist ideological line that Turkey was carrying out through its numerous cultural, economic and social reforms.³³ It is easy to interpret the Bulgarian government's position by recognizing its desire to divide as much as possible the Turkish community in Bulgaria, and at the same time keeping it distant from the news, thoughts and influences of what was happening in Turkey and beyond³⁴. The Bulgarian move was directed to a certain extent even against the "Turanic" thought, quite widespread in those years, which exalted the link between all peoples of Turkic origin, up to the Caucasus, Russia and Central Asia.³⁵ Clearly, the idea of an uninterrupted chain of Turkic peoples from Europe to Asia, united by the employment of the same Latin alphabet also frightened the Bulgarians, even before the Russians, who ten years later would have changed their "Latinizing" alphabetic policy into a "Cyrillizing" one precisely because of this concern.

In addition to this, the role of anti-Kemalist political refugees from Turkey should also be emphasized. In fact, many asylum applications were welcomed in this period by the Bulgarian government. These Turkish refugees actively promoted forms of resistance to Atatürk's innovations and in the new Bulgarian environment they were given full legitimacy to defend and carry on their political views. The beginning of the era of great changes and reforms in Turkey had therefore some interesting repercussions in the neighbouring country, where its developments were met with quite some difficulty. The national rhetoric viewed such events often with suspicion and fear, and perceived them as a threat of Turkish expansionism and even possible "assimilationism".³⁶

³³ Furthermore, as Ina Merdjanova recalls, "The Islamic community retained its waqf properties, and the Shari'a courts were never officially abolished in Bulgaria, as they were in Turkey in 1924. In 1928-36, the state supported the appointment as chief mufti of Hussein Husnu, an outspoken propagator of anti-reformist and anti-Kemalist ideas". In: *op.cit.*, pp. 15-16.

³⁴ See Safran, William. "Nationalism", *Handbook of Language & Ethnic Identity*, (eds) A. J. Fishman, O. Garcia, Oxford University Press, 1999, pp. 77-93, here p. 85.

³⁵ See Kemal Karpat, *Studies on Turkish Politics and Society*, Brill, Leiden-Boston 2004, p. 737, and Stoyanov, *op.cit.*, pp. 363-364.

³⁶ See Fatme Muyhtar, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics since 1878*, Bulgarian Helsinki Committee, Sofia 2003, p. 30. Nevertheless, in the Bulgarian press, there were also expressions of enthusiasm towards Atatürk's reforms.

THE CLASH BETWEEN LATIN AND ARABIC ALPHABETS AMONG THE TURKISH COMMUNITY IN BULGARIA IN THE INTERWAR PERIOD

A week after the introduction of the alphabetical reform in Turkey,³⁷ the Bulgarian ministry of national education affirmed through an official communication that the employment of Latin characters in the instruction of the local Turkish population was prohibited. Such sudden move was partly due to the pressures made by the most conservative representatives of the Turkish community. Following this event, the teachers' association publicly protested against the decision, and in their battle found the support of the Turkish members of the Bulgarian parliament. The fact also had strong resonance on the media of the Turkish Republic: many articles appeared on the topic, claiming that the Bulgarian authorities were supporting the Islamic "fanatics" in their country, fomented by a group of fugitives from Turkey.³⁸

Following the continuous requests made by the Turkish reformist representatives, between the months of November and December 1928, the Bulgarian education ministry Naydenov decided to meet the demands of the local Turkish community. A circular was finally issued on January 14, 1929, which gave permission to hold education in the Turkish schools of the country through the new Latin alphabet. However, this would not have been the end of the controversies over the Turkish alphabet in the country.

4. The Development of the Question among the Turkish Community in Bulgaria

Following the decision of the Bulgarian government, the Turkish press in Bulgaria gradually introduced the new alphabet, with the exception of the main organ of the conservative factions, *Intibah*, which continued to publish its articles in Arabic characters exclusively. After the Latin alphabet was adopted in the schools of the Turkish pupils in 1930, the Bulgarian education ministry even went so far as to prohibit the use of Arabic writing in education, in accordance with what was happening in Turkey. In fact, from the month of June of 1930, the Arabic alphabet was completely banned, and its use made subject to penal sanctions.³⁹ In short, it seemed that the struggle between the two alphabets had ended with the victory of the Latin one, after two years of controversy and disputes over the cultural and educational fate of the Turkish community in Bulgaria.

³⁷ That is on 10 October, 1928.

³⁸ See Şimşir, *op.cit.*, p. 99.

³⁹ See Société des Nations, *op.cit.*, p. 135.

However, after the coup of 19 May 1934 and the establishment of the military government of Kimon Georgiev, the “alphabetic” situation for the Turkish minority was once again overturned. Indeed, the new government reintroduced the teaching of the Arabic alphabet in schools by banning the new Latin script, supporting such decision with the official motivation that Muslim communities should be encouraged to develop the ties with their religion.⁴⁰ As an immediate consequence, all Turkish newspapers written in the new alphabet were forbidden, and the Turkish intellectuals who defended the Latin alphabet persecuted or forced to flee.⁴¹ The minority press was almost completely suppressed: during the first year only, ten community newspapers ceased their publishing activities, including the most influential ones such as the previously mentioned *Deliorman* and *Turan*. These newspapers were in fact accused of spreading Kemalist ideas and Turkish-nationalist propaganda, in what was denounced as a threat to the integrity of the country. Therefore, the only periodical publications of the Turkish community that survived the suppression was the press of Islamic character such as *Medeniyet* and *Açık Söz*, both written in Arabic characters. Another example was the newspaper *Hakikat Şahidi*, which was the organ of the Protestant missionaries in the country and which, curiously, employed the Arabic characters in its articles.⁴² Not surprisingly, the pro-Kemalist organization *Turan*, which disseminated secular and liberal ideas, was dissolved and its activities strictly prohibited in 1936.

As already mentioned, the explanation for such moves of the Bulgarian government can be found in its interest for mobilizing the anti-Kemalist forces in the country with the aim of reducing the influence of Ankara’s reformist ideologies on Muslims of Bulgaria. Because of this, a campaign against Kemalism and progressivism was favored, even when this corresponded to the promotion and imposition of an Islamic education for the Turkish minority in the country. By virtue of this, the spread of religious publications, conferences and other activities was supported among anti-Kemalist Muslims of Bulgaria. This was realized, among other things, by encouraging the activities of the anti-Kemalist organization *Obštество za*

⁴⁰ See Çiğdem Balım, “Turkish as a Symbol of Survival and Identity in Bulgaria and Turkey”, *Language and Identity in the Middle East and North Africa*, (ed.) Y. Suleiman, Curzon Press, London 1996, p. 104.

⁴¹ See Şimşir, *op.cit.*, p. 104.

⁴² See Shivarov, *op.cit.*, p. 136.

THE CLASH BETWEEN LATIN AND ARABIC ALPHABETS AMONG THE TURKISH COMMUNITY IN BULGARIA IN THE INTERWAR PERIOD

*zaštita na mjušljumanskata religija*⁴³ (Society for the Defense of the Islamic Religion), founded in 1934.⁴⁴

In such restricting environment, teachers and government informants visited Turkish schools to monitor and report any attempt to disseminate Kemalist ideas among pupils and students.⁴⁵ In relation to this, Muslim education and religious activities were encouraged, but only in order to reduce the penetration of Kemalist propaganda, at the service of Bulgarian nationalist goals.⁴⁶ The reason why the Kemalist activities were so strongly feared is connected to a specific kind of Bulgarian “paranoia”. The authorities of the country were not excluding the possibility that Turkish agents could be preparing actions aimed at expressing some “neo-imperialist” ideologies. The fear concerned the Southern part of Bulgaria that was inhabited by a consistent Muslim population and was culturally linked to Turkey: this region could be transformed into a “Turkish” enclave that the country could have at a certain point some decided to annex.⁴⁷ Moreover, especially between 1923 and 1934, Kemalism was associated by the various right-wing Bulgarian governments with communist thought and ideology that they were trying to eradicate from the country.

5. The Problematic Status of Turkish Education and Literacy in Bulgaria

In the period when the old Arabic alphabet was reintroduced into the school education of Turkish pupils, the rights of this community were increasingly violated, especially those linked to their writing practices and their literacy perspectives. This situation remained unchanged for a few years until, after several efforts and repeated attempts made by the most reformist exponents of the Turkish community in the country, the Bulgarian government was finally convinced and authorized the teaching of the Turkish Latin alphabet. The event was formalized through a circular dating to 12 April

⁴³ Общество за защита на мюсюлманската религия.

⁴⁴ See Yalamov, *op.cit.*, pp. 232-34.

⁴⁵ See Richard J. Crampton, *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press, Cambridge London and New York 1997, p. 163.

⁴⁶ See Wolfgang Höpken, “From Religious Identity to Ethnic Mobilization: The Turks of Bulgaria Before, Under and Since Communism” in *Muslim Identity and the Balkan State*, (eds) H. Poulton & S. Taji-Farouki, Hurst & Company, London 1997, pp. 62-63.

⁴⁷ See Muyhtar, *op.cit.*, p. 31 and Mary Neuburger, *The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria*, Cornell University Press, London 2004, p. 45.

1938. Despite this apparent success, the educational situation remained disastrous, due to the limited material conditions in which the same alphabet was taught. In the past two decades, in fact, because of the discriminatory policies of the Bulgarian government, the number of schools with Turkish teaching had drastically reduced, amounting to only a quarter of those previously active. We can point out that in 1934 less than 20% of Turkish males over the age of seven were able to read and write, while almost eighty percent of Bulgarians were literate.⁴⁸ According to official Bulgarian statistics, there were 1700 schools for the Turkish minority in the years 1921-1922, but only 540 remained active in 1936.⁴⁹ The Turkish population, however, had not diminished in the number of its members: according to census data, it had even grown between 1920 and 1934, from 520.339 people to 591.193.⁵⁰ In the course of the 1940s, the remaining Turkish schools were little more than 400. Perhaps most surprising is also the fact that, starting from the school year 1937-8, six hours of compulsory Arabic writing were included in the weekly program of instruction in the Turkish schools of the countries starting from the first grade.⁵¹

The period between 1934 and 1944 represented thus what we can define as a “black decade” for the educational and literacy matters of the Turkish community of Bulgaria. Pupils were forced to learn an anachronistic alphabet that undermined their literacy progresses in a long-term perspective, as well as the natural development of their culture and education. We must underline that this fact had also important consequences in the interruption of the community’s social evolution and its ties with Turkey, preventing the further cultural developments in terms of modernization and exchange of new, progressive ideas. We can assess how such discriminatory policies against the Latin alphabet by the Bulgarian government represent a clear expression of the willingness of carrying out a policy of “ethnic exclusion”. This attitude can manifest itself in different forms, corresponding to varying

⁴⁸ See Ali Eminov, “The Nation State and Minority Languages”, in: *Of All the Slavs My Favorites: In Honor of Howard I. Aronson*, (eds) V. A. Friedman and D. L. Dyer, Indiana Slavic Studies 12, 2001, p. 160.

⁴⁹ See Şimşir, *op.cit.*, p. 122, and Muyhtar, *op.cit.*, p. 28.

⁵⁰ Bulgarian Census: *Преброяване на населението и жилищния фонд в Република България*, Национален статистически институт.

⁵¹ See Charles L. Glenn, *Educational Freedom in Eastern Europe*, Cato Institute, Washington D.C. 1995, p. 73.

THE CLASH BETWEEN LATIN AND ARABIC ALPHABETS AMONG THE TURKISH COMMUNITY IN BULGARIA IN THE INTERWAR PERIOD

levels of intolerance towards national minorities.⁵² According to the international law of that moment, the minorities of the European states had to be granted a series of cultural, linguistic and religious rights⁵³ as well as political rights that had emerged from the Peace Treaties after First World War.

As examples in this sense we can name the right for a community to establish its own associations and organizations for the promotion of its culture, the right to publish books and magazines in its own language, the right to have newspapers and media in its own language and the right to participate in the education in the mother tongue.⁵⁴ In this case, similarly to what had happened in 1925/1926 to the Slavophone minority of Aegean Macedonia in Greece,⁵⁵ one can observe an evident situation of violated linguistic and cultural rights, or better said, of denied “alphabetic rights”. In this sense, the association with the so-called “Abecedar case”⁵⁶ of a few years earlier, which had caused so much scandal in the Bulgarian audience because of the imposition of the Latin script to a community that was Orthodox (and therefore linked to the Cyrillic alphabet) comes spontaneously⁵⁷.

6. The Post-imperial Factor in Bulgarian Nation Building Process

In the period from the late 1920s to the end of the 1930s, the Arabic alphabet continued to occupy a dominant position in the culture of Turkish minorities in Bulgaria. This process went in parallel with the strengthening of

⁵² See Rossalina Latcheva, “Nationalism versus Patriotism, or the Floating Border? National Identification and Ethnic Exclusion in Post-communist Bulgaria”, *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, Vol. 1, No. 2, Fall 2010, p. 202.

⁵³ See Fouques Duparc, *op.cit.*

⁵⁴ See Latcheva, *op.cit.*, and B. Rechel, “Bulgaria. Minority rights ‘light’”, *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, (ed.) B. Rechel, Routledge, London-New York 2009, pp. 77- 89.

⁵⁵ See Iakovos D. Michailidis, “Minority Rights and Educational Problems in Greek Interwar Macedonia: The Case of the Primer ‘Abecedar’”, *Journal of Modern Greek Studies* 14-2 (1996), pp. 329-343.

⁵⁶ See also Selvelli, 2017, *op.cit.*, pp. 29-65.

⁵⁷ Another case is the one of the minorities’ rights during Communism, whose educational institutions suffered difficulties and restrictions, as the case of the Armenian community of Plovdiv. This minority still remembers the dark times when its Tiutiundjian school was closed and the teaching of the Armenian alphabet interrupted. The effects of this break in the continuity of the transmission of the written language can still be seen today, after more than 40 years. See Selvelli, Giustina, “Alphabet and Writing in the Armenian Diaspora of Plovdiv. Anthropological and Sociolinguistic Perspectives”, *Mediterranean Language Review*, Vol. 22, Harrassowitz Verlag, Heidelberg, pp.157-188, here p. 168.

religious education and of the power of Islamic representatives.⁵⁸ It was thus a clear paradox if we consider the changes that had already been taking place in neighbouring Turkey for many years. To some extent, the Bulgarian government promoted divisions and bitterness among the members of the Turkish community in the country and with Turkey, favoring the Arabic alphabet with the aim of creating tensions and at the same time halt the development and natural course of the minority's writing history. Illiteracy was seen as a useful element for breaking up the crucial links with Turkey, while Kemalism and intellectual development assumed the opposite value, as they promoted relations with a country seen as the successor state of the former enemy. In short, if in Turkey the alphabet reform had been promoted as a way to redeem the Turkish people from the negligence of the previous Ottoman rulers and was fundamental in the creation of a new identity oriented to the West, in Bulgaria precisely for these reasons it was seen as a potential threat to Bulgarian national integrity.

We can state how the Ottoman "post-imperial" factor and the international "modernization" background constituted two equally significant elements in the definition of the Bulgarian government's policies towards "alphabetic", and more widely language issues within the country. The so-called "imperial legacy"⁵⁹ embodied a fundamental factor in the early years of the formation of the Bulgarian state, determining the options and limitations adopted in the field of policies towards minorities. In this sense, in Bulgaria, the policies of the government towards the Turkish minority developed in various phases according to criteria of "indifference", "tolerance" and later also according to attempts at "assimilation".⁶⁰

These trends became part of Bulgaria's journey towards modernity, characterized by a painful relationship with its Ottoman past, in the attempt to "emancipate itself" culturally from an unwanted heritage. This was realized by developing a national identity that had to be positioned in accordance with the terms of reference of "East" and "West", which in the post-Ottoman view corresponded to visions of "backwardness" and "progress" respectively.⁶¹

⁵⁸ See Stoyanov, *op.cit.*, pp. 365-6.

⁵⁹ Yonca Köksal, "Minority Policies in Bulgaria and Turkey: The Struggle to Define a Nation", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 6, No. 4 (2006): pp. 501-521 and *Imperial Legacy. The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East*, (ed.) C. L. Brown, Columbia University Press, New York 1996.

⁶⁰ See Köksal, *ibid.*, p. 501.

⁶¹ See Latcheva, *op.cit.*, p. 188.

THE CLASH BETWEEN LATIN AND ARABIC ALPHABETS AMONG THE TURKISH COMMUNITY IN BULGARIA IN THE INTERWAR PERIOD

This process of rewriting the nation, and a new identity narrative, had to clash with the presence of some cultural groups that reflected a sort of “uncanny”⁶² hybridity, since they questioned the alleged “homogeneity” of the Bulgarian people, as well as its Christian tradition. Such feature was particularly ascribed to the Turks, Pomaks and Muslim Roma.

The widespread presence of nationalist sentiments throughout the nineteenth century had imposed the idea that ethnic homogeneity was a decisive factor for the progress of a country. It is in this view that we can inscribe the processes of selectively “removing” from the public space the traces of a past of foreign domination. This took shape for example in the destruction of some symbols of Ottoman cultural memory: the old gravestones in some cemeteries in areas with significant Turkish presence, still written with Arabic characters and finely decorated, were devastated and desecrated on several occasions during the twentieth century. Others bearing Turkish or Arabic names were instead simply replaced.⁶³

In general, the Ottoman Turkish heritage in Bulgaria never benefited from any particular protection, and as a result there are very few inscriptions left in the cities of the country in this historical writing system that was integral part of their history.⁶⁴ Therefore, the policies in favor of the education in the Arabic alphabet for the Turkish minority did not reflect the historical or cultural defense of this script in the country. At different stages in the history of the twentieth century in Bulgaria, the dominant rhetoric claimed that the oldest traces of the former imperial culture had to be destroyed.

⁶² Julia Kristeva, *Strangers to Ourselves*, Columbia University Press, New York 1991.

⁶³ As a Turkish writer of Bulgaria Zejneп Ibrahimova recalls in an interview: “Старите турски гробища обикновено са дялани камъни, завършващи отгоре с чалми. Тези камъни са много стари и по някои от тях имаше османски надписи. (...) Искаха да оставят селата без гробища, т.е. без история.” (“The old Turkish cemeteries are usually hewn stones ending on top with a “headgear”. These stones are very old and some of them have Ottoman inscriptions. (...) They wanted to leave the villages without cemeteries; without history”) in: Daniela Gorčeva, “Зейнеп Ибрахимова Помня студа и страха, които бяха сковали всичко - и пътищата, и душите ни”, in: Диалог, Amsterdam 2009, n. 50, pp. 7-11, available online: http://liternet.bg/publish19/d_gorcheva/zeinep.htm (last access: 31/15/18). See also Elena Marushiakova, Veselin Popov, “Muslim minorities in Bulgaria”, *Migration and Political Intervention: Diasporas in Transition Countries*, (ed.) Jochen Blaschke, Parabolis, Berlin 2004, p. 23.

⁶⁴ See for example Bernard Lory, *Le sort de l'héritage ottoman en Bulgarie. L'exemple des villes bulgares 1878-1900*, Isis, Istanbul 1985.

In addition to this, as a result of this willingness of removing entire parts of the country's own past, very few Ottoman newspapers issued on the territory of the Bulgarian principality and Eastern Rumelia of the last decades of the nineteenth century have been preserved until today. Unfortunately, some series and editions that would be of extremely important value for Ottoman, Balkan and Bulgarian historians have been completely lost.⁶⁵

Conclusions

From a historical point of view, the vicissitudes experienced by the Turkish writing systems in Bulgaria proved to be quite noteworthy. The situation of conflicting coexistence of the Latin and Arabic alphabets was representative of the different "alphabetic ideologies" and the different identity conceptions and dynamics of power active in this delicate post-imperial and post-war moment in the Balkan country, involving both Bulgarians and Turkish actors. Extremely significant is in this respect the case of the conservative and anti-Kemalist publications which, in opposition to the persecutions they were subjected to in Turkey, continued to be published in Bulgaria with the employment of Arabic characters (hence in Ottoman Turkish) until 1943. These probably represent a unique example in the former Ottoman Empire, which surpasses the record of the Sanjak of Alexandretta (today's Turkish province of Hatay), under French sovereignty at the time of the alphabetical reform of Ankara, where local newspapers in Turkish language adopted the Latin alphabet only in 1934. In the Turkish context, it should not be surprising that the older generations continued to use the Arabic alphabet in private correspondence, and in their journals until the 1960s). In a sense, Bulgaria remained a sort of "oasis" for the Arabic alphabet in the Balkans, since the new Latin alphabet had been adopted by the Turkish community in Greece, Romania and Yugoslavia.

For what concerns the legal implication of the question, in general terms, we can remind how usually a society allows minorities to use their languages if they do not pose a threat to the dominant culture and its values; it can also consent to the teaching of these languages in a selective way, as was the case of the Turkish community in Bulgaria whose right to literacy in the new Latin alphabet was denied. In this case, the exponents of the community in question were seen as defenders of a system of values that is in

⁶⁵ See Shivarov, *op.cit.*, p. 135.

THE CLASH BETWEEN LATIN AND ARABIC ALPHABETS AMONG THE TURKISH COMMUNITY IN BULGARIA IN THE INTERWAR PERIOD

contrast with that of the state. This justification was employed by the Bulgarian government at various times between the 1920s and the 1930s to defend its decision to isolate its Turkish population from the influences of modernization and secularist tendencies that were so strongly active in Atatürk's Turkey. To a certain extent, the varying Bulgarian policies towards the writing practices of the Turkish population represented a case of ethnic discrimination, as the community's linguistics and fundamental rights to education in the mother tongue, or rather in the new alphabet were repeatedly violated.

The problem concerning the rights and integration of Turkish minorities was certainly not solved after the Second World War with the advent of Communism. In particular, for what concerns the linguistic and alphabetic questions, it is important to remember that for a period of time during Communism, the Koran itself was no longer available in Arabic, but exclusively in its Bulgarian translation, and the same periodical press of the minority could only be published in the language of the majority.

Regarding the most critical period before the collapse of Communism, the limitations to the literacy rights of the Turkish community had very serious repercussions on the writing practices of the population, especially on those of the younger generations. In one of his articles, scholar Ali Eminov illustrates the significant case of one of his relatives who, in the most intense years of the assimilation policies towards the Turkish minority, wrote in the Turkish language but with the employment of the Bulgarian Cyrillic alphabet. Since Turkish children at the time knew their mother tongue only at an oral level and were taught at school to write with the Cyrillic alphabet exclusively, it is not surprising that cases like these could occur frequently, despite the efforts of the family in teaching their children the Turkish Latin alphabet. Furthermore, there were other minority groups in the country whose educational institutions suffered a similar fate, as in the case of the Armenian community of Plovdiv, which still remembers the dark times when its school was closed and the teaching of the Armenian alphabet interrupted. The effects of this break in the continuity of the transmission of the written language can still be seen today, after more than 40 years.

GIUSTINA SELVELLI

BIBLIOGRAPHY

BALIM, Çiğdem, “Turkish as a Symbol of Survival and Identity in Bulgaria and Turkey”, *Language and Identity in the Middle East and North Africa*, (ed.) Y. Suleiman, Curzon Press, London 1996, pp. 101-115.

Bulgarian Census: *Преброяване на населението и жилищния фонд в Република България*, Национален статистически институт.

CLAYER, Nathalie, “Le premier journal de langue turque en caractères latins: Esas (Manastir/Bitola, 1911)”, *Turcica*, 36, 2004, pp. 253-264.

COLLIN, Richard Oliver, “Revolutionary scripts”, *Culture and Language: Multidisciplinary Case Studies*, (ed.) M. Morris, Peter Lang, Frankfurt 2011, pp. 29-67.

CRAMPTON, Richard J., *A Concise History of Bulgaria*, Cambridge University Press, Cambridge, London and New York 1997.

EMINOV, Ali, *Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria*, Hurst & Co., London 1997.

_____, “The Nation State and Minority Languages”, *Of All the Slavs My Favorites: In Honor of Howard I. Aronson*, (eds) V. A. Friedman & D. L. Dyer, *Indiana Slavic Studies* 12, 2001, pp. 155-169.

FOUQUES DUPARC, Jacques, *La protection des minorités de race, de langue et de religion. Étude des droits des gens*, Dalloz, Paris 1922.

GALANTI, Avram, *Arabi Harfler Terakkimize mani değildir*, Hüsn-i Tabiat Matbaası, Istanbul 1927, Translit. By Fethi Kale, Bedir Yayınevi, Istanbul 1996.

GLENN, Charles L., *Educational Freedom in Eastern Europe*, Cato Institute, Washington D.C. 1995.

GORČEVA, Daniela, “Зейнеп Ибрахимова: помня студа и страха, които бяха сковали всичко - и пътищата, и душите ни”, in: *Диалог (Холандия)*, 2009, N. 50, pp. 7-11. Available online: http://litenet.bg/publish19/d_gorcheva/zeinep.htm (Last Access: 31/05/18).

THE CLASH BETWEEN LATIN AND ARABIC ALPHABETS AMONG THE TURKISH
COMMUNITY IN BULGARIA IN THE INTERWAR PERIOD

HENZE, Paul B., "Politics and Alphabets in Inner Asia", *Advances in the Creation and Revision of Writing Systems*, (ed.) J. Fishman, Mouton, The Hague 1977, pp. 371-420.

HÖPKEN, Wolfgang, "From Religious Identity to Ethnic Mobilization: The Turks of Bulgaria Before, Under and Since Communism", *Muslim Identity and the Balkan State*, (eds) H. Poulton and S. Taji-Farouki, Hurst & Company, London 1997, pp. 54-81.

IBRAHIM, Norhasnira, "Jawi Script in Hadith Literatures in Malaysia: Issues and Challenges", *International Proceedings of Economics Development and Research (IPEDR)* Vol. 83, IACSIT Press, Singapore 2015, pp. 94-98.

Imperial Legacy: The Ottoman Imprint on the Balkans and the Middle East, (ed.) Carl L. Brown, Columbia University Press, New York 1996.

KARPAT, Kemal, *Studies on Turkish Politics and Society*, Brill, Leiden and Boston 2004.

KÖKSAL, Yonca, "Minority Policies in Bulgaria and Turkey: The Struggle to Define a Nation", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 6, No. 4, 2006, pp. 501-521.

_____, "Turkey's Foreign Policy towards Bulgaria and the Turkish Minority (1923-1934)", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 14, No. 2, 2014, pp. 175-193.

KRISTEVA, Julia, *Strangers to Ourselves*, Columbia University Press, New York 1991.

LATCHEVA, Rossalina, "Nationalism versus Patriotism, or the Floating Border? National Identification and Ethnic Exclusion in Post-communist Bulgaria", *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, Vol. 1, No 2, Fall 2010, pp. 187-216.

LEHFELDT, Werner, "L'écriture arabe chez les slaves", *Slavica Occitania*, 12, 2001, pp. 267-281

GIUSTINA SELVELLI

LEWIS, Geoffrey, *The Turkish Language Reform: A Catastrophic Success*, Oxford University Press, Oxford 2002.

Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination, (ed.) Tove Skutnabb-Kangas, Mouton de Gruyter, Berlin 1994.

LORY, Bernard, *Le sort de l'héritage ottoman en Bulgarie. L'exemple des villes bulgares 1878-1900*, Isis, Istanbul 1985.

MANCHEVA, Mila, "Image and Policy: The Case of Turks and Pomaks in Inter-war Bulgaria, 1918-1944 (with special reference to education)", *Islam and Christian-Muslim Relations*, 12:3, pp. 355-374.

MARUSHIAKOVA, Elena, Popov, Vesselin, "Muslim Minorities in Bulgaria", *Migration and Political Intervention: Diasporas in Transition Countries*, (ed.) J. Blaschke, Parabolis, Berlin 2004, pp. 1-63.

MERDJANOVA, Ina, *Rediscovering the Umma: Muslims in the Balkans between Nationalism and Transnationalism*, Oxford University Press, Oxford 2013.

MICHAILIDIS, Iakovos D., "Minority Rights and Educational Problems in Greek Interwar Macedonia: The Case of the Primer 'Abecedar'", *Journal of Modern Greek Studies* 14-2 (1996), pp. 329-343.

MUYHTAR, Fatme, *The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics since 1878*, Bulgarian Helsinki Committee, Sofia 2003.

NAHAPETYAN, Haykaram, "The Turks of Bulgaria, The 5th Column of Ankara", *21st Century*, No 1, 2007, pp. 33-49.

NEUBURGER, Mary, *The Orient Within: Muslim Minorities and the Negotiation of Nationhood in Modern Bulgaria*, Cornell University Press, London 2004.

POPOVIC, Alexandre "The Turks of Bulgaria (1878-1985)", *Central Asia Survey*, Vol. 5, No. 2, 1986, pp. 1-32.

THE CLASH BETWEEN LATIN AND ARABIC ALPHABETS AMONG THE TURKISH
COMMUNITY IN BULGARIA IN THE INTERWAR PERIOD

Protocol B in: “Treaty of Friendship between Bulgaria and Turkey, signed at Ankara”, October 19, 1925. League of Nations, *Treaty Series*, Vol. 54, 1926, pp. 127-133.

RECHEL, Bernd, “Bulgaria. Minority Rights ‘light’”, *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, (ed.) B. Rechel, Routledge, London and New York 2009, pp. 77-89.

SAFRAN, William. “Nationalism”, , *Handbook of Language & Ethnic Identity*, (eds) A. J. Fishman, O. Garcia, Oxford University Press, 1999, pp. 77-93.

SANDERS, Irwin T., “The Moslem Minority of Bulgaria”, *The Muslim World*, Volume 24, Issue October 1934, pp. 356-369.

SELVELLI, Giustina, “Caratteri arabi per la lingua bosniaca. Esempi di scrittura fra influssi ottomani e riappropriazioni locali” (“Arabic Characters for the Bosnian Language. Writing examples between Ottoman influxes and local reappropriations”), *Contatti di lingue-contatti di scritture. Multilinguismo e multigrafismo dal Vicino Oriente. Antico alla Cina contemporanea*, (eds.) D. Baglioni, e O. Tribulato, Edizioni Ca' Foscari, Venezia 2015, pp. 197-218.

_____, “Alphabet and Writing in the Armenian Diaspora of Plovdiv. Anthropological and Sociolinguistic Perspectives”, *Mediterranean Language Review*, Vol. 22, Harrassowitz Verlag, Heidelberg 2015, pp. 157-188.

_____, *L'ideologizzazione degli alfabeti in Bulgaria e Croazia nel periodo post-imperiale e post-socialista* (“The ideologization of the alphabets in Bulgaria and Croatia in the post-imperial and post-socialist period”). PhD Dissertation, University Ca' Foscari, Venice 2017.

SHIVAROV, Stoyan, “Bulgaristan'da Muhafaza Edilen Osmanlıca Gazeteler. Durumu, Katalog ve Dijital Çalışmaları”, *Balkan Ülkeleri Kütüphaneler Arası Bilgi-Belge Yönetim ve İşbirliği-Sempozyum Bildirileri*, Trakya Üniversitesi Rektörlüğü, Edirne 2008, pp. 133-139.

Société des Nations, *L'adoption Universelle des caractères latins*, Institut international de coopération intellectuelle, Librairie Stock, Paris 1934.

GIUSTINA SELVELLI

STÄRŠENOV, S. G., *Ръководство за изучаване турски език с новата турска азбука : Пълна граматика с турско-български речник*, Rahvira, Sofia 1933.

STOYANOV, Valeri, Die Türkische Minderheit Bulgariens bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges, in: *ВАЛЕРИСТИКА ПОЛИХИСТОРИКА - 2. Избрани приноси към гранични области на историята*, Институт за исторически изследвания при БАН, Sofia 2011, pp. 349-373.

ŞİMŞİR, Bilal N., *The Turks of Bulgaria. 1878-1985*, K. Rustem and Brother, London 1988.

WELLISH, Hans H., *The Conversion of Scripts: Its Nature, History, and Utilization*, John Wiley & Sons, New York-Chichester-Brisbane-Toronto 1978.

YALAMOV, Ibrahim, *История на турската общност в България*, IMIR, Sofia 2002.

ZÜRCHER, Erik J., *Turkey: A Modern History*, I. B. Tauris, London-New York 2004.

**IMPACTS OF BALKAN WARS
ON THE BIRTH OF TURKISH NATIONALISM:
EXAMPLES FROM NAZİM HİKMET’İN YOUTHFUL POEMS
(1913-1930)***

Bilge Kaan TOPÇU**

ABSTRACT

This study examines the influence of the Balkan Wars on the formation of Turkish nationalism through examples from the youth poems of Nazım Hikmet. The traces of the traumas created by the spatial and cultural consequences of the Balkan Wars on the Turkish intellectuals of the postwar period have been tried to be interpreted through literary works. In this context, inferences were made through quotations from Nazım Hikmet’s poems written between 1913 and 1930.

Keywords: Nazım Hikmet, Trauma, Balkans, Poetry.

**BALKAN SAVAŞLARI’NIN TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞUNA
ETKİLERİ: NAZİM HİKMET’İN GENÇLİK ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER
(1913-1930)**

ÖZ

Bu çalışma, Balkan Savaşları’nın Nazım Hikmet’in gençlik şiirlerinden örneklerle Türk milliyetçiliğinin oluşumuna etkisini incelemektedir. Balkan Savaşlarının savaş sonrası dönemin Türk aydınları üzerindeki mekânsal ve kültürel

* This article is written as the requirement of Prof. Halil Berkay’s HIST 589 Class at Turkish Studies MA Program.

** Research Assistant, Istanbul Sabahattin Zaim University, Faculty of Humanities and Social Sciences/Department of Political Science and International Relations/Political Science and International Relations Pr., İstanbul, ORCID: orcid.org/0000-0003-4755-1777, E-mail: bilge.topcu@izu.edu.tr

sonuçlarının yarattığı travmaların izleri edebi eserler üzerinden yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Nazım Hikmet'in 1913-1930 yılları arasında yazdığı şiirlerinden alıntılar yaparak çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nazım Hikmet, Travma, Balkanlar, Şiir.

Introduction

Balkan Wars were contextual “raw” materials for the invention of Turkish nationalism. Apart from all the incidents (deaths, exiles, and massacres) occurred at the First and Second Balkan Wars, Turkishness was invented by creating others of Turkishness. The others were not so foreigner for new-invented Turks, that is to say, those were the people who lived together for hundreds of years. Turkish ruling elites, intellectuals, storytellers, novelists, and poets have described and shaped the impacts of the Balkan Wars with the intent of distinguishing these people due to their identical features such as race, religion, and culture. In other words, they narrate the war to the people who had not seen it for creating the ethnic identity of Turkishness.

End of the 1877-1878 Russo-Turkish war onward, Balkans and the Balkan nationalisms have become a major issue, especially within the spatial contexts of Macedonia and Bulgaria. After 33 tempestuous years, first blow came from Italy. In 1911, Tripoli was invaded by Italians, then in 1912 all Balkan nationalisms came together and started a war against last residues of Ottoman Empire in the Balkans. The end of the First Balkan War was a brutal conclusion for the Empire. Because Balkan territories of the Empire were totally lost and most of the Muslim people in that lands either killed or exiled.

In this context, this study examines the impacts of Balkan Wars on emerging Turkish nationalism via the youthful poems of Nazım Hikmet. Poems and the poetry have been an important way of expressing emotions and ideas. There are numbers of symbolic and powerful poems within the Turkish culture and politics, which are mostly using themes of real-time of theirs (for instance National Anthem of Mehmet Akif Ersoy). Nazım Hikmet's young ages directly encountered with Balkan Wars, Battle of Gallipoli, First World War, National Struggle of Turkey, therefore in his poetry he reflected the genuine impacts of those wars and in a way he used the common themes and syntax with his contemporaries or those who inspire

IMPACTS OF BALKAN WARS ON THE BIRTH OF TURKISH NATIONALISM
EXAMPLES FROM NAZIM HİKMET'S YOUTHFUL POEMS (1913-1930)

him in the first place. For this reason, the first argument in this study is that we can trace the trajectories of Balkan Wars in his poetry.

Turkish literature textbooks have been generally arguing that Nazım Hikmet and his poetry consisted of entirely socialist/realistic poems. Nevertheless, in this study, the very claim is that he had undistinguishable nationalist notions in his youthful poetry such as Mehmet Akif Ersoy or Mehmet Emin Yurdakul. Furthermore, even after he turned to be a Leninist, in 1930 his famous poem “that wall”¹ had nationalist notions in it. Thus, the second argument or the attempt is to discover nationalist reflects and impacts of conventional ideas and attitudes of his period.

To investigate these arguments, in the first place, the study is going to embark upon a brief historical background of Balkan Wars and emerging Turkish nationalism among Turkish elites and intellectuals. Next, Nazım Hikmet's poems will be examined and compared with his contemporaries' poems to identify his nationalist stance.

A Brief Historical Background

It would not be wrong to start examining Balkan Wars and their aftermath impacts through firstly mentioning 1877-1878 Russo Turkish War. Two consecutive treaties were signed to end the war. First, Treaty of San Stefano was signed on 3 March 1878, between Russia and Ottoman Empire. Conditions of the treaty were so devastating for Ottoman Empire. When the treaty was signed, Russian armies had been standing nearest place of Istanbul: San Stefano (Yeşilköy), where the title of the treaty comes from. The most important and devastating condition of the treaty was the establishment of Great Bulgaria, which was including most of Macedonia extended to today's Greece.² This meant to total loss of Ottoman territories and connection to its residues. By this condition, Russia was aiming to set a satellite state via pan-Slavist ideas. On the other hand, the outcomes of the treaty were not

¹ It is an abbreviation. Full name of the poem is “the wall written about the wall of imperialism surrounding the East, which was dumped from İzmir into the Mediterranean, and which is soon going to be dumped from Bombay into the Indian ocean.” See, Nazım Hikmet, *Şiirler 1 835 Satır*, 13th Edition, Translated by Halil Berktaş, Adam Yayınları, İstanbul 1995, p. 167-171.

² M. Hakan Yavuz, “The Transformation of “Empire” through Wars and Reforms: Integration vs Oppression”, in *War & Diplomacy The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, Eds. M. Hakan Yavuz with Peter Sluglett, The University of Utah Press, Salt Lake City 2011, p. 24.

acceptable to the British Empire and new-United German Empire under Bismarck rule.³ Consequently, these two empires gathered a new convention at Berlin on 13 June 1878, to revise the Treaty of San Stefano. For the Ottoman Empire, no condition had changed with this convention and revised Treaty of Berlin. In fact, the political outcomes of the resulting Treaty of Berlin had led much more turbulent years for the Ottoman Empire.⁴ Nevertheless, there are two important outcomes of this treaty. One of them was the division of Great Bulgaria into three parts and “return” of Macedonia to the Ottoman Empire. The second important outcome was the arranging of the Balkan territories due to the principle of ethnic homogenization.⁵

These two outcomes of the Berlin treaty had led to many important conflicts and divisions within and out of the Ottoman Empire. Return of Macedonia to the Ottoman Empire created the “problem of Macedonia”.⁶ Because the second outcome of the treaty had redefined sovereignty under ethnic principles. Greeks, Serbs, Bulgarians, and Vlachs were claiming “irredentist” rights over Macedonia. After 1878, Sultan Abdulhamid II had tried to manage ethnic conflicts in Balkans with a “pan-Islamist” policies until 1908. Young Ottomans, who were the Ottoman military-bureaucracy ruling elites, also tried to save the Empire with “Ottomanist” ideas and policies.⁷ Simultaneously, a part of the Ottoman military ruling elites (members of the

³ According to Misha Glenny, all the thing Britain wanted to get Cyprus from Ottoman Empire for its own imperial interests. See; Misha Glenny, *Balkans 1804-1999*, Granta Books, London 2000, p. 145. Also, see; Yavuz, *ibid.*, p. 25.

⁴ According to M. Hakan Yavuz, Treaty of Berlin, which was the revise of the treaty of San Stefano, has planted the seeds of future instabilities in Balkans. See; M. Hakan Yavuz, *ibid.*, p. 27.

⁵ Justin McCarthy states that the Treaty of Berlin “was forthright in guaranteeing the rights of minorities new or enlarged Balkan states” See; Justin McCarthy, “Ignoring the People”, *War & Diplomacy The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, Eds. M. Hakan Yavuz with Peter Sluglett, The University of Utah Press, Salt Lake City 2011, p. 433.

⁶ Because of the centuries lasted *millet system* of Ottoman Empire, there was a complex and intertwined shape of populations. This fact was the main reason for the problem of Macedonia. The ethnic principle of rearrangement of the Balkan states eventually caused fatal errors. Treaty of Berlin restored the Macedonia and Thrace to the Ottoman Empire, but every independent Balkan state claimed right over Macedonia. Greeks, Bulgarians, Serbs, and Montenegrins established their own military organizations in Macedonia. See; Glenny, *ibid.*, p. 145-147-155. Also, see; Feroz A. K. Yasamee, “Balkanlarda Milliyet: Makedonya Örneği”, Çev. Hale Yılmaz, In *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Eds. Kemali Saybaşılı-Gencer Özcan, Bağlam Yayınları, İstanbul 1997, p. 78-79.

⁷ Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*, Princeton University Press, Princeton New Jersey 1962, p. 60.

IMPACTS OF BALKAN WARS ON THE BIRTH OF TURKISH NATIONALISM
EXAMPLES FROM NAZIM HİKMET'S YOUTHFUL POEMS (1913-1930)

Committee of Union), were carving, adopting, and importing nationalist ideas and methods from the conflicts of Balkan territories.⁸

Balkan Wars had two phases.⁹ In the First Balkan War, various Balkan nationalisms and irredentist movements put their internal conflicts aside and both separately and together started a war against the Ottoman Empire.¹⁰ This study is not going to engage the reasons and the details of the war to stay on the focus of the subject. However, the argument is that what happened during and after the war has a huge impact on Turkish ruling elites and Turkish nationalism. The first impact of the wars was naturally deaths and exiles. According to Justin McCarthy, Muslims were the majority of the population before the war.¹¹ Unlike the war of 1877-1878, this time there was not a monolithic enemy such as Russia for Ottoman Empire, by 1912, Greece, Serbia, Montenegro, and Bulgaria were separately and brutally fought with their *komitajis* against the Muslim presence in the Balkans.¹² The second impact of the wars was the traumatic loss of historically important territories for the Empire. Especially, siege and fall off “Edirne” by Bulgarians changed and affected Turkish nationalism very deeply.¹³ Treaty of London ended the

⁸ For instance, Salonika and Manastır had a special spatial importance for the Committee of Union. These places were the young officers encountered European ideas: nationalism and freedom. In addition, young officers were learning and sharpening their nationalist methods while they were on anti-brigandage missions. See; Mehmet Arısan, “The Loss of Lost The Effects of the Balkan Wars on the Construction of Modern Turkish Nationalism”, In *War&Nationalism The Balkan Wars, 1912-1913, And Their Sociopolitical Implications*, Eds. M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, p. 704-705.

⁹ Engin Kılıç, *The Balkan War (1912-1913) And Visions Of The Future In Ottoman Turkish Literature*, Leiden University Leiden Institute for Area Studies, Department of Turkish Studies, Faculty of the Humanities, Unpublished Doctoral Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Erik-Jan Zürcher, Leiden 2015, p. 25.

¹⁰ In the first place, Serbia and Bulgaria agreed to come together to defend their independence but the war started with the declaration of Montenegro on Ottoman Empire on October 8, 1912. See; Mark Mazower, *The Balkans A Short History*, The Modern Library, New York 2000, p. 105.

¹¹ Justin McCarthy, *Death and Exile The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims 1821-1922*, Darwin Press, Princeton, New Jersey 1995, p. 135.

¹² According to McCarthy the mortality of the First Balkan War was greater than 1877-1878 war. Massacres against Muslims were disorganized but more brutal. He states that all Christian allies engaged in massacres. For instance, he gives the example of 5000 Albanian Muslim deaths in Üsküb. See; McCarthy, *ibid.*, p. 140-141-149.

¹³ Because Edirne was the capital city of Ottoman Empire for a long time in the history of the Empire. See; Aslı Menevşe, *From Empire to Republic: A Study of Changes In Advertorial Prose, 1876-1928*, Sabancı University Social Sciences Institute, Unpublished Master Thesis, Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Yusuf Hakan Erdem, İstanbul 2010, p. 57.

First Balkan War on 30 May 1913. Conditions of this treaty illustrate the dimensions of the trauma which the Ottoman Empire encountered. Serbia annexed important amount of lands of Macedonia. Greece took Salonika, Crete, and southern Macedonia. Bulgaria conquered Kavala, Dedeağaç, Edirne, and all of Rumelia.¹⁴

The Second Balkan War was born internal conflicts between Balkan states on 28 June 1913. Bulgaria attacked Serbs and Greeks, which states were the biggest victory of the First Balkan War, a few days later Rumania attacked Bulgaria. Meanwhile, Enver Pasha led the Ottoman army to Thrace and took Edirne again.¹⁵ Regaining Edirne was an important success for CUP because as it will be examined next part loss of Edirne was a justification and propaganda issue for their coup against liberal wing of the Young Turks.¹⁶

Impacts Of The Balkan Wars: Cultural Trauma And Power Change

The Balkan Wars were a traumatic and changing point for both nationalist wing of the Young Turks and Ottoman-Turkish intellectuals. It is a fact that all those deaths created a terrible psychological trauma for Ottoman Muslims. However, I argue that the loss of historically, strategically, and culturally important places created both a cultural trauma and a political standing point for “proto-nationalists”¹⁷ of Young Turks.

M. Hakan Yavuz states the Balkan Wars were constituting a transition stage from multicultural millet system to ethnonationalism for the Ottoman Empire.¹⁸ As it is indicated in the previous section, siege and fall of the Edirne may be the most important part of the wars. By mid-1912 Bulgarians sieged

¹⁴ M. Hakan Yavuz, “The Balkan Wars as a Catalyst for Hegemonization”, In *War&Nationalism The Balkan Wars, 1912-1913, And Their Sociopolitical Implications*, Eds. M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, p. 56.

¹⁵ Feroz Ahmad, *Turkey The Quest For Identity*, Oneworld, Oxford 2003, p. 80.

¹⁶ Kılıç, *ibid.*, p. 35.

¹⁷ Proto-nationalism theory of Hobsbawm states that nationalism firstly invented and elaborated in a small intellectual group, then it imposed on masses through mass education and literature. See; E. J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism Since 1780*, 2nd Edition, Cambridge University Press, Cambridge UK 1992, p. 59-62.

¹⁸ He criticizes the ideas of Şükrü Hanioglu (*Preparation for Revolution*, p. 299). According to Hanioglu, CUP quitted Ottomanism and started Turkist policies at the end of 1917. But, Yavuz objects to this view and asserts that discursive shift had begun with the Balkan Wars. See; Yavuz, “The Balkan Wars as a Catalyst for Hegemonization”, p. 32.

IMPACTS OF BALKAN WARS ON THE BIRTH OF TURKISH NATIONALISM
EXAMPLES FROM NAZIM HİKMET'S YOUTHFUL POEMS (1913-1930)

the Edirne and the Ottoman forces retreat till Çatalca lines.¹⁹ Seven months later, a coup made by the unionist wing of the Young Turks. They used the threat of losing Muslim-majority old capital city Edirne as a propaganda to justify their coup.²⁰ A group of unionist raided cabinet meeting (generally known as *Babıali Baskını*) and killed minister of war Nazım Pasha, forced Grand Vizier Kamil Pasha to resign, and then finally took over the government.²¹ Nevertheless, the city fell on 26 March 1913. The 23rd January Coup remained as a turning point for Turkish nationalism. Nationalist wing of the Young Turks finally established their own government through a coup.²²

Loss of Rumelia made impossible to sustain Ottomanist ideas for the member of the CUP,²³ such that one of the most symbolic actors of CUP Enver Pasha was calling the Balkan Wars as the “*Last Crusade*”.²⁴ The spatial dimension of the cultural trauma occurred through two changing. The first was the changing of the motherland of the CUP. The Treaty of London took Salonika and Manastır, which would be regarded as a nationalism school for the officer members of the CUP, as well as Edirne. Consequently, “Anatolia” transformed into motherland for the first time.²⁵ The second was the closing feeling of war. Until the Balkan Wars, the capital city Istanbul had been kept away from the real effects (sounds, scenes, explosions, and corpses) of the wars. Conversely, at this time, during the Balkan Wars, the people of the

¹⁹ Menevşe, *ibid.*, p. 56-57.

²⁰ (I) According to Feroz Ahmad, “unionists assumed Kamil Pasha was about to surrender Edirne, because of that they attacked sublime Porte”. See; Feroz Ahmad, *The Young Turks The Committee of Union and Progress in Turkish Policy 1908-1914*, Clarendon Press, Oxford 1969, p. 116-117.

(II) Before the attempt of coup unionist press was heading their covers “freedom for Edirne”. See; Yavuz, “The Balkan Wars as a Catalyst for Hegemonization”, p. 57.

(III) Doğan Akyaz also indicates that the 23rd January coup was justified with the propaganda of “Kamil Pasha will hand over Edirne to the enemy”. Sevket Pasha government located military at the heart of the politics. See; Doğan Akyaz, “The Legacy and Impacts of the Defeat in the Balkan Wars of 1912-1913 on their Psychological Makeup of the Turkish Officer Corps”, *War & Nationalism The Balkan Wars, 1912-1913, And Their Sociopolitical Implications*, Eds. M. Hakan Yavuz, İsa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, p. 751.

²¹ Kılıç, *ibid.*, p. 32.

²² Feroz Ahmad, *The Making Of Modern Turkey*, Routledge, London and New York 1993, p. 38.

²³ Tanıl Bora, “Türk Milli Kimliği, Türk Milliyetçiliği ve Balkan Savaşı”, In *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Eds. Kemali Saybaşılı-Gencer Özcan, Bağlam Yayınları, İstanbul 1997, p. 189.

²⁴ Yavuz, “The Balkan Wars as a Catalyst for Hegemonization”, p. 59.

²⁵ Yavuz, *op.cit.*, p. 62.

Istanbul were hearing voices of battles and seeing the all wounded and dead soldiers.²⁶

According to Engin Kılıç, these all impacts of the Balkan Wars also created a cultural trauma. Cultural trauma theory states that when members of a collectivity feel like a targeted subject of a terrible incident, this will shape and change their collective identity.²⁷ Spatial and political catastrophes of the wars constituted an appropriate atmosphere to flourish a nationalist vein among Turkish intellectuals. This cultural trauma of the Balkan Wars influenced literature products through certain themes such as frustration, revenge, awakening, and renewal.²⁸

Reflective themes of the cultural trauma could almost be seen in every important intellectual's, who have exposed the trauma, product. Sırrı Süreya Aydemir was describing the situation of post-Balkan Wars Ottoman Empire as the “*end of the imperial dream*”.²⁹ Halide Edip (Adıvar) was describing the end of the Balkan Wars as a “*national disaster*” and emphasizing “*hatred against the enemy*”.³⁰ Mehmet Emin (Yurdakul) dedicated his famous poem “*O Turk Wake Up*” to Turkish fatherland which depicted from the Danube to China.³¹ Fell of Edirne was describing in “*Tanin*” as “*loss of Edirne as the most painful defeat until that day*”.³² According to Şirin phrases such as “*a wound to national pride*” was “*commonly*” using.³³ Mehmet Akif (Ersoy), in his poem *Voices of the Folk (Halkın Sesleri)*, was laying the general foundation of the others of the Turkishness through these verses: *The Montenegrin Bandit, the Serbian Donkey, the Bulgarian snake, / And then the Greek dog surround all around the homeland*.³⁴ Abdullah Cevdet was stating

²⁶ Funda Selçuk Şirin, “The Traumatic Legacy of The Balkan Wars for Turkish Intellectuals”, *War & Nationalism The Balkan Wars, 1912-1913, And Their Sociopolitical Implications*, Eds. M. Hakan Yavuz, İsa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, p. 691.

²⁷ Kılıç, *ibid.*, p. 40.

²⁸ Eyal Ginio states these themes frequently aired in the Ottoman literature of defeat. See; Eyal Ginio, *The Ottoman Culture of Defeat The Balkan Wars and their Aftermath*, Hurst, London 2016, p. 130.

²⁹ Sırrı Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, 29th Edition, Remzi Kitabevi, İstanbul 2015, p. 43.

³⁰ She was actually criticizing the management of the war by CUP officers. See; Yavuz, “The Balkan Wars as a Catalyst for Hegemonization”, p. 63. Also, See; Şirin, *ibid.*, p. 689.

³¹ Ginio, *ibid.*, p. 132.

³² Şirin, *ibid.*, p. 680.

³³ Şirin, *op.cit.*, p. 681.

³⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, 6th Edition, Çağrı Yayınları, İstanbul 2008, p. 191-192.

IMPACTS OF BALKAN WARS ON THE BIRTH OF TURKISH NATIONALISM
EXAMPLES FROM NAZIM HİKMET'S YOUTHFUL POEMS (1913-1930)

the defeat as a divine punishment for Islamists, therefore, he was emphasizing the lack of national consciousness in Turkish intellectuals.³⁵

Engin Kılıç evaluates the role of literature in the context of trauma narrative as a propaganda tool to agitate the catastrophic outcomes of the Balkan Wars and promoting nationalism.³⁶ Therefore, literature, in this period, could be regarded as the most suitable and powerful way for political propaganda. Obviously, there is no way to Nazım Hikmet was not influenced by this atmosphere, because his first poems came out just after the Balkan Wars.

Emerging Poetry Of Nazım Hikmet Through Trauma And Nationalism

It is not indicated that Nazım Hikmet was a volunteer or consciously supporter of the nationalist propaganda of Turkist CUP regime. There is no concrete evidence that he was politically engaging with nationalism unlike Ömer Seyfettin of Mehmet Akif Ersoy. However, his emerging poetry was naturally influenced by the atmosphere. Although he started to write or reflect on nationalist themes unconsciously, he had maintained his nationalist stance even under his Leninist ideology with a form of patriotism. However, there were many turning and breaking points in Nazım Hikmet's life. He was born in 1901 at Salonika and died in 1963 at Moskow.³⁷ His childhood passed with his Grandfather, who had been senior posts of the State, Mehmet Nazım Pasha.³⁸ Mehmet Nazım Pasha was a *sufist* (Mevlevi) poetry lover. Memet Fuat indicates that the impact of his Grandfather on his emerging poetry was important. Because, apart from a *sufist*, Mehmet Nazım Pasha was reading Tevfik Fikret's and Mehmet Emin Yurdakul's poems loudly alongside him in their home.³⁹ Doğan Aksan suggests that one of the first poems "The Fire" (Yangın 29.12.1914) was showing the influence of Tevfik Fikret with these

³⁵ Şirin, *op.cit.*, p. 689.

³⁶ Kılıç, *ibid.*, p. 48.

³⁷ Although in his poem Autobiography, he says that he was born in 1902, Mehmet Fuat asserts that his family had commemorated his birth date as 1902, because he was actually born on 20 November 1901 and his family did not want to show him one year older for 40 days. That is why in every record his birth date has been indicated as 15 January 1902. See; Memet Fuat, *NÂZİM HİKMET Yaşamı, Ruhsal Yapısı, Davaları, Tartışmaları, Dünya Görüşü, Şiirinin Gelişmeleri*, 3rd Edition, Adam Yayınları, İstanbul 2001, p. 11. Also, see; Ekber Babayev, *Nâzım Hikmet Yaşamı ve Yapıtları*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2002, p. 8-9.

³⁸ Fuat, *ibid.*, p. 11.

³⁹ Fuat, *op.cit.*, p. 13.

verses: “*mothers homes orphans/hands up to sky asking for help*”.⁴⁰ Also, Memet Fuat claims that “From The Lips of A Sailor” (Bir Bahriyelinin Ağzından 16.12.1914) was showing patriotic symptoms in these verses: We burn, we destroy the universe/ Death is against us every moment/ we die for the sake of homeland.⁴¹

He entered Heybeliada Navy School in 1917.⁴² However, he was an undisciplined student and kicked out of school because of that in May 1920.⁴³ In 1922 he went to Moscow Communist University. During his education, the essence and the shape of both his poetry and ideology had changed.⁴⁴ He was influenced by Mayakovski.⁴⁵ He became a member of Turkish Communist Party (TKP) in 1925 and then he continuously tried and sentenced to prison with intervals for 25 years.⁴⁶ His political life was very rugged, thus his poetry also had a dynamic, vigorous, and vibrant nature.

Revenge, Homeland, and Race

As it is claimed in the introduction part of the study, there is a tendency, whether consciously or unconsciously, to ignore or to give less emphasis to Nazım Hikmet’s youthful poetry. However, he stresses, in his poem “Autobiography” (11.09.1961 *Otobiyoğrafî*), that “*and I am a poet since my 14th year old*”. For this reason, his youthful poetry also matters and could be examined. When we look at his poetry in between 1914-1915, we could see the direct impact of the Balkan Wars. The notion of “homeland” is frequently used. For instance, the “Cry for Homeland” titled poem is one of his very first poems and it consists of these verses;

*“It was a foggy morning yet
A smoke had surrounded the environment
A voice came from away
You, listen and hear this cry for homeland
Listen and rule your heart then*

⁴⁰ Doğan Aksan, *Nazım Hikmet Şiirinin Gücü*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009, p. 28.

⁴¹ Fuat, *ibid.*, p. 13.

⁴² Fuat, *op.cit.*, p. 15.

⁴³ Emin Karaca, *Nazım Hikmet’in Şiirinde GİZLİ TARİH*, Belge Yayınları, İstanbul 1992, p. 117. In contrast to that, Memet Fuat indicates he was released from the Navy School because of his health problems. See; Fuat, *ibid.*, p. 15.

⁴⁴ Karaca, *ibid.*, p. 117.

⁴⁵ Babayev, *ibid.*, p. 73.

⁴⁶ Karaca, *ibid.*, p. 118-119.

IMPACTS OF BALKAN WARS ON THE BIRTH OF TURKISH NATIONALISM
EXAMPLES FROM NAZIM HİKMET'S YOUTHFUL POEMS (1913-1930)

*Shattered bosom of the motherland
Is waiting for hope from you*⁴⁷ (03.07.1913, Feryad-ı Vatan)

In this poem, the signs of spatial disasters of the Balkan Wars could be seen easily. The verse of “shattered bosom of the homeland” means the loss of important places for the Empire such as Edirne, Salonika, and Manastır. As it is indicated previously, with the Balkan Wars, the impacts of the wars became more perceivable for the people of the Empire. Usage of the words such as “listen, hear, cry” a sign of the eroded distances between serenity and brutal wars.

The theme of “revenge” was a common theme in Turkish poetry after the Balkan Wars. Revenge was used for both a furious response to devastating outcomes of the wars and a tool of encouragement for the soldiers who were fighting with the enemy at the beginning of the World War I. For instance, a woman poet İhsan Raif, in her poem Cry for Consciousness (1914, *Feryad-ı Vicdan*), writes these verses:

*“O, sons! This is my last request, my last words
Take my revenge, revenge ah revenge”*⁴⁸

The same attitude also could be seen in Nazım Hikmet’s poem “Revenge” (1915, *İntikam*) with these verses:

*“Avenge me
Howls Rumelia
You, son of a great generation
Are you going to leave this cry unheeded?”*⁴⁹

These verses are directly pointing to the effect of the lost of Balkan territories. The theme of revenge also merges with sacrifice and encouragement in his 1915 poems. For example, in one of his poem “To Homeland!”, (08.03.1915, *Vatana!*), a *fictional mother* tells his son;

⁴⁷ Nazım Hikmet, *İlk Şiirler*, 16th Edition, Adam Yayınları, İstanbul 1998, p. 9. Translated by Bilge Kaan Topçu.

⁴⁸ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, “1912-1913 Balkan Savaşlarının Edebiyata Yansıması”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Vol: 1, No: 1, December 2012, p. 99. Translated by Bilge Kaan Topçu.

⁴⁹ Nazım Hikmet, *İlk Şiirler*, 15th Edition, Translation Halil Berktaş, Adam Yayınları, İstanbul 1987, p. 19.

BİLGE KAANTOPÇU

“...
Go son go
Serve your homeland
Sacrifice your blood
Your everything for homeland
To your fiancée your village
Say goodbye to your everything”⁵⁰

His post-Balkan Wars poetry hints a retrospective approach toward the history of the Empire. The verse of “*You, son of a great generation*” from the “Revenge” an evidence of it. Furthermore, he also depicts the racial and historical features of Turkishness through same retrospective approach. Concrete examples lay on the verses of his poem “To My Race” (28.05.1915, İrkima);

“*You, my race, who once disposed
of conquerors that captured Istanbul
or made Europe tremble
You, who once boasted
of warriors that fought
across fields of fire
Once when Europe
was plunged in darkness and ignorance
Again it was you, o my race
whose scholars were familiar
with the best learning of the times
Why then should today
Europe be able to defy you
Why should that
den of ignorance
Presume to instruct you today?*”⁵¹

There is no need to remark the racial stresses and racial glorification narrative of this poem. However, the retrospective-ethnic stance of the poem is also going hand in hand with “reverse” Orientalism,⁵² which is also could

⁵⁰ Nazım Hikmet, *İlk Şiirler*, 16th Edition, Adam Yayınları, İstanbul 1998, p. 13. Excerpt translated by Bilge Kaan Topçu.

⁵¹ Nazım Hikmet, *İlk Şiirler*, 15th Edition, Translation Halil Berktaş, Adam Yayınları, İstanbul 1987, p. 14.

⁵² According to Edward Said Orientalism is depicting East as backward, ignorance, coward, female etc. See; A. L. Macfie, *Orientalism*, Longman: The University of Michigan 2002, p. 8-9. On the other hand, poets such as Mehmet Akif Ersoy and Nazım Hikmet are reversing the

IMPACTS OF BALKAN WARS ON THE BIRTH OF TURKISH NATIONALISM
EXAMPLES FROM NAZIM HİKMET'S YOUTHFUL POEMS (1913-1930)

be seen in Mehmet Akif Ersoy's "Independence March" and "Hymn to the Martyrs of Gallipoli". Nazım Hikmet describes Europe as "*den of ignorance*". Mehmet Akif Ersoy also, in Independence March, describes West as "*By that one-toothed monster you call "Civilization!"*".⁵³ Six years before this poem, the verse of "*The harlot that's called civilization is, in truth, utterly shameless.*"⁵⁴ in Hymn to the Martyrs of Gallipoli, he was depicting West through reverse orientalism: morally backward. Furthermore, the retrospective approach of Nazım Hikmet gets stronger and he stresses ethnic-nationalistic features in his poems, which were written during the national struggle. For instance, his poem "Eight Hundred Fifty-Seven" (1921, *Sekiz Yüz Elli Yedi*), was written close to the end of the national struggle. These verses are the very concrete example of his offensive and nationalist narrative in this poem:

*"This is the most honorable day that Islam expects
Greek Constantinople became Turkish Istanbul!*

...

*Since then, Istanbul became the property of Turk
if someone else has it Istanbul should be destroyed.*"⁵⁵

If it should be drawn a graphic for Nazım Hikmet's nationalist tendency in his poems until 1921, it would figure out a constantly increasing line of ethnic-nationalistic stance from the very beginning of his emerging poetry. Doğan Aksan evaluates him and his youthful poems, before he went to Moscow, as an Ottoman youth and a national poetry with a high sense of national sentiment and a religious affiliation.⁵⁶ One of the Nazım's best friends Ekber Babayev states that his youthful poems were welcomed with an enthusiasm because he was writing socially safe and decent poems.⁵⁷ According to Babayev, in 1921 he was seeing the Kemalist regime as the only power, which will erase the injustice.⁵⁸

subject of the racial definitions of Oriental studies and subjecting or defining West through same definitions.

⁵³ Mehmet Akif Ersoy, *İstiklal Marşı*, 1921, Translated by Halil Berktaş.

⁵⁴ Mehmet Akif Ersoy, *Çanakkale Şehitlerine*, 1915, Translated by Halil Berktaş.

⁵⁵ Nazım Hikmet, *İlk Şiirler*, 16th Edition, Adam Yayınları, İstanbul 1998, p. 105. Excerpt translated by Bilge Kaan Topçu.

⁵⁶ Aksan, *ibid.*, p. 44.

⁵⁷ Babayev, *ibid.*, p. 25.

⁵⁸ Babayev, *op.cit.*, p. 57.

Leninist Patriotism and “The Wall”

Nazım Hikmet’s overall ideology changed after he went to the Communist University in 1922. Turkish school textbooks and most of the literature reviews are indicating that his poetry completely changed after his ideology converted to Leninism.⁵⁹ It is a fact, shape and method of his poetry changed after he started to know Mayakovski.⁶⁰ However, as it is argued above, the nationalist essence and the themes of his poetry had never vanished. The ethnic-nationalistic stance of his youthful poetry converted into anti-imperialist patriotism. His poem “The Wall” is a solid evidence of the main argument of this study. In parallel to this poem, his political life in the 1930s was also resembling the picture of being a nationalist, while he was objecting the accusations about being a nationalist because of his book *Sheik Bedreddin Legend*. He published a five pages booklet called “An Addendum To Sheikh Bedreddin Legend: National Pride” (Şeyh Bedreddin Destanına Zeyl: Milli Gurur) in 1936 to justify his ideas through quotations from Lenin. According to him, it is very natural to feel honored with their nation, for conscious Turkish proleters.⁶¹

Nazım Hikmet continues the “wall of steel plate” rhetoric of Mehmet Akif Ersoy’s “Independence March” through an anti-imperialist form of saying. Mehmet Akif Ersoy is making a rhetoric while describing the civilization/West as “*What if a wall of steel plate girds the West’s horizons?*”⁶² He points out the dreadnoughts of the western empires by making the rhetoric of “steel plate”. From the beginning, the long title of the Nazım’s poem “the Wall” is inhabiting numbers of nationalistic signs in it. Apparently, the poet narrates the last defeat of Greeks in the national struggle of Turkey as an anti-imperialist battle against all of the imperial Empires of the west. Then in these verses;

*“There,
by that wall,
in front of that wall
our people’s arms are bound
behind their backs.
It is for us*

⁵⁹ Aksan, *ibid.*, p. 45.

⁶⁰ Fuat, *ibid.*, p. 51-52.

⁶¹ *A’dan Z’ye Nazım Hikmet*, Ed. Memet Fuat, YKY, İstanbul 2002, p. 235.

⁶² Mehmet Akif Ersoy, *Istiklal Marşı*, 1921, Translated by Halil Bertay.

IMPACTS OF BALKAN WARS ON THE BIRTH OF TURKISH NATIONALISM
EXAMPLES FROM NAZIM HİKMET'S YOUTHFUL POEMS (1913-1930)

*that they built that wall
which now glitters
like the soaped rope
of a gallows.”⁶³*

He deliberately puts “us” on the focus of all the terrible acts of imperialism. When we look at the context of the verses the “us” is meaning Turkishness. This approach also hints at the traces of cultural trauma, thus in the following verses the impact of the Balkan Wars directly came out too.

*“Licking its masonry with his tongue,
standing guard over it,
is the black-shirted Mussolini.*

*The Italian boot
wallows in blood!
That wall
rises like a second Balkan in the Balkans!”⁶⁴*

Here, the poet gives some clues about his real time. As far as we know, the 1930s were the times Mussolini was rising and targeting to invade territories which are including Thrace of modern Turkey. That is why he reflects the fear and trauma of the Balkan Wars. He is also making reverse Orientalism in this poem too. In the following verses, he depicts imperialist millionaires as sexually corrupt and feminine existence. The masculinity of the East and the sexually-morally corrupted West are confronting through these verses:

*“They keep plucking out the male organs
of those killed in front of that wall
to make youth serums
for match-stick millionaires’ syphilitic skeletons!
Those millionaires
buried in their whores’ flesh
listen as if to a radio-concert :
to death warrants
issued in front of that wall*

⁶³ Nazım Hikmet, *Şiirler 1 835 Satır*, 13th Edition, Translated by Halil Berktaş, Adam Yayınları, İstanbul 1995, p. 168.

⁶⁴ Nazım Hikmet, *ibid.*, p. 169.

*and executed with bullets!*⁶⁵

Conclusion

Throughout the study, the impacts of the 1912-1913 Balkan Wars' outcomes on the emerging Turkish nationalism are investigated. In the first place, the study focused on the historical background of the Balkan Wars. At this point, the argument was that the 1877-1878 Russo-Turkish War and the Treaty of Berlin had planted the seeds of ethnic-nationalism and homogenization in the Balkans. That is why the irredentist movements had started and carried out the "problem of Macedonia". There were many deaths, exiles, and massacres occurred against Muslims during the two phases of the Balkan Wars. What is more, the loss of important places such as Salonika, Manastır, and Edirne, the old capital of the Ottoman Empire, caused a cultural trauma.

When the cultural trauma theory is examined together with the power change after 23rd January coup of CUP, I arrived the conclusion of emerging Turkish nationalism carries the traces of traumatic impacts of the Balkan Wars. However, that is also a fact that young officers of the CUP used these impacts as a justification tool for their coup. Nevertheless, impacts of the Balkan Wars were the most perceivable in this period's literature products. A general examining of these products revealed three important themes: Revenge, Awakening, and Renewal.

An investigation about Nazım Hikmet's youthful poetry shows a tendency to ignore or a quick passing of his emerging poetry as a young poet. There is an ongoing narrative about the poet that he is an entirely socialist/realist poet. However, when his youthful poetry examined beginning from 1913, it comes out that his very first poems are considerably decent and having the traces of his real time. The devastating outcomes of the Balkan Wars considerably appear in his poems such as "Cry for Homeland", "To Homeland", and "Revenge".

Nazım Hikmet was also deliberately using the retrospective approach toward the history of the Empire and through that way, he was hinting ethnic-nationalistic descriptions and messages in his poems such as "To My Race"

⁶⁵ Nazım Hikmet, *ibid.*, p. 169-170.

IMPACTS OF BALKAN WARS ON THE BIRTH OF TURKISH NATIONALISM
EXAMPLES FROM NAZIM HİKMET'S YOUTHFUL POEMS (1913-1930)

and “Eight Hundred Fifty-Seven”. In addition, it also comes out that he was making reverse Orientalism in some verses of these poems. This attitude of his could be considered with Mehmet Akif Ersoy’s “Independence March” and “Hymn to the Martyrs of Gallipoli”.

The last argument was that his nationalist tendency has never vanished even after he became a Leninist in Moscow. Instead of vanishing ethnic-nationalistic ideas converted into an anti-imperialist patriotism. To demonstrate this argument, his famous poem “The Wall”, which was written in 1930, examined. Either his verses in this poem or his political ideas during the 1930s illustrated that he continues the same “Wall” rhetoric of Mehmet Akif’s “Independence March” in an anti-imperialist way.

BIBLIOGRAPHY

A'dan Z'ye Nazım Hikmet, Ed. Memet FUAT, YKY, İstanbul 2002.

AHMAD, Feroz, *The Making Of Modern Turkey*, Routledge: London and New York 1993.

_____, *The Young Turks The Committee of Union and Progress in Turkish Policy 1908-1914*, Clarendon Press, Oxford 1969.

_____, *Turkey The Quest For Identity*, Oneworld, Oxford 2003.

AKSAN, Doğan, *Nazım Hikmet Şiirinin Gücü*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2009.

AKYAZ, Doğan, “The Legacy and Impacts of the Defeat in the Balkan Wars of 1912-1913 on their Psychological Makeup of the Turkish Officer Corps”, *War & Nationalism The Balkan Wars. 1912-1913. And Their Sociopolitical Implications*, Eds. M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The Universtiy of Utah Press, Salt Lake City 2013, pp. 739-769.

ARISAN, Mehmet, “The Loss of Lost The Effects of the Balkan Wars on the Construction of Modern Turkish Nationalism”, *War & Nationalism The Balkan Wars. 1912-1913. And Their Sociopolitical Implications*, Eds. M.

BİLGE KAANTOPÇU

Hakan Yavuz, Isa Blumi, The Universtiy of Utah Press, Salt Lake City 2013, pp. 704-727.

AYDEMİR, Sırrı Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, 29th Edition, Remzi Kitabevi, İstanbul 2015.

BABAYEV, Ekber, *Nâzım Hikmet Yaşamı ve Yapıtları*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2002.

BORA, Tanıl, “Türk Milli Kimliği: Türk Milliyetçiliği ve Balkan Savaşı”, In *Yeni Balkanlar Eski Sorunlar*, Eds. Kemali Saybaşılı-Gencer Özcan, Bağlam Yayınları, İstanbul 1997, pp. 183-207.

ERSOY, Mehmed Âkif, *Safahat*, 6th Edition, Çağrı Yayınları, İstanbul 2008.

_____, *Çanakkale Şehitlerine, 1915*, Translated by Halil Berktaş.

_____, *İstiklal Marşı 1921*, Translated by Halil Berktaş.

FUAT, Memet, *NÂZİM HİKMET Yaşamı, Ruhsal Yapısı, Davaları, Tartışmaları, Dünya Görüşü, Şiirinin Gelişmeleri*, 3rd Edition, Adam Yayınları, İstanbul 2001.

GINIO, Eyal, *The Ottoman Culture of Defeat The Balkan Wars and their Aftermath*, Hurst, London 2016.

GLENNY, Misha, *Balkans 1804-1999*, Granta Books, London 2000.

HİKMET, Nazım, *İlk Şiirler*, 15th Edition, Adam Yayınları, İstanbul 1987.

_____, *İlk Şiirler*, 16th Edition, Adam Yayınları, İstanbul 1998.

_____, *Şiirler I 835 Satır*, 13th Edition, Translated by Halil Berktaş, Adam Yayınları, İstanbul 1995.

HOBSBAWM, E. J., *Nations and Nationalism Since 1780*, 2nd Edition, Cambridge University Press, Cambridge UK 1992.

KARACA, Emin, *Nazım Hikmet'in Şiirinde GİZLİ TARİH*, Belge Yayınları, İstanbul 1992.

IMPACTS OF BALKAN WARS ON THE BIRTH OF TURKISH NATIONALISM
EXAMPLES FROM NAZİM HİKMET'S YOUTHFUL POEMS (1913-1930)

KILIÇ, Engin, *The Balkan War (1912-1913) And Visions Of The Future In Ottoman Turkish Literature*, Leiden University Leiden Institute for Area Studies, Department of Turkish Studies, Faculty of the Humanities, Unpublished Doctoral Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Erik-Jan Zürcher, Leiden 2015.

MACFIE, A. L., *Orientalism*, Longman, The University of Michigan 2002.

MARDİN, Şerif, *The Genesis of Young Ottoman Thought A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1962.

MAZOWER, Mark, *The Balkans: A Short History*, The Modern Library, New York 2000.

MCCARTHY, Justin, "Ignoring the People", *War & Diplomacy The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, Eds. M. Hakan Yavuz with Peter Sluglett, The University of Utah Press, Salt Lake City 2011. pp. 429-449.

_____, *Death and Exile The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims 1821-1922*, Darwin Press, Princeton New Jersey 1995.

MENEVŞE, Aşlı, *From Empire to Republic: A Study of Changes In Advertorial Prose, 1876-1928*, Sabanci University Social Sciences Institute, Unpublished Master Thesis, Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Yusuf Hakan Erdem, İstanbul 2010.

ŞİRİN, Funda Selçuk "The Traumatic Legacy of The Balkan Wars for Turkish Intellectuals", *War & Nationalism The Balkan Wars, 1912-1913 And Their Sociopolitical Implications*, Eds. M. Hakan Yavuz, İsa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, pp. 679-704.

YASAMEE, Feroz A. K., "Balkanlarda Milliyet: Makedonya Örneği". Çev. Hale Yılmaz, In *Yeni Balkanlar. Eski Sorunlar*, Eds. Kemali Saybaşı-Gencer Özcan, Bağlam Yayınları, İstanbul 1997, pp.71-87.

YAVUZ, M. Hakan, "The Balkan Wars as a Catalyst for Hegemonization", *War & Nationalism The Balkan Wars 1912-1913 And Their Sociopolitical*

BİLGE KAANTOPÇU

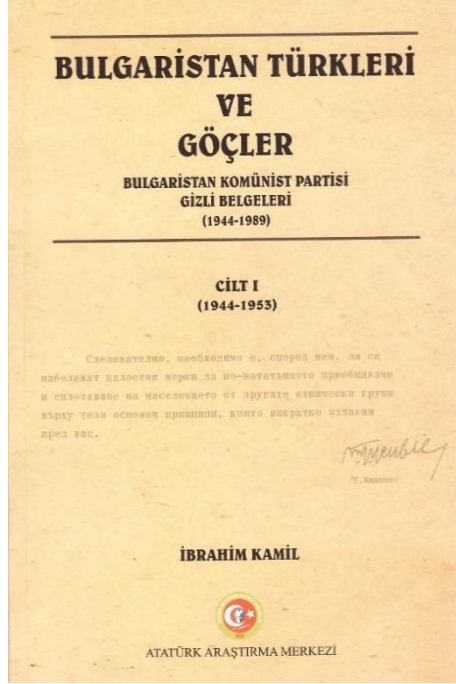
Implications, Eds. M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The Universtiy of Utah Press, Salt Lake City 2013, pp. 31-85.

_____, “The Transformation of “Empire” through Wars and Reforms: Integration vs Oppression”, *War & Diplomacy The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, Eds. M. Hakan Yavuz with Peter Sluglett, The Universtiy of Utah Press, Salt Lake City 2011, pp. 17-56.

YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu, “1912-1913 Balkan Savaşlarının Edebiyata Yansıması”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Vol: 1, No: 1, December 2012, pp. 91-111.

İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1949-1989), Cilt I-VIII, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2018, ISBN: 978-975-16-3528-0 (1tk).*

Gülten HALİLOĞLU*

Göç olgusu temelinde sosyal etkenleri barındırmakla birlikte ekonomik yaşamdan kültürel yaşama kadar hayatın her yönü ile iç içe olan geniş bir yelpazeye sahiptir. Tarih boyunca insanlık siyasi, askeri, ekonomik, etnik, dini, ekolojik ve diğer pek çok sebep yüzünden kimi zaman gönüllü kimi zaman ise zorunlu olarak coğrafi anlamda bir yerden başka bir yere gitmek durumunda kalmıştır. Bu göçler bireysel olabildiği gibi kitlesel olarak da gerçekleşmiştir. Göçlerin oluşmasını tetikleyen birçok faktör gibi göçlerin sonucunda da toplumları ve çevreyi etkileyen faktörler olmuş ve değişiklikler meydana gelmiştir. Öyle ki kitlesel bir göç olan ‘Kavimler Göçü’

dünya tarihini derinden etkileyebilecek büyüklükte bir güce sahip olmuştur. Türkiye’nin Balkanlardaki sınır komşusundan biri olan Bulgaristan ile

* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balkan Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Edirne, ORCID: orcid.org/0000-0002-5663-3611, E-mektup: g.haliloglu@hotmail.com

arasında da tarih boyunca bir göç hareketliliği yaşanmıştır. Bulgaristan'dan yapılan göçler ise 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi) öncesine dayanmakla birlikte özellikle bu savaştan sonra 1912-1913 Balkan Savaşları ve Cumhuriyet döneminde 1951 Göçü, 1969-1978 Yakın Akraba Göçü ve 1989 Göçleri ile devam etmiştir. Bulgaristan'ın göçe zorladığı kitle üzerinde ve Türkiye'nin Bulgaristan'dan gelen kitleyi kabul etmesinde ve sahiplenmesinde de göçlerin sebep ve sonuçlarının etkisi büyük olmuştur.

İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler: Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1944-1989)* adlı sekiz ciltlik eserinde Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbürosu'nun başlıca amacının '*Tek Milletli Sosyalist Bir Bulgar Toplumunu*' oluşturmak olduğunu altını çizmektedir. Çalışma Bulgaristan'da sosyalist siyasal sistemin kurulup Todor Jivkov'un liderliğindeki dikta rejiminin yıkılmasına kadar olan süre (1944-1989) ile sınırlanmıştır. Çalışmada Bulgar Hükümetlerinin Bulgaristan'daki en büyük azınlık etnik grup olan Türklere ve diğer azınlıklara (Pomak Türkleri ve Romanlar) karşı tutumları, zorla uygulanan isim değiştirme politikaları, azınlıklara karşı uygulanan baskı ve zulümler, Müslüman Türk Pomakların kimliklerinin unutturulmaya çalışıp '*Müslümanlaşmış Bulgarlar*' olarak tanımlanmasının ve Hıristiyanlaştırılma faaliyetlerine maruz kalmalarının nedenleri incelenmiş ve bunlar hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın temelini Bulgaristan Merkezi Devlet Arşivi'nden alınan Bulgaristan Komünist Partisi'ne ait gizli belgeler oluşturmaktadır. Kitap 2018 yılında Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayınlanmıştır.

İbrahim Kamil, 1958 yılında Razgrad/Bulgaristan'da doğmuştur. Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan 1968 Göç Anlaşması ile Türkiye'ye gelmiştir. Marmara Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi'nde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünü bitirmiştir. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Siyaset ve Sosyal Bilimler Yüksek Lisansını, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Uluslararası İlişkiler alanında doktorasını yapmıştır. Sırasıyla Ankara Üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi ve Sakarya Üniversitesi'nde çalışmış olup halen Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Akademik çalışmalarının bazıları: *Bulgaristan'daki Türklerin Hakları, Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili Bulgaristan Diplomatik Belgeleri (1919-1922), Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)*'dir.

Çalışmanın I. cildi dört bölümden oluşmaktadır. Kısaltmalar, Önsöz ve Girişten sonra I. bölüme geçilmiştir. Çalışma Belgeler, Kaynakça ve Dizin hariç Roma rakamları ile rakamlandırılmıştır. Kitabın Giriş kısmı XV-XVII sayfaları arasındadır. Giriş bölümünde “Asimilasyon”, “Serbest Göç”, “Sürgün”, “Zorla İsim Değiştirme” ve “Zorunlu Göç” kavramları üzerinde durulmuştur. Göç türlerinin kısa bir tasnifi yapılmıştır. Ayrıca göçlerin “Kapladığı Alan”, “Nedenleri”, “Şekli ve Süresi” bakımından alt kategorilere ayrıldığına da değinilmiştir. Çalışma yönteminin Bulgaristan’daki Türklere ve diğer Müslüman azınlıklara yönelik olan Bulgaristan Komünist Partisinin arşiv belgelerinden oluştuğu belirtilmiştir.

“Tarihsel Arka Plan: Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları’nda Göçler” başlığı ile birinci bölüm yer almaktadır (ss. XIX- LXXXIV). Bu bölüm “Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) Sırasında ve Sonrasında Göçler” ile “Balkan Savaşları (1912-1913) Sırasında ve Sonrasında Göçler” konularıyla iki ana alt başlık altında toplanmıştır.

Bu bölümde öncelikle Bulgar Meselesi’nin eğitim-kültür hareketiyle başladığına ve Fener Rum Patrikhanesi’nden bağımsız bir Bulgar Kilisesi’ne sahip olma amacıyla ortaya çıktığına değinilmiştir. Panslavizm Politikası anlatılmış ve 1877 yılında Çarlık Rusya’sının “Kardeş Bulgarların Bağımsızlığı”nın sağlanması için Osmanlı Devleti’ne savaş ilan ettiği 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbine değinilmiştir. Rusya, Berlin Kongresi sonrası oluşturulan Bulgar Prensiği’nin topraklarını Bulgarlaştırmak amacıyla “Geçici Rus İdaresi” kurdurmuştur. İdare, yetkilerini 1 Mayıs 1879 yılında Bulgaristan’a devretmiş ve adını “Bulgaristan Mülki İdaresi” olarak değiştirmiştir. Bulgaristan Mülki İdaresi, Türkleri demografik olarak azaltmak amacıyla silahsızlandırmış, baskı ve öldürme ile Türklerin göç etmelerini sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca “toprak ihtilali” yapılarak Türklerin arazilerinin Bulgarlara verilmesi, Türklerin evlerine Bulgarların yerleşmesi sağlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin vakıf malları ve diğer gayrimenkuller de Bulgarların eline geçmiştir. Bu savaş süresince Tuna cephesinde yaklaşık 1 milyon Türk göç etmek zorunda kalmıştır. Açlık, soğuk ve salgın hastalık gibi nedenler yüzünden ise 500 bin kadar Türk’ün öldüğü anlatılmıştır (ss. XIX-XXVII).

Bulgaristan, 1878 Berlin Antlaşması ile daha önce sınırlarını belirleyen Yeşilköy (Ayastefanos) Antlaşması’ndaki kazanımlarını kaybetmiş ve bu antlaşma ile sınırları 63.972 km²’den oluşan Doğu Rumeli

Vilayeti kurulmuştur. Stratejik açıdan önemli olan bu bölgenin Osmanlı Devleti'nin elinde olması Bulgarları ve Rusları rahatsız etmiştir. Bu nedenle Bulgarlar Berlin Anlaşması aleyhine kampanyalar başlatmışlar ve Türklere zulüm yapmaya başlamışlardır. Bu baskılar nedeniyle göçe maruz kalan 500 bin Türk topraklarını terk etmiştir. Doğu Rumeli Vilayetini ilhak sürecinde Türklerin oranı %25'lere kadar düşmüştür. 1878 yılında Bulgar Prensiği'ndeki Türklerin genel nüfusa oranı %26 iken 1887'de bu oran %19'a, 1900'de ise %14'e kadar düşmüştür. 1907 yılında ise Burgaz, Varna, Eski Zağra Sancaklarına bağlı 336 köyün Türkçe isimleri değiştirilip Bulgarca isim verilmiştir. Bu şekilde Bulgarların Türklerin nüfus bakımından sayısını azaltacak girişimleri ve Türkçe köy isimlerini değiştirme çabaları ile bölgeden Türk varlığının izlerini silme amacını taşıdıkları anlatılmıştır (ss. XXXIII- XLIX).

Balkan Savaşları sırasında pek çok zorluk yaşandığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti büyük bir toprak kaybına uğramıştır. Ancak bu savaşlarda Balkan Devletleri'nin askerlerinin bölge halkına yaptıkları zulümler had safhadadır. Bu konuya değinilerek *Pierre Loti*, *Claude Farerre* ve *Henri Nivet* gibi gazetecilerin sayesinde dünya kamuoyunun bu zulümlerden haberdar olabildiği çalışmada anlatılmıştır. Ayrıca Balkan Savaşları ile alakalı olarak "*Carnegie Vakfı*"nın savaş sırasında yaşananları açığa çıkarmak amacıyla uluslararası soruşturma komisyonu kurduğuna değinilmiştir. Carnegie Vakfı'nın çalışmaları sonucunda, Balkan Savaşları sırasında Müslüman Türklere karşı yapılanların "*sistemli bir politika*" ürünü olduğu ortaya çıkarılmıştır. Raporunda ayrıca Müslümanların evlerinin yakıldığı, silahsız insanların katledildiği ve zorla Hristiyanlaştırma eylemlerine girişildiğine değinilmiştir. Nitekim Balkan Savaşları sırasında Müslüman nüfusun %27'si yani 632.400 kişinin sistematik bir şekilde öldürüldüğü, 1912-1926 yılları arasında 812.270 kişinin ise Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldığı anlatılmıştır (ss. XLIX-LXVII).

Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden tüm devletlerle anlaşmalar yapıldığı gibi Bulgaristan ile de "*Neuilly Antlaşması*" yapılmıştır. Çalışmada Neuilly Antlaşması'nın dördüncü bölümünün azınlıklarla ilgili olduğu ve anlaşmada doğrudan Türk azınlıktan bahsedilmemekle birlikte tüm azınlıkların korunmasına yönelik hükümler bulunduğu değinilmiştir. Ayrıca antlaşmanın 50. maddesinin ilk paragrafında Bulgaristan'daki Türklere yaşama hakkı tanınmış ve ırk, din-dil ayrımı gözetilmeyeceği güvence altına alınmıştır (ss. LXVIII-LXXII).

Çalışmada “18 Ekim 1925 tarihli Türkiye Bulgaristan arasındaki Dostluk Antlaşması” da işlenmiştir. 1919-1923 yılları arasında Dostluk Antlaşması’na gidilen süreçte Türkçe eğitimi parlak zamanlarını yaşamış, Şumnu’da “Darülmualimin” adı ile Türk Öğretmen okulu açılmıştır. Sonrasında ise bu öğretmen okulu kapanmış ve yerine “Nüvvab” adı ile ilahiyat okulu açılmıştır. Bu okul ise 1944’teki Bulgar Milli Eğitim Kanunu değişinceye kadar açık kalmıştır. Ayrıca Bulgaristan Neuilly Antlaşması’nda bulunan azınlıklar ile ilgili hükümlere bağlı kalacağını ve bunları 1925 tarihli Dostluk Antlaşması’nda da geçerli sayacağını kabul etmiştir (ss. LXXIII-LXXVII). Çalışmada bunların haricinde “Vatan Savunması (Rodna Zaštita)”, “Trakya Komitesi”, “Kubat Örgütü” ve “Otets Paisiy Birliği” adlı Bulgar çete-örgütlerine de yer verilmiştir (ss. LXXX-LXXXIV).

“Soğuk Savaş Döneminde Göçler” başlığını taşıyan ikinci bölüm ise LXXXV-CLXIV arasındaki sayfalardadır. “1950-51 Göçü”, “1968 Göç Antlaşması ve 1969-1978 Yakın Akraba Göçü”, “1984-1985 ‘Zorla İsim Değiştirme’ Operasyonu’ 1989 Göçü”, “Baskı ve Asimilasyona Uğrayan Diğer Azınlıklar” konuları ile dört ana alt başlıkta toplanmıştır.

Bu bölümde Bulgaristan’daki Türklerin konumuna değinilmiştir. Bulgaristan Devlet Başkanı Georgi Dimitrov’un 1946 yılında söylediği “sadece Bulgaristan topraklarında değil, tüm Balkanlarda Osmanlılardan iz bırakılmamalıdır” sözlerinden yola çıkılarak Türklere karşı alınan tavır ve politikalar okuyucuya gösterilmek istenmiştir. Örneğin Bulgaristan, kendi devleti içerisinde yaşayan Türklerin etnik olarak Türk olmadıklarını Müslümanlığı kabul etmiş ve Türkleşmiş Bulgar oldukları görüşünü tarihi araştırmalarında öne çıkarmaya başlamıştır. Yine Bulgaristan’ın Türkleri asimile etmeye yönelik bir başka politikası ise Bulgarların kürtaj yapmasını yasaklarken Türklerin ve Romanların kürtaj yapmalarını teşvik etmesidir (ss. LXXXVII- LXXXVIII). 1950-1951 göçü sırasında Bulgaristan ile Türkiye arasında verilen diplomatik notalara da değinilmiştir. Yaşanan 1950-1951 göçü ailelerin parçalanmasına neden olmuş ve bu sorunu ortadan kaldırmak için 1969-1978 Yakın Akraba Göçü başlamıştır. “1952 yılına kadar Türkiye’ye göç ederek...” diye başlayan “1969-1978 Yakın Akraba Göçü” Antlaşması ile Türkiye’ye gelenler “serbest göçmen” statüsünde olduklarından dolayı Türk Devleti’ne yük olmadan istihdam edilebilmişlerdir (ss. C-CIV).

Çalışmada “*Zorla İsim Değiştirme*” Operasyonu ile alakalı olarak Federal Almanya gazetelerinin birindeki “*Hasan bir gecede Dimitri oluyor*” başlığından ve buna benzer diğer yabancı gazetelerden de alıntı yapılarak konunun dış basında da dikkat çektiği okuyucuya gösterilmiştir. Ayrıca Ankara Üniversitesi’nin “*Zorla İsim Değiştirme*” operasyonuna tepki niteliğinde bir seminer verdiği de okuyucuya aktarılmıştır. Bu süreçte, 1981-1983 yıllarında Romanların, 1984 yılı yaz aylarında Tatar ve Arnavutların, 1984 yılının sonunda ise Türklerin zorla isimleri değiştirilmiştir. Bu operasyon şiddetli tepki olmayacağı veya engellenebileceği düşüncesi ile kış aylarında başlatılmıştır. Binlerce Türk “*ikna odaları*” olarak bahsedilen odalara alınmış, gönüllü ikna olmayanlar “*Belene*” başta olmak üzere çeşitli cezaevlerine veya Bulgaristan’ın farklı bölgelerine sürgüne gönderilmişlerdir. Bu bilgiler okuyucuya sunulmuş ve bu politika sonucu yaşanan göçün İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da gerçekleşen en büyük kitlesel göç niteliğini alacak kadar geniş çaplı olduğu anlatılmıştır (ss. CIV-CXXII).

Çalışmada baskı ve asimilasyona uğrayan *Pomak Türkleri* ve *Roman* azınlıklarına da değinilmiştir. *Kuman-Kıpçakların*, Pomak Türkleri’nin ataları olduğu belirtilmiş, dili, dini ve nüfusları hakkında da bilgiler verilmiştir. Bulgaristan yönetiminin yaptıkları dini ve kültürel soykırıma bilimsel gerekçe sunabilmek amacıyla Bulgaristan Bilimler Akademisi’ne “*...Bütün Bulgar Türklerinin aslı Bulgar’dır. Bunlar zorla Müslüman yapılmışlardır. Bunların damarlarından Bulgar kanı akmaktadır*” ifadelerinden oluşan bir rapor hazırlattığı eserde belirtilmiştir (ss. CXXXI-CLV). Bulgaristan’da “*öteki*” olarak tanımlanan *Romanların (Çingenelerin)* nüfus yapıları ve sosyal yaşamları ile ilgili de bilgiler verilmiştir. Romanlara uygulanan büyük şehirlere girememe, tramvaya binememe gibi yasaklar ve baskılar anlatılmış, *Dupnitsa şehri* yakınlarındaki *tecrit kamplarından* bahsedilmiştir. Romanların da isimleri diğer azınlıklara uygulanan “*İsim değiştirme*” politikası çerçevesinde Bulgar isimleri ile değiştirilmiş ve Bulgarlaştırılmak istenmiştir (ss. CLXI-CLXIV).

“*Bulgaristan Komünist Partisi ve İktidarı*” başlığını taşıyan üçüncü bölüm ise CLXV-CCXIII arasındaki sayfalarda bulunmaktadır. Çalışma “*Bulgaristan Komünist Partisi’nin Tarihçesi ve İktidara Giden yol*” ile “*Bulgaristan Komünist Partisi’nin Yapısı*” konularıyla iki ana alt başlık altında toplanmıştır. Bulgaristan’ın bu dönemde milli amaçlarını savunurken Sovyetler Birliği’nin çıkarlarını da gözetilen bir yaklaşım içerisinde olduğundan bahsedilmiştir. Konu ile ilgili olarak Todor Jivkov’un “*Siyasi saat kadranı Sovyetler Birliği saati ile uyumludur... Bizim saatimiz*

Moskova'ya doğru çalışmaktadır. Bu bütün Bulgar halkı için gurur vesilesidir" şeklindeki beyanlarından alıntılar yapılarak Sovyetler ile aynı çizgide olduklarının altı çizilmiştir (ss. CLXV- CLXXXIV). Bulgaristan Komünist Partisi'nin güçlü bir yapılanma şekli ve emir-komuta zinciri vardır. Bu nedenle partinin yapısı, şekli, otoriter yönetimi ve kadrolarına değinilmiştir. Bulgaristan Komünist Partisi'nin Kongre ve Konferansları, Merkez Komitesi, Parti Meclisi, Politbürosu, Sekreterliği ve Organizasyon Bürosu'nun işlevleri okuyucunun bilgisine sunulmuştur (ss. CLXXXVI-CXCI).

"Belgelerin Değerlendirilmesi, Özetleri ve Belgeler" başlığını taşıyan son bölüm ise dördüncü bölüm olarak CCXVIII-CCLVI arasındaki sayfalarda yer almıştır. Belgeler ise 1-196 sayfaları arasında bulunmaktadır.

Çalışmanın I. Cildinde toplam 83 belgeden faydalanılmıştır. Belgelerde göç konuları ile ilgili olarak Josef Stalin'in Bulgaristan'daki Türklerin gönderilmesine dair istekleri anlatılmıştır. Bulgar tarafının bu konuya tereddütle yaklaşmasına karşılık olarak belgelerde Stalin'in *"Böyle demeyiniz. Bizim bu konuda Gürcistan tecrübemiz var ve başarıyla sonuçlandı"* şeklinde yer alan sözünden alıntı yapılmıştır (ss. CXCIV- CC). Bulgaristan Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi Politbürosu'nun 1949 yılındaki Türklerin Türkiye'ye göçü ile ilgili ve göç hareketliliğini kaldırmaya yönelik kararları yine bu belgeler ışığında okuyucu ile paylaşılmıştır. Bulgaristan Devlet Arşivi'ndeki 1951 yılına ait olan Bulgaristan Komünist Partisi'nin Türklere yönelik çalışmalarını değerlendiren ve bilgi notu şeklinde hazırlanan *"Türk Halkı Arasında Çalışma"* başlığını taşıyan rapora ulaşılmıştır. Yine 1951 yılında Merkez Komitesinin *"çok gizli"* damgasıyla *"Bulgaristan Komünist Partisi'nin Bölge Komitelerine Gönderilen Belgesi"* isimli belgeye ulaşılmış ve okuyucuya sunulmuştur (ss. CCVII-CCXIII).

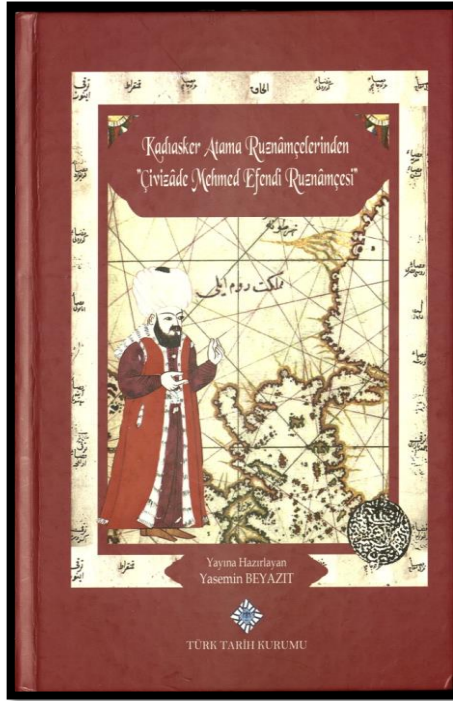
Çalışma sekiz ciltten oluşmaktadır. Çalışmanın I. cildinde 1944-53 yıllarına ait 83 belge, II. cildinde 1954-63 yıllarına ait 106 belge, III. cildinde 1964-1983 yıllarına ait 28 belge, IV. cildinde 1984-1985 yıllarına ait 18 belge, V. cildinde 1986-1987 yıllarına ait 60 belge, VI. cildinde Ocak 1988-Mart 1989 aylarına ait 49 belge, VII. cildinde Nisan 1989- Haziran 1989 aylarına ait 37 belge, VIII. cildinde Temmuz 1989-Aralık 1989 aylarına ait 49 belge bulunmaktadır.

Kitabın sonunda *Kaynakça* (ss. 197-267) ve *Dizin* (ss. 265-281) yer almaktadır.

Bulgaristan ve Türkiye arasında yaşanan göçler ile ilgili olarak birçok çalışmanın olduğu bilinmekle birlikte bu çalışma diğer çalışmalardan önemli bir ayrıma sahiptir. Çalışmada birinci el kaynak olarak kabul edilen arşiv belgelerinden faydalanılmıştır. Bulgaristan Merkezi Devlet Arşivi'nde belirlenen konu başlığı doğrultusunda araştırmalar yapılmıştır. Bu yönüyle Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yayınlanan bu eser konuya ve araştırmacılara genelde Bulgaristan özelde ise Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan'dan yapılan göçler ile ilgili çalışmalar açısından yeni bir soluk getirmiştir.

Yasemin Beyazıt, *Kadıasker Atama Ruznâmçelerinden “Çivizâde Mehmed Efendi Ruznamçesi”*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, 211 sayfa, ISBN: 978-975-16-3557-0.

Levent KURU*

Dünyada ve ülkemizde Osmanlı tarihi üzerine yapılan bilimsel çalışmalar göz önüne alındığında ilmiye teşkilatına dair yeterince eser bulunmamaktadır. Bu durum Osmanlı ilmiyesinin kurumsal yapısı, işleyişi ve mensuplarının kariyer süreçleri hakkındaki bilgilerimizi sınırlandırmaktadır.

Bunun yanında son dönemde ilmiye üzerine yapılan akademik çalışmalarla teşkilat hakkında yeni bilgiler ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda; XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar ilmiyenin reisi konumunda olan Rumeli kazaskerleri ve bürokratik açıdan ondan bir derece daha alt seviye sayılan Anadolu kazaskerlerinin başlarında

buldukları dairelerde tutulan defterler ilmiye teşkilatının işleyişi hakkında önemli verilere sahiptirler. Birinci el kaynak olma özelliği de taşıyan kazasker

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Edirne, ORCID: orcid.org/0000-0001-5010-6637, E-mektup: leventkuru@trakya.edu.tr

ruznamçeleri üzerine yapılan çalışmalar bize çok değerli bilgiler sunmaktadırlar.

İlk olarak Ebusuud Efendi'nin Rumeli kazaskeri olduğu dönemde tutulmaya başlanan kazasker ruznamçeleri kayıt formları itibariyle ikiye ayrılırlar. Teşkilata ilk girenlerin hangi yola silke dâhil olduklarını gösteren defterler *mülazemet ruznamçeleri*, teşkilat içerisinde bulunan kadı ve müderrislerin atama kayıtlarını ihtiva edenler ise *hareket (atama) ruznamçeleri* olarak tanımlanmışlardır.

Hareket ruznamçelerinde bulunan kadı tayini, görev bitimi, azil, nakil, gibi özlük işlemleri bize kadıların kariyer süreçlerini gösterir. Ayrıca mevleviyet seviyesinin altındaki kazaların mansıb (müstakil kadılık), ilhak, arpalık, maişet, te'bid gibi farklı statülerle tasarruf şekilleri de yine ruznamçelerdeki kayıtlardan çıkarılabilmektedir. Kadılara dair bu işlemlerin yanında 40 akçeye kadar olan medreselerle bu eğitim kurumlarında görev yapan müderrislerin atamaları da hareket ruznamçelerinin kayıtları arasındadır. Bazı ruznamçelerde arz, arzuhal, ferman gibi teşkilatın işleyişine dair belgeler de bulunmaktadır.

İlmiye teşkilatının yapısı ile ilgili olarak dönemlerine ait çok değerli bilgiler içeren kazasker ruznamçeleri üzerine yapılan çalışmalar teşkilatın aydınlatılması için çok önemlidir. Bu açıdan Doç. Dr. Yasemin Beyazıt'ın Rumeli kazaskerler ruznamçeleri üzerine hazırladığı doktora tezi ve bu çalışmayı esas alan "*Osmanlı İlmiye Mesleğinde İstihdam (XVI. yüzyıl)*" isimli kitabı son dönemde yapılan öncü çalışmalardan biridir. Yazarın bu eserinden başka Osmanlı ilmiye teşkilatı üzerine çeşitli dergilerde yayınlanmış makaleleri de vardır. Bu yayınlarda Osmanlı ilmiye teşkilatının işleyişi ve mensuplarının kariyer basamakları üzerine önemli bilgiler verilmektedir. Yasemin Beyazıt Osmanlı ilmiye teşkilatının işleyişine dair hazırladığı ve Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan "*Kadıasker Atama Ruznâmçelerinden "Çivizâde Mehmed Efendi Ruznamçesi"*" isimli kitabı da Osmanlı ilmiyesi üzerine yapılmış önemli bir eserdir. Kitap giriş, kaynakça, metin, dizin ve tıpkıbasım olmak üzere beş kısımdan oluşur.

Yasemin Beyazıt kitabın giriş kısmında öncelikle kazasker ruznamçelerinin genel özelliklerini ve atama işlemlerinde nasıl bir yol izlendiğini ele almıştır. Bu bilgilerden sonra genelde ilmiye teşkilatı, özelde ise kazasker ruznamçeleri üzerine yapılmış çalışmalarla ilgili bir değerlendirme yapmıştır. Giriş bölümünün ikinci ana başlığını ruznamçenin

sahibi olarak kabul ettiğimiz ve tutulduğu dönemde ikinci defa Rumeli kazaskeri olan Çivizâde Mehmed Efendi'nin biyografisine ayırmıştır. Girişin son başlığında yayınladığı ruznamçenin tanıtımını yaparak arşivlerinizde bulunan ilk hareket ruznamçesi olması hasebiyle defterin önemini vurgulamıştır. Ayrıca bu bölümde ruznamçede yer alan kadı ve müderris kayıtları ile ilgili ayrıntılı bilgiler de sunmuştur. Metin kısmına geçmeden önce kaynakça başlığının altında çalışmasında kullandığı arşiv belgelerinin, kaynak eserlerin ve araştırma eserlerinin künyelerini vermiştir.

Kitabın metin kısmı “*Rûznâme-i medâris-i fî Çivizâde der nevbet-nâme?*” başlığının altında Rumeli kazalarına yapılan kadı atamaları ile başlamaktadır (s. 27-114). Bu bölümde 29 Saferü'l-hayr 989 (4 Nisan 1581) ile 29 Zi'l-hicce 989 (22 Ocak 1582) tarihlerini kapsayan on aylık dönem içinde Rumeli kazalarına görevlendirilen kadılar ve kazaların hangi statülerle tasarruf edileceklerine dair atama işlemleri vardır. Bu kayıtlarda öncelikle kazanın eski kadısı ve görevinin sonlanma sebebi belirtilmiştir. Kaydın devamında göreve yeni başlayacak olan kadının daha önce tasarruf ettiği kaza ismi ve bu kazadan elde ettiği günlük geliri ifade eden yevmiyesi yazılmıştır. Ayrıca eğer varsa kadının eski görevinden ayrıldıktan sonra ne kadar süre zarfında boş kaldığı ay ya da yıl şeklinde belirtilmiştir. Bu bilgilerden sonra atanan kadının yeni görevine kaç akçeyle tevcih edildiği yazılmıştır. Ayrıca yapılan atama işlemlerine dair bürokratik bilgiler de yine kayıtlara yansımıştır.

Metnin ikinci bölümü ayrı bir başlık konulmadan müderris atamalarına ayrılmıştır. Bu kısımda 7 Rebi'ül'-evvel 989 (11 Nisan 1581) - 27 Zi'l-hicce 989 (22 Ocak 1582) tarihleri arasında Rumeli kazaskerlerinin yetkisinde olan medreselere görevlendirilen müderris kayıtları bulunur (s. 114-145). Bu kayıtlarda mevcut müderrisin ismi ve vazifesinin sonlanma sebebi yazıldıktan sonra yeni görevlendirilen müderrisin önceki görev yeri ve buradan elde ettiği yevmiye ile yeni alacağı yevmiye belirtilmiştir. Yazar, ruznamçenin metin kısmının transkripsiyonunu yaptıktan sonra çalışmasının sonuna yer adları ve şahıs adları olmak üzere iki dizin eklemiştir ki bu bölümler daha sonra yapılacak araştırmalar için çok önemlidir. Yer adları dizini yapılacak araştırmalarda kaza isimlerinin tespiti konusunda kolaylık sağlarken, şahıs adları dizini ise biyografi çalışmalarına kaynak oluşturur. Yasemin Beyazıt kitabının son kısmına halen Nuruosmaniye Kütüphanesi koleksiyonunda bulunan ruznamçenin tıpkıbasımını koymuştur. Bu bölüm, yeni araştırmacılara transkripsiyon metni karşılaştırması yapmak suretiyle

kazasker ruznamçelerinin tutulma usulü ve transkripsiyon çalışmaları konusunda yardımcı olacaktır.

Bu eser, öncelikle Osmanlı toplumsal yapısı içinde seyfiye ve kalemiye ile birlikte askerî sınıfa dâhil olan ulemanın meslekî süreçlerini ortaya koymaktadır. Bu açıdan bakıldığında XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunun önemli bir kesiminin hayatı hakkında bilgiler vermektedir. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin Rumeli canibinde bulunan, Balkanlar, Karadeniz batı kıyıları, Ege ve Akdeniz adaları, kazaların XVI. yüzyıldaki statülerine dair bilgiler de vermektedir. Ayrıca yine Rumeli'deki eğitim öğretim faaliyetlerinin sürdürüldüğü medreselerin teşkilat içerisindeki statülerine dair bilgiler de eseri başka bir açıdan önemli kılmaktadır. Tüm bunlar göz önüne alındığında Yasemin Beyazıt tarafından hazırlanan bu çalışma literatürdeki bir boşluğu doldurmakta ve gelecek araştırmalara rehber niteliğe taşımaktadır.

BAE-DERGİSİ MAKALE YAZIM KURALLARI

Makaleler, aşağıda belirtilen şekilde hazırlanmalıdır:

1. Başlık; içeriği iyi bir şekilde ifade etmeli, büyük ve koyu harflerle ortalanarak yazılmalıdır. Makale kendi içinde anlamlı alt başlıklara ayrılmalıdır. “Giriş” kelimesi başlık olarak kullanılmalı ve alt başlıklar numaralandırılmalıdır.
2. Yazarın adı küçük, soyadı büyük ve koyu yazılmalı; üzerine yıldız konularak dipnotta yazarın görev yaptığı kurum, haberleşme ve elektronik posta adresi belirtilmelidir.
3. Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde anlatan ve en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır. Ayrıca özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 kelimedenden oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.
4. Metin A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, Word programında, Times New Roman karakteriyle 11 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında (üst 3,5 cm, alt 2,5 cm, sol 2,5 cm ve sağda 3,0 cm) boşluk bırakılmalıdır. Dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Yazılar özetler ve kaynakça dâhil en az 5.000 kelime olmalıdır. Metin içinde koyu ve eğik harflerle vurgulamalar yapılabilir.
5. Her tablo veya grafik aşağıda görüldüğü gibi numaralandırılmalı ve uygun bir başlık seçilmelidir. Tablo veya grafik numarası ve adı tam sola dayalı olarak yazılmalı; tablonun veya grafiğin kaynakçası ise tablonun altında yer almalıdır. Tablolarda ve grafiklerde metin içinde ait oldukları yerlerde kullanılmalıdır.
6. Alıntılar tırnak içinde verilmeli; beş satırdan az alıntılar satır arasında, beş satırdan uzun alıntılar ise ana metnin sağından ve solundan 1 cm içeride, blok hâlinde ve 1 satır aralığı ile 1 punto küçük yani (10 punto) olarak yazılmalıdır.
7. Referanslarda klasik dipnot sistemi benimsenmeli ve dipnotlar sayfa altında yer almalıdır. Referanslar gösterilirken aşağıdaki hususlara azami önem verilmesi gerekmektedir:

7.1. Tek yazarlı kitap ya da makale aşağıdaki şekilde gösterilmelidir:

Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (çev.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 58.

Bülent Akyay, “Yunanistan’da Filortodoks Komplo’nun Ortaya Çıkışı (1839) ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXVI, Sayı 2, Aralık 2011, s. 338.

Şayet aynı eserden tekrar alıntı yapılacaksa yazarın soyadı yazıldıktan sonra; Wachtel, *a.g.e.*, s. 13.; makale ise Akyay, *a.g.m.*, s. 339. şeklinde belirtilmelidir.

Şayet aynı yazarın başka bir eseri ikinci kez aynı makalede kullanılıyorsa yazarın soyadından sonra kullanılan eserin başlığı da yazılmalıdır.

Wachtel, *Southeast Europe: Culture and Connection*, s. 42.

Araya başka bir eser girmeden aynı eserin aynı sayfasından alıntı yapılıyorsa, “Aynı yerde” ibaresi kullanılmalıdır.

Araya başka bir eser girmeden aynı eserin farklı sayfasına gönderme yapılıyorsa, “Aynı yerde, s. 236.” şeklinde belirtilmelidir.

Her dipnotun sonuna nokta konulur.

7.2. İki yazarlı ve ikiden fazla yazarlı kitap ya da makalelerde yazar adları arasına ve bağlacı konulmalıdır.

7.3. Derleme kitaplarda yer alan makaleler aşağıdaki gibi gösterilmelidir:

Ruxandra Ivan, “La politique à l’égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980”, *Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004)*, (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, s. 260.

7.4. Gazete Yazısı

Yalçın Bayer, “Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak”, *Hürriyet*, 6 Aralık 2012, s. 9.

Yazarı belli olmayan gazete yazıları:

“Makedonya’da Türkler İlgi Bekliyor”, *Yeniçağ*, 25 Mayıs 2014, s. 11.

7.5. Yazarı Belli Olmayan Resmî ya da Özel Yayınlar, Raporlar vb. Eserler
Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 1995, s. 19.

7.6. Arşiv Belgeleri

Arşivin adı, tasnifin adı, defter veya dosya ve gömlek numaraları belirtilmelidir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Hariciye Nezareti Siyasî Kısım Evrakı (HR.SYS) için:

BOA, *HR.SYS*, 1119/64.

7.7. İnternet Kaynakları

Kader Özlem, “Unutulan Balkan Türkleri”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 30 Temmuz 2011, http://www.21yyte.org/tr/yazi6245-Unutulan_Balkan_Turkleri.html, (07.08.2012)

Yazarı belli olmayan internet kaynakları:

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,1983134,00.html>, (01.12.2007).

7.8. Mülakat

Süleyman Demirel ile İstanbul'da yapılan mülakat, 25 Kasım 2008.

7.9. Yüksek Lisans, Doktora ve Doçentlik Tezleri

Sevim Hacıoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi (1944-1989)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mehmet Saray, İstanbul 2002, s. 78.

8. Kaynaklar makalenin sonunda, yazarların soyadının ilk harfine göre alfabetik olarak ve büyük harflerle aşağıda gösterildiği gibi eklenecektir: Yazarın soyadı, adı, başlık, yayınevi, basım yeri ve basım yılı. Kaynakçada makalelerin sayfa aralıklarının da belirtilmesi gereklidir.

CLAYER, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, (çev.) Ali Berktaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

KIRLIDÖKME, Utku, "Yunanistan'da Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Dış Politika Olaylarına Uygulanması", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Aralık 2013, ss. 27-50.

Yazıların Gönderilmesi

Yukarıda belirtilen ilkelere uygun olarak hazırlanmış makaleler, aşağıdaki elektronik posta adresine gönderilmelidir:

Dr. Öğr. Üyesi Vahit Cemil URHAN; E-posta: baedergisi@trakya.edu.tr, baedergisi@gmail.com

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi (BAE-Dergisi) makale yazım kurallarına riayet edilmeden hazırlanan makaleler dikkate alınmaz. Yazarlar hakem raporları doğrultusunda istenen düzeltmeleri editörün bildirdiği süre zarfında BAE-Dergisi'ne ulaştırmakla yükümlüdür. Aksi takdirde gönderilen makaleler ya reddedilir ya da yayımlanması düşünülen sayıda yayımlanmaz. Yayın Kurulu makaleler üzerinde esasa yönelik olmayan küçük düzeltmeler yapabilir.

Dergimizde yayımlanan makalelerin içeriğinden yazarı/yazarları sorumludur.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS
WRITING AND STYLING GUIDELINES

All articles must conform to the following guidelines:

- 1.** Title should reflect the content of the article. It should be in bold capital letters and center ranged. All subheadings should be concise. The first section should be titled as ‘Introduction’ and the subheadings should be numbered.
- 2.** Use lower case for the name of the author. The surname should be written in bold and capital letters. Put ‘*’ on the surname and include the author’s affiliation information (i.e. institution, telephone number, e-mail) as a footnote on the first page.
- 3.** All articles should have an abstract composed of 150 words maximum. It should be in both Turkish and English and include a one line keywords section composed of three to five words.
- 4.** The article should be written in MS Word, A4 paper dimension (29.7x21 cm.), Times New Roman, 11 pt. and single space. Page margins should be defined as 3.5 cm. from above, 2.5 cm. from below and left, and 3.0 cm. from right. Footnotes should be 9 pt. and single spaced. The manuscript (including the abstract and bibliography) should be minimum 5.000 words. The author is free to highlight words or expressions that should be in bold and italic.
- 5.** Each table and figures should be used inside the text. It should be named, numbered and indented to the left while its source/bibliographic information should be written below of it.
- 6.** Quotation marks - “ ” - should be used for all quotations. The ones less than five sentences should be given as a part of the sentence while quotations more than five sentences should be given in a separate paragraph, indented 1 cm. from the right, single space and 10 pt.
- 7.** All references must stick to the general reference styling and footnotes should be given below of each page. All manuscripts should abide by the following rules of referencing:

7.1. Books and journals

Andrew Baruch Wachtel, *Dünya Tarihinde Balkanlar*, (transl.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2009, p. 58.

Bülent Akyay, “Yunanistan’da Filortodoks Komplo’nun Ortaya Çıkışı (1839) ve Osmanlı İmparatorluğu”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Volume XXVI, Number 2, December 2011, p. 338.

In case the same source is used in the following footnote then;

Wachtel, *ibid.*, p. 13.

For references to the same source later in the same article

Wachtel, *op.cit.*, p. 15.

In case another source of the same author is used then;

Wachtel, *Southeast Europe: Culture and Connection*, p. 42.

All footnotes should finish with full stop.

7.2 For co-authored books and articles “and” should be used between the names of authors.

7.3. Articles from edited books should be written as follows:

Ruxandra Ivan, “La politique à l’égard des minorités nationales en Roumanie aux années 1980”, *Minorities in the Balkans: State Policy and Interethnic Relations (1804-2004)*, (ed.) Dušan T. Bataković, Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Special Editions 111, Belgrade 2011, p. 260.

7.4. Newspapers

Yalçın Bayer, “Balkan Tarihi Yeniden Yazılacak”, *Hürriyet*, 6 December 2012, p. 9.

In case the reporter or columnist is not defined then

“Makedonya’da Türkler İlgi Bekliyor”, *Yeniçağ*, 25 May 2014, p. 11.

7.5. For special reports and official sources with unidentified authors

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayınları, Ankara 1995, p. 19.

7.6. Archival Sources

The name of the archive and the full title of the files should be specified

For an example regarding an archival source belonging to the Ottoman Archives of the Prime Ministry-Republic of Turkey:

BOA, *HR.SYS*, 1119/64.

7.7. Internet Sources

Kader Özlem, “Unutulan Balkan Türkleri”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 30 July 2011, http://www.21yzyt.org/tr/yazi6245-Unutulan_Balkan_Turkleri.html, (07.08.2012).

If the author is not defined:

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,1983134,00.html>, (01.12.2007).

7.8. Interviews

Interview with Süleyman Demirel in Istanbul, 25 November 2008.

7.9. Thesis

Sevim Hacıoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Değişimi (1944-1989)*, Istanbul University Institute of Social Sciences, Unpublished Masters Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Saray, Istanbul 2002, p. 78.

8. Bibliography: All sources should be written in an alphabetical order. Each source starts with the surname of the author written in capital letters and followed by name, title, publisher and date. Also, page numbers of articles should be included.

CLAYER, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, (transl.) Ali Berktaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

KIRLIDÖKME, Utku, "Yunanistan'da Uluslararası İlişkiler Kuramlarının Dış Politika Olaylarına Uygulanması", *Journal of Balkan Research Institute*, Volume 3, Number 2, December 2013, pp. 27-50.

Submitting the article

All articles that are prepared according to the abovementioned writing guidelines should be sent to Assist. Prof. Dr. Vahit Cemil URHAN: baedergisi@trakya.edu.tr, baedergisi@gmail.com

All articles that contradict with guidelines of the JBRI are not considered for publication. All authors are responsible for making necessary changes based on reports given by reviewers and send the amended version back to the JBRI. Else, articles are either rejected or postponed since it may be included for the next issues of the JBRI. The editorial board may make minor corrections on articles that will not affect the content.

Authors are responsible for the content of their articles.